

ДВРІЯ ЯРОСЛАВСЬКИ

ІІ НЬЮ ЙОРК

СКРОЧЕНА ПОВІСТЬ

Daria Yaroslavska

A Girl in New York

Novel

Ukrainian National Women's League of America, Inc.

Дарія Ярославська

Її Нью Йорк

Скорочена повість

1959

Союз Українок Америки

Всі права застережені – Авторка

Copyright 1959, by Daria Yaroslavska

Обкладинка роботи Р. С.

Printed in the United States

Лідії Бурачинській
„хрещеній матері” усіх моїх писань
з любов’ю присвячую

•

I.

Чорний, припорошений тунель вглитує змірку клеїтливих вагонів і раптом уся їх середина стає подвійною. Люди з втомленими, байдужими, чи веселими лицами, люди, що читають газети, книжки, говорять із собою, або бачать щось, чого нема перед ними, відбиваються у шибках ураз із мапою напрямків підземки та різними реклями, що прикрашують її стіни. Вагони хитаються на боки, немов підпита людина, колеса стукотять, скрегочучи на поворотах, на переді першого вагону невтомно гуде мотор. На зупинках мигають білі кахлі, низькі, прикопчені стелі і цілі ряди великих, різнобарвних афішів, лозунгів, вийнятків зо Святого Письма. Висять вони у прекрасній згоді поруч себе, хоч часто не признають, або поборюють себе. Пересуваються людські постаті, їх білі, чи кольорові лица, різнобарвний одяг. Хвиля людей виходить, інша заповнює вагони і знову темнота за шибками, що відбивають їх середину.

Христя дивиться спершу на себе; ясне, пухнате, впорядковане волосся, чорні очі з довгими віями, трохи кирпатий носик і малі губи, що їм помадка надала відмінний від природнього рисунок. У неї блакитна сукня з білим комірчиком, білі рукавички і того ж кольору торбочка. Провіривши себе докладно, починає приглядатись своїм сусідам. Четверо молодих японців сидять напроти неї. Молода дівчина

і трьох юнаків. Голосно зо сміхом говорять по японськи і їм байдуже, чи це комусь приємне, чи ні. А втім, ніхто здається не звертає на них уваги. Поруч Христі якийсь мурин читає „Каміка“. Підіймає розсміяний погляд на даму, що напроти нього, але не знайшовши там відгомону свого настрою, повертається знову до кольорових рисунків.

— Що це може бути? — хвилюється Христя і відвертає свою увагу від довкілля. — Що він хоче від мене? — Її неспокій зміцнюється в міру того, як скорочується простір до Менгеттену. Витягає з торбочки — там постійно зберігається Марків цент „на щастя“! — листа і ще раз читає, хоч усе їй і так добре відоме. Джордж Е. Бордо просить її зайти до своєї канцелярії на Авені Медісон у понеділок між одинадцятою і дванадцятою годинами. Гм... Це більш, як підозріле. Що може хотіти від неї нью-йоркський адвокат? А взагалі, чи це якийсь справжній адвокат, чи може це якась засідка на неї самітню, молоду дівчину? Моторошно і невиразно на душі. Тому на всякий випадок переказала все докладно Марії Семенівній, щоб хоч єдина душа в Нью-Йорку знала, коли з нею щось станеться.

Остання зупинка. Переходить підземними переходами, де повно малих крамничок, у яких можна щось купити, чи попоїсти і знову вона у підземці, що везе її в гору міста. Затурбовано спинкою думку на всіх своїх вчинках останніх місяців і міркує, чи не пахне де там криміналістикою. Нічого доброго від такої гостини в адвоката вона таки не чекає, навіть, як цей пан Бордо і являється справжнім адвокатом. — Треба було поглянути до телефонної книги — думає зо спізненим жалем.

Раптом їй серце холоне. Здалось би кому, що за нею нема ніякої провини, а от пошукавши трохи,

можна б знайти. Вона сама її притовкає, вдає, що не помічує, але от вистачить тільки торкнутись, як відчуває біль, що його створюють викиди совісти. Це таки каламутить її спокій, а там же у душі і так нема справжньої радості. Яюсь так усе нараз зложилося. І ця вістка, що батькам не дозволяють приїхати і ця неприємність з Евою і на останок Марко. Ще і з ним мусіло піти все „як з Петрового дня“! Кохає його, це правда, але цього таки не могла зробити.

У її мамі є таке напiмнення: май розум! Здається в цьому випадку було за багато розуму, тому нема щастя. Воно зтікає від розуму, йде тільки туди, де промовляє серце! А у випадку Еви розум завів! Воліче цю провину за собою, ніби горб на плечах, а сказати б комусь про неї таки неможливо. Коли говорить про те, вже їй самій здається, що не створює образу її переживань і дій. Не може дібрати слів, а коли їх нарешті знайде, мусить згадати і про Евину провину. Тоді замовкає. Бо чи ж можливо, влегчуючи собі, оскаржувати другого?

Якби була послухала батьків і поїхала до Честеру, не було б усіх цих провин і викидів совісти. Але хіба повнолітня людина не має права думати своїми думками і мати власні бажання? Це не тільки її право, але і обов'язок. Її бажання було зулитися в Нью Йорку.

Відсувається, щоб зробити місце людині, яка увійшла і далі гонить думкою за своїми справами. Щоб уже те невідоме було за нею! Не терпить неясних ситуацій перед собою. В суботу одержала цього листа і він зіпсув їй вільну неділю. Не хотіла про нього багато думати, але щось змушувало її чіплятись його думками. Все найгірше бачила перед

собою, як і не відказувалась від цього. Потішала сама себе. Хіба не зачинять її до в'язниці? Крім Еви — тепер нагадує — тяжить ще на її совісті якийсь мурин. Відштовхнула його серед дороги. Але не могла інакше. Ішов просто на неї своїм розхитаним кроком підпитої людини саме тоді, коли вона хотіла якнайшвидше перебігти вулицю. На сигнальному стовпі було вже червоне світло, а вона встигла пробігти тільки половину дороги. Авта рушили з місць. Може вона відштовхнула його так сильно, що він упав? Був п'яний і не міг втриматися на ногах. Може впав під колеса авта? Вона не оглядалась, бо це була її обідня перерва і вона мусіла впору повернутися до праці. Годі, працює цілими днями і деколи їй необхідно побігти щось собі купити. А на обідню перерву у неї тільки тридцять хвилин часу. Але в такому разі чому не кличе її суд?

Як пошукає глибше, то знайде ще щось інше. Якийсь тиждень тому у службу підойму пролізла людина саме тоді, як двері вже засувалися. Христя кинулася натискати гудзик „д“ і двері відсунулись. Але людина поблідла зо страху, а їй самій мороз побіг аж у п'яти, від думки, що двері притиснуть людину і потягнуть вгору. Вияснивала цій людині, що для гостей існує інша підойма, але це не могло втишити її переляку. Це напевно і є те! Адвокат запропонує їй виплатити пошкодженому якусь суму грошей. Якщо вона не схоче, віддасть справу до суду. Коли справді дійде до цього, то вона опиниться у в'язниці для жінок десь там на вулиці Хрістофер чи Американській евені. Грошей вона не дасть, бо їх дуже-дуже маленько відложено в неї на науку.

— Досить догадів! — наказує собі. За декілька хвилин і так буде знати в чому справа. Бере грубу

ньюйоркську газету, яку хтось залишив на плетену сидінні поруч неї і намагається притовкти свої турботи загальними справами. Даремне. Напруження зростає.

Нарешті знову свіже повітря, ще тепле, але сухе повітря ньюйоркської осені. Спекота, здавалось, проминула вже неповоротно. Вітер, що гонить від Гадсону до Східньої ріки насуває радісну думку, що зима вже не так далеко. Зима, що її температура не обнижується за багато, що не несе з собою надміру снігу і не багата у вологість. Попадає у вир „Тайм Скверу“, де завжди так глітно і рухливо. На хмародері „Таймсу“ пересувається вже світляна стрічка останніх вісток. Охочих знати, що діється у світі і вдома назбиралося також доволі. Стоять на краях пішоходів, або під будинками і читають. Деякі з велитенських реклям на перехресті Бродвею, блимають світлами. Чекає на зелене світло на розі вулиці і тунелями хмародерів переходить на евеню Медісон. Вже близько, щораз ближче цілі, а проте ще намагається відвернути свою увагу від того невідомого, що її чекає. Зупиняється перед крамницями і оглядає осінні суконки і плащі, трохи далі цікавиться капелюхами. Нехай тільки кому не здається, що вона боїться! Трохи моторошно, так, але це і все! Любить ходити поміж хмародерами. Коли їх верхи окутуються хмарами, вони нагадують гори. Хмародери цілком не такі грізні, як їй здавалось на тих картках, що їх Нінка прислала до неї. Це вони вирішили, що вона саме тут хотіла зупинитись. Підозрілим зором пересувається від дверей до дверей, від числа будинку до числа будинку. Чи знайде вивіску, що

це справді адвокат? Вивіска може бути, а він покажеться звичайним дурисвітом — чомусь страшить сама себе. Газети повні описів злочинів малолітніх і старших і можна забути, що довкола на багато більше спокійних, солідних людей. У телевізорі завжди повно сценок про вбивство, про поривання дітей, про події, що заморожують кров у жилах, і це все напружує її нерви і насторожує до людей.

По другій стороні бачить вже великі золочені числа на шибках дверей. Кінчики пальців холонуть. З боку, на мурі ціла колонка прерізних вивісок. Коли приглядається ближче, знаходить і пана Бордо. Христиться в думках і рвучко, ніби боїться, що може роздумати і втекти, входить у просторі сіни.

Обабіч мармурові стіни. Роглядається за сходами, але їх не видно. Знову заглядає до листа, щоб зайвий раз впевнитися, котрий це поверх. Тепер помічає відсунені двері двох підойм. Поруч стоять юнаки в одностроях. Третя підойма саме з'їздить на діл, розсуваються широко двері, випускаючи кількоро людей. Третій юнак вихилюється з підойми і заглядає до сіней. Христя стоїть перед ними і робить вид, що все їй тут прекрасно знане, що нема у неї ніякого сумніву у яку підойму саме увійти і що не чекає її якась неясна справа.

— Яке крило, панночко? — питає її ввічливо один із них.

— Крило? Б — п'ятнадцять.

— Сюди, прошу — відзивається цей, що тількищо з'їхав на долину.

Двері засуваються. Тихо і швидко летить кудись у невідоме з чужим хлопцем у малій клітині.

— П'ятнадцятий поверх — каже він, відсуваючи двері.

Дивиться на неї так, як дивляться молоді хлопці на гарних дівчат і так і здається, що тепер він підбадьорливо, довірливо прижмурить до неї одне око. Але замість того він перепускає її на коридор і дивиться, на боки, чи нема охочих з'їхати на діл. Двері знову засуваються.

Христя опинюється сама у блискучому чистою коридорі. Деякі двері відчинені, за ними видно дівчат похилених над столами, чи друкарськими машинками. У деякій мірі це заспокоює її. Виходить, що тут таки справді канцелярії. На одних дверях вивіска: „Джордж Е. Бордо. Адвокат“. Зупиняється перед ними, щоб перевести віддих. Входить туди, ніби до святині, з піднесенням і почуттям власних провин.

— Добрий день — каже до всіх тих дівчат, що стукають на машинках, телефонують, щось зраховують. У всіх дбайливі зачіски, яскраво мальовані нігті, рисунок губів, що його диктує Голлівуд.

— Що ви бажали? — питає її одна голівка.

Христя простягає їй листа від адвоката і напружено дивиться в молоде, самопевне лице. Туди — каже дівчина, що власне дуже нагадує Діну. Не ризами обличчя, не кольором волосся, а чимсь тим неспійманим, що притаманне одній генерації людей з одного краю. Дівчина самопевно вказує їй двері у глибину приміщення. В її голосі немає надмірної ввічливості, але очі всміхаються до Христі прихильно ніби до давньої знайоми. У той сам час не забувають оглянути докладно Христину, сукню, мешти і навіть нігті на руках.

Христя йде до дальніх дверей, ніби маленький пароплавик, пущений на глибоку воду. Всі стіни у сусідній кімнаті заповнені грубими томами. Нікого

нема. Під стелею горить неонове світло. Якось урочисто, багато і трохи страшно. Крізь відчинені двері до суміжної кімнати дивиться на неї літня жінка. Сиве волосся поломане у хвилі, ясна сукня обтягає її тонку постать. Здіймає окуляри і з усміхом простує до Христі. Туди — каже і вона їй, вислухавши уважно Христиню мови. — Пан Бордо чекає на вас.

Від цих слів здається, ніби хтось приклав до плечей ледяну крити, але вже у наступну хвилину її охоплює гаряча хвиля. Йде за літньою жінкою вузьким коридориком, впевнена в тому, що вона чує голосне биття її серця.

— Пане Бордо! — каже літня дама, зупиняючись у відкритих дверях. — Панна Христина Сумик прийшла — голосить, спотикаючись на чужому прізвищі і перепускає Христю в розкішно влаштовану канцелярію.

— Панна Сумик? — відповідає бадьорий голос від письмового стола. — Прошу!

Літній чоловік піднімає на неї погляд, узброєний в окуляри і теж прихильно всміхається. Від цього повинно б трохи відлягти від серця, але воно далі товчється, повне неспокою. Сідає у глибокий фотель, що робить її малою, майже невидною і випростовується, щоб хоч чубок голови виставити понад його м'яку спинку. Адвокат, що сидить за письмовим столом, ховає вираз своїх очей за грубими склами, у яких відбивається світло настільної лампи. Горить вона повним світлом, хоч крізь розсунені жалюзі вдарає у кімнату світло дня. Він спішно кінчить диктувати щось у диктафон. Усмішка з його лица зникла. Христя певна, що він забув про неї. Взагалі йому напевне нецікаво знати, що її серце завмирає від хвилювання в той час, як обличчя на-

магається не зрадити цього. Її напруження зміцнюється в міру того, як продовжується диктування. У кімнаті холодно, але в неї за вухами виступає піт. Це завжди з нею так, коли вона нервується. — Спокійно, — каже собі, — спокійно.

— Пробачте мені, — каже пан Бордо. У нього червоний метелик на білій сорочці і сіре вбрання. Між бровами маленька борозна. Волосся темне. У мові нема ні крихітки вищости, чи пози. Говорить, ніби вона прийшла до старого знайомого на розмову. — Зайшли несподівані справи, які я нетайно мушу полагодити. Я зараз кінчу . . .

— Прошу, це нічого, — в свою чергу ввічливо впевнює Христя і цупко сплітає долоні.

Це „зараз“ відсувається у простори і виглядає, що воно ніколи не надійде. Поглядом рисує взір килима на підлозі. Переносить погляд на драперії, де повторюється цей сам рисунок. Розкішно влаштоване — признає в думках. — Чи сказати це йому? Людям приємно, коли похвалити їх, чи щось, що належить до них. В ухах усе ще клекотить підземка. Японська молодь. Де Марко? Чи це вже так залишиться між ними? Ну, ясно, адже мама і сестра перенеслися до Баффало. Він сюди не повернеться. Університети є скрізь. Зрозуміло, що тут авто винно. Вона теж може мати авто. Але перше наука. Треба їй скінчити шоферські курси . . .

— Велл — каже адвокат і ще дивиться до своїх записок. Кладає обидві долоні на поверхні стола, наче б хотів встати, але тільки зводить на неї погляд і не рухається. Світло лампи сповзає на поверхню стола і за склами видно запит. — Отже ви є панна Христіна Сумик? — питає.

— Так — відповідає Христя і змушує себе ди-

витися йому просто в очі. В устах пересохло. Смішна історія — каже собі. — Чого я властиво боюся? — Всміхається і в цьому має бути самопевність і байдужість.

— Я вам, очевидно, вірю, але закон є законом. Я вас не знаю. Чи маєте якийсь документ, щоб стверджував це?

— Документ? — дивується. Цього вона не чекала. Ціла справа заплутується і виглядає ще більше таємниче. Це не простиме — каже до себе. Ніколи не подумає, щоб мати з собою якийсь документ! — Посвідчення з бібліотеки — каже до нього. — Чи це не досить, — питається, помітивши його посмішку.

— Мало — признає пан Бордо. — Але покажіть, якщо нічого іншого не маєте.

Христя енергійно всуває руку до торбочки. Перше, що відчуває під пушками пальців — це Марків цент. Стискає його у пальцях. Це було тоді ніби прогноза щастя, а принесло їй тільки непорозуміння. Тільки. . ? Ах, що це справді, не відсунеться ніколи думкою від нього! Пересуває цент на бік, перекидає пудерничку, гребінчик, останній лист від батьків, заглядає до гаманця. Посвідки немає.

— Не можу знайти — признається широ, зо скрухою. Не перестає перевертати свої дрібнички у торбочці. Можливо що посвідчення десь засунулось. Річ, яку шукається, здається втікає від людини. Під пальці знову попадається цент. О, Марку — думає — Марку! Я не можу перестати думати про тебе . . .

— Шкода — каже адвокат і надумується. У двері просувається голова дами, що впровадила Христю.

— Прошу не забути, пане Бордо! — нага-

дує. — Точно о дванадцятій годині!

Він всміхається. Вдячний. Але не забув. А втім, він впевнений, що його дружина подзвонить і нагадає йому пору другого сніданку! Знаменито — каже дама, зникаючи за дверима. Адвокат проховзується поглядом по похиленій Христиній голові, яка все ще нишпорить у торбочці.

— Побачимо, чи я не маю більше щастя, — каже, відсуваючи долішню шухляду письмового стола. Витягає кілька течок, заповнених якимись паперами і несподівано перед Христиними очима по-являється світлина.

— Здається, що ця пані ваша давня знайома. Ви знаєте, хто це? — питає.

— Це? . . — зависає на устах невимовлене питання, а зогострена, насторожена свідомість зо страхом стверджує: значить це та справа! Мороз пробігає попід шкірою, на чолі виступає піт. Давня знайома! . .

Раптом крізь простори і час, повертається до неї давно минуле. Христя, — тоді ще Христинчик — самолюбно використовувала своє становище одиначки і надокучувала дівчатам „на станції“, скільки могла. Грали любов до неї у присутності її батьків, і гонили від себе, коли їх не було. Називали її „п'явкою“, бо чіплялася їх самолюбно, думаючи тільки про свої приємності. Їх було три. Марійка, Гена та Ева. Займали одну кімнату в домі батьків, трохи пустували опинившись на самоті, але в присутності мами й тата, затримували всі форми доброго виховання. Їх обличчя були повні уваги до настроїв старших, тон їх мови — в яку часто впліталось „дякую“,

„перепрошую“, „прошу“, „цілую ручки“, був ніжний і немов на кілька тонів вищий, а молодечі бісики ув очах, ховалися кудись у глибину.

Дім, на чотири кімнати з кухнею, притикав до хідника вулиці і дівчата — перевірили добре, чи нема близько мами, або тата, розплескували носи на шибах вікон, щоб побачити, чи не надходить з суду яка їх „симпатія“. Помітивши, ховалися за прозорими завісами та квітами, стежили за молодим чоловіком, що минав дім і сміючись доповідали щось немилосерне, коли „симпатія“ — якийсь кандидат на суддю, чи адвоката — косив оком у бік вікна. На кінці короткої вулиці був великий, кількаповерховий будинок суду і вранці спішили туди адвокати, судді, урядовці, а до пізнього пополудня проходили розсварені, шукаючі справедливості, або очікуючі спадку люди, їхали селянські вози, навіть авта. По другій стороні вулиці, майже напроти їх дому, втиснений у паркан щільно притикаючих до себе дощок, приютився малий кіоск з газетами, тютюном, поштовими марками та солодощами. Це було єдине місце, куди Христі можна було побігти самій під умовою, що Ганя — дівчина до послуг — стоятиме на фіртці та „пастиме“ її очима. Сусіди назвали підстаркувату власничку трафіки „Свята“, бо всі ці судді та адвокати, що купували у неї тютюн і газети, підіймали капелюхи над головою, минаючи кіоск, ніби проходили повз капличку.

Вдома у них було „скупо“, бо батько завжди зайнятий музикою і своїм фортепіаном не мав хисту збивати грошей та й ніколи не придбав їх вдосталь. У тисяча дев'ятсот вісімнадцятому році, цілком ще молодий, зійшов Україну з крісом у руці, але ні бої,

ні рани не потрапили скувати на сталь серце романтика. Ввесь зрив, вся збройна дія народу, виявилась у нього в музиці настроєвій і мрійливій, що її залюбки підхопили стрільці. У ній не було сили пориву до дії, не було боєвих тонів, що провадили б у бій, вона не ломала перешкод, тільки насувала усмішку задуми, часом усміх, часом сльозу. Для нього ця музика стала змістом життя. Гармонізував її на різні варіанти і хотів видати друком. За кожною нотою був спомин чогось пережитого, взнеслого і святого, сумного, або веселого і коли повертався до цього у думках, щось солодко і мрійно завмирало в грудях.

Звісно, що з таким чоловіком-мрійником, мамі не залишалось нічого іншого, тільки взяти у свої руки всі турботи та обов'язки про сім'ю та дім. Гроші, що їх батько отримував місячно, не покривали всіх їх потреб, а за власний дім у якому мешкали, приходилось платити не малі податки. Коли батько клопотався про посаду, одна мала рубрика в квестіонарі, що означувала віроісповідання — зачиняла перед ним двері державних, добре платних шкіл, чи установ. Ніхто не питав про національність, але греко-католиком міг бути тільки українець. Польський уряд не мав таких посад для українців. Тому в одній кімнаті поселилися ці три учениці. Вони відразу переініли дім у щось посереднє між рестораном і готелевою кімнатою.

Робили кінцеві іспити в гімназії і куняли над книжками цілими ночами, відбираючи мамі сон, бо це насувало їй на думку завеликий рахунок за світло. Але коли здали матуру, сама запропонувала їм влаштувати танцювальну вечірку. Паркети усіх чотирьох кімнат, складені у взір з ясного та темного

дерева, завжди виблискували немов спокійне плесо озерця, бо що суботи Ганя совісно витанцьовувала на щітках, надаючи їй блиску. Скакати по ній, чи пустувати, Христі не було дозволено. Мама не любила недбало киненого одягу, забутої на фортепіяні книжки, зім'ятої декоративної подушки, чи порисованої підощвами, або зап'ятками підлоги. Те, що сама влаштувала цю вечірку, не було лиш прихильністю до абсолювенток гімназії, це був зародок байдужости до тієї блискучої підлоги, тих зо смаком мальованих стін. Під осінь дім переходив у інші руки, а вони переносилися до Львова. Мама, не без вищости, казала знайомим паням:

— У Львові більше нагоди для талановитої людини. Все таки це наша вужча столиця. Станиславів і Тернопіль це таки провінція, що там говорити! Який талант може розвинути на провінції?! Мій чоловік буде спершу працювати в Ревізійному Союзі, але вже він там виб'ється. А Христинчик, наш соловейко напевне буде співачкою, як підросте. Дитини з таким, як вона голосом, я ще не бачила! Я не тому кажу, що це моя дитина, але тому що це правда! Йй теж Львів більше дасть!

На вечірку з'явилося кілька абсолювенток гімназії і студентів університету, мама і тато мінялися граючи до танцю на фортепіяні, а Христя сиділа поруч мами і невтомно водила очима за парами довкола вітальні. Панночки були віддалені від хлопців на приписану кількість сантиметрів, трималися випростувано немов дошки, а спущені вії ховали задоволення і почуття. Ніхто не міг заперечувати цього, що Ева була в осередку уваги, але не тому, що вона була найкраща. Красунею була Марійка, найстарша доня сільського вчителя з-під містечка Солотвина.

Але там було багато дітей і за нею не давали в посагу навіть особистої білизни. Хлопці просили її до танцю тільки з уваги до пані дому, боячись наближення до бідної дівчини. Гена завжди мала на лиці один, або два прищі, але була дотепна і її любили. За нею давали батьки дім у Богородчанах і це не проходило без уваги. Але вона мріяла про науку, про лікарський кабінет, про хворих, яким би могла допомагати. Ева вирізнялася з-поміж них усіх і одягом, і виглядом, хоч ніби й перебрала вже всі манери і звички місцевих дівчат. „Долярова панна“ — називали її в клясі і ця назва підносила її у власних очах, робила оригінальною. Доляр був обіговою монетою в З'єдинених Державах Америки і на нього важко заробляли її батьки, але на європейському континенті його вартість побільшувалася в п'ятеро і здавалося ніби за Евою рахуються мільйони. Вона поверталася вже до того незнаного і далекого для її співучениць, світу, що був для неї домом, пробувши в родинному місті своїх батьків три роки. Надбання у школі Нового Світу доповнилося культурним доробком Старого Краю і зробило Еву іншою від других дівчат. Відмінною від її американських одноліток, іншою від українських дівчат.

Батько Христі добродушно договорював: Хіба вона їде додому? Вона тут „вдома“! Вона належить до України! Еву це ні бентежило, ні дратувало. Любила жарти, сміх, веселість. Вона „вдома“ в Америці і в Україні! Там вона вродилася, тут вчилася рідної мови батьків! — відповідала. — Така ж повноправна громадянка на обидвох півкулях! І взагалі, було б добре, якщо б для всіх людей на світі було одне громадянство і людина могла жити там, де їй подобається!

— Всі люди на світі в загальному однакові — казала ще — але кожен клаптик землі створив собі окремі звичаї та обичаї і це робить їх щасливими. До речі: кожному здається, що це тільки він створив щось справді гарне і вартісне!

Молодь, уся сповнена любови до рідного краю, накладала на неї обов'язки місіонерки. Америка була далеко, ген-ген на другій півкулі. Знали про неї тільки те, що люди там багатіють і що у тисяча сімсот сімдесят шостому році виборола свою незалежність. Цього було досить. Такий край піде назустріч їх бажанню волі. Про труднощі і турботи цієї молододі держави не думали. Ева мала бути тим сівачем, що посіє правду про Україну, про ту для них святу і велику країну, якої не знав і не розумів світ. Прирекла виконати все, про що її просили. Обіцяла навіть більше, бо за ці три роки перебування на українській землі, трагедія народу встигла знайти відгомін у її душі.

Обіцянки і прирікання сипались навіть тоді, коли з вікна пульману, що їхав у напрямі Львова, виглядала її ясна голівка.

Ніби розвіялись нездійснені надії, немов відійшов хтось, хто ніколи не мав повернутись, так стало сумно і тужно після виїзду дівчат. Спокійний настрій літнього відпочинку розворушила Евина світлина. У білій сукні і шлюбному серпанку, з наруччям квітів, розмріяно і щасливо всміхалася до них з паперової відбитки. Поруч неї не було молодого і це робило враження, немов вона вибралась на якусь маскарладу. Але підпис на долинці світлини, закінчений окликами і підкреслений два рази, не залишив сумніву, що в її житті наступила зміна.

„Пані Ева Штогрин з Нью Йорку!!!“ — написала вона власноручно.

2.

— Це пані Ева Штогрин — відповідає вона тільки на питання пана Бордо, затримуючи для себе все, що блискавкою відтворила пам'ять. Простягає йому посвідчення з бібліотеки, що його нарешті знайшла у переділці торбинки. — Бажаєте ще це? — питає адвоката, вкладаючи якомога найбільше спокою в свій зір.

— Дякую, це вистачить — каже він, проховуючись поглядом по малій карточці. — Я врешті і так не мав ніякого сумніву. Так, це пані Ева Штогрин — ніби стверджує ще раз повен надуми. — Ми з нею належали до одного клубу. Світлини всіх членів у мене, бо працюю над пам'ятною книгою. Бачите, як добре, що так склалося?! Яюсь, знаєте, важко погодитися з фактом. Ева така завжди була життєрадісна. Ви, очевидно, теж можете це признати. Якщо я не помиляюся, то ви у них зупинилися після свого приїзду сюди?

— Я? . . . — перепитує Христя, ніби їй тут щось неясне. Переводить погляд на вікно, що за його плечима. Проковтує ще одну гірку пілюлю. Він не тільки оборонець, він Евин близький знайомий! Не може розрізнити, чи це стукотить десь годинник, чи це так голосно б'ється кров у її живчиках. Руки стискають торбинку, але обличчя ні на хвилинку не заграчує свого самопевного вигляду. — Я . . .

У просмику, що створюється між масивними бльоками хмародерів, видно як втікають від евені Медісон рівні закінчення будинків, у яких тут і там

вистрілює гострий верх. Видається, ніби якийсь велетень пройшовся над містом і жартуючи стяв їх спадисті дахи. Цю лінію будинків Нью Йорку Христя знала швидше, ніж побачила береги Америки. Це Нінка не шкодувала грошей і прислала Христі до Мюнхену картки з видами міста, ніби бажала тим заохотити її зупинитися саме в Нью Йорку. Христя студювала їх, приглядалася немов рисунковій загадці, розв'язка якої визначувала її майбутнє. Лінія зарису дахів піднімалася й опадала, ніби крива хворого з нерівною температурою. Було це немов накопичення довгих і коротких олівців, загострених і тупих куснів крейди, скриньочок покладених дном на бік, а вужчим кінцем до гори. Стрімко і сміливо вистрілювали в небесний простір величаві храми і будинки, залишивши далеко у долині корони дерев. У тому був і розмах, і сила, тож хоч ставало тріщечки моторшно, але й принадно.

І вже тоді вона вирішила: Якщо їхати за океан, так тільки до Нью Йорку! Честер напевно якась нецікава провінція!

Знала, що потребує шуму і блиску великого міста, що хоче бути співачкою, що підсвідомо чекає на якогось „нього“. Але в те особисте впліталось ще щось більше, якась туга за чимсь їй самій невідомим. Нінка, це золото вкинене в болото, вона про те знала. В той час, коли Христині однолітки сторонили від неї, вважаючи її за нудну і нецікаву, старша за неї Нінка мала для неї багато розуміння. Ні мама, ні тато не похвалювали цієї дружби, але Христі з Нінкою було добре. Мама перестерігала: „Вона старша за тебе, у неї дитина, чоловік її кинув, це не товариство для молоденької дівчини. Взагалі, як ти могла так зжитися з нею, коли вона вродилася

і росла у Празі?!“ Христя обстоювала свій погляд. Не кине Нінки. Вони розуміються. Її батьки згинули від бомб, вона навіть не має до кого сказати широкого слова. А втім Нінка і так швидко виїздить до Америки, то чого тим хвилюватись? Вони поїдуть до Честеру, Нінка до Нью Йорку — казала мамі. — Дружбу перерве простір. Але в душі вона закидувала своїм батькам багато більше. Живете поза часом, не встигаєте крокувати зі своєю добою, керуєтеся якимись старими, пережитими правилами. Руштесь трохи, щоб наздігнати інших! У шаленому поході вперед, другі давно випередили вас! Завжди дивитесь тільки, чи щось личить, чи ні і що другі скажуть на ваші вчинки. Не можна і так вдоволити всіх людей, то нехай хоч зроблю те, що сама бажаю! У Нінки так багато нових, незвичайних думок! Ви тільки зберігаєте старі цінності, ви хочете тільки відбудови знищеного, того, що створили були перед вами! А я хочу стрімкого лету у майбутнє, в якому я могла б виявити себе!

Пізніше, вже повнолітньою переїхала за океан, заховуючи перед батьками таємницю. Вони залишилися ще на якийсь час в Європі і вона не хотіла хвилювати їх. Вони висилали її до Честеру, де довгі роки жила батькова сестра, куди вони також вибирались. Але Христя надумала залишитися в Нью Йорку. А якиминесбудь труднощами, вона цілком не турбувалася. Нінка встигла вже переїхати туди, вона обіцявала їй допомогти влаштуватися там.

Пам'ятає ніч, коли допливали до Нью Йорку. Тільки хворі залишилися в каютах. Загубилася поміж юрбою людей, що заповнила чердак. Перед ними мерехтіло, блимало, палахкотіло яскравими кольо-

рами небо і вода. Здавалося, немов на переді горить якийсь величезне багаття, що нема там землі, тільки розтоплена маса чавуну, заліза й алюмінію. Довкола чулися оклики і слова у різних мовах Європи. Люди пхалися ближче поруччя, натискали одні на одних, перебігали на другий кінець корабля. Гарячим блиском сяяв їм назустріч Новий Світ. На його тлі виступали темними силуетами зариси пароплавів, човнів, пливучих маяків, забудов. Зарисовувались і зникали, доки корабель не зупинився серед води. Чекав ранку, щоб в'їхати до порту.

Не йшла спати, хоч люди вже розходились. Легенько тремтіла з напруги і цікавості. З віддалі віяло новизною і непевністю. Враження від дійсного виду не було таке, як від картки. Раптом відчула своє осамітнення. Тільки тепер гостро відчула відсутність батьків. Коли за кілька годин зійде з корабля, буде вперше в житті на цій землі і вперше сама одна. Ставало навіть лячно. Чого ж, Нінка є — казала сама собі. — А втім, я можу поїхати до Честеру, там чекають на мене! — І засоромилася сама перед собою. Тількищо виїхала в світ і вже налякалась! Треба вміти здійснювати свої бажання! Сказала, що хоче залишитися в Нью Йорку, значить мусить те здійснити!

А світла мерехтіли. Вибухали і блідли. Розпливалися по небі з принадою красою.

Ранок зняв оману незвичайности, розкішний блиск відступив місце безбарвному небу. Показалися могутні, не принальні, з зовнішнього вигляду, споруди і устаткування. Коли рушили до пристані, обабіч корабля пересувалась червоносіра земля з накопиченими домами і бідною зеленню. Повітря було

насичене парою, душе. У воді сполоскався бруд із пароплавів і міста. Лінія будинків, знана з Нінчиних карток, вигулькнула раптом перед її очима. У дійсності, в цьому знаному вже Христі краєвиді, були інші, як на папері кольори, цілим шнурком посунули набережною авта.

Повертала на боки голову, відгадуючи котрий беріг цікавіший. Бігла думками до Нінки. Хотіла вже мати поруч себе когось близького, бути в кімнаті, якою не холітають хвилі океану, виговоритися. Невиспана ніч поклала тягарці на повіки, але вона не вважала на те. Промине, як тільки виспитья. Вглотувала враження і вже відразу, без застанови, склеювала їх у листа до мами.

Перевірила докладно своє обличчя, коли причалили до берега. Прикушувала зуби, коли урядовці перевіряли її документи на кораблі. З напруження, непевности, чи радості її зуби зацокали одні до одних.

Представники агенцій згуртувались у підніжжя містка, перекиненого з корабля до пристані і вилувлювали своїх клієнтів, немов добрий рибалка рибу. Пізнавали їх по відзнаках, причеплених до блюзок, чи плащів. Довге ліддашшя з великими, у відступах завішеними на стелі літерами, заройлося від людей. Появилися носії з возиками, виринули дами з Армії Спасення у своїх дивних капелюшках, зав'язаних під підборіддям, з приготованою на столиках кавою і коржиками. Засуетились митні урядовці. За їх будкою, що була посередині піддашшя, на відгородженому просторі, стояли високі письмові столи для представників агенцій. Ще далі, за малим парканцем, громадилися вже люди, що вийшли зустрічати прибулих. Задні витягали шиї понад головами передніх,

деякі махали руками, хтось втирав очі. Швидко гучномовці включились у вир голосів і понесли поміж муравлиний рух людей якісь вістки.

„Місс Х. пліз кам ту ді гейт. Містер У. пліз . . .“

Незрозумілі слова у гучномовці не притягнули Христіної уваги. Навіть не догадувалась, що так можуть також її викликати до Нінки. Йшла саме в бій за своє рішення. Добирала слів, щоб переконати урядовця ЗУАД Комітету в своїй непохитній постанові залишитися в Нью Йорку. Сподівалася спротиву, намов, щоб таки їхала до Честеру, де чекають на неї. Але він дозволяв їй говорити, що сама бажає і не промовив ні слова. Видно було йому приємно дивитися в її очі.

„Ніяких труднощів, — промовив він нарешті. — Місце осідку залежить від вас. Для нас це навіть легше. Може вийде вас хто зустрінати?“

„Так, моя приятелька . . .“

„А як ваше прізвище?“

„Сумик. Христина Сумик.“

Урядовець ледве помітно рушив бровами і, кинувши „хвилиночку“, рушив у бік одного з письмових столів. Повертався відтіля з листом у руках.

„До вас, — сказав і зайнявся людьми, що підійшли до нього.“

Взяла листа до рук. Пізнала письмо Нінки. У, за-мертвілому раптом, серці, забилася тривога. Рвучко, нетерпеливо, розшарпала коперту.

„Вибач мені, що я тебе завела --- читала. --- Але я несподівано вдруге одружилась і мій чоловік вирішив трохи виїхати на медовий місяць (читай: тиждень!). Тимчасом їдь до Честеру, а як повернуся, допоможу Тобі влаштуватися“

в Нью Йорку. Думаю, що ти не гніваєшся на мене. Я поліпшую собі життя як можу. Мушу також думати про майбутнє моєї дитини. Твоя Нінка Кеймен.“

Піддашшя не запалося і нічого незвичайного до-вкола не сталося, це тільки їй здавалося, що стрім-голов летить у цю густу, темну воду, що біла в низь-ку стінку пристані. У голові зашуміло, закрути-лося, перехопило віддих. Це добре, що Нінка якимось поліпшила своє життя . . . — розпочалася і згинула шляхетна думка у вирі почуттів. Оглянулась. Ніод-ного знайомого лиця. У дальньому кутку піддашшя, похилившись над відчиненими скринями, переходили митну контролю її знайомі з корабля. Другі йшли вже до парканця, якась солідного вигляду людина провадила їх до виходу. Побігти до них, сказати їм, благодати їх — чіплялася її думка якогось рятунку. Але ноги не рушилися. Хвиля крижаного холоду про-котилася плечима і застрягла у п'ятах. „Приятелі — думала — є де на світі приятелі?“

Честер! — підсунув перший рятувальний пояс інстинкт самозбереження. Підмалював навіть принад-ними кольорами. У Честері запевнена опіка, дім, про-харчування. У Честері її перші дні у новому життю не будуть такі тяжкі, як були б із Нінкою, яка сама не багато має. Чого справді захотілося їй саме Нью Йорку? Хіба там немає людей? Тут її ніхто не по-требує! Хто казав, що саме тут є справжнє життя? А втім, що вона взагалі ще знає про життя у цім краю?!

Але уява не вмiла змалювати ні тітки, ні міста. Ніколи не бачені свояки не розбуджували теплішого почуття. Честер? Ні . . . Ні! — повторила рішуче,

наново сповнена бажанням перевести в дійсність свою думку. Нью Йорк! Так, як хотіла, так було бути!

Пила каву і їла коржики, що їх дістала від дам з Армії Спасення. Як це проковтне, буде здана виключно на свій власний оприт. Від нікого більше нічого не дістане безкоштовно, навіть, якби завмирала з голоду. І не треба! — сказала, ніби погрозила комусь невідомому. Нема нічого кращого, як заробити на себе!

Інстинкт самозбереження шукав далі. Змусив її витягнути книжечку з адресами знайомих і пошукати поміж ними. Штовхнув її побігти до урядовця ЗУАД-Комітету просити поради. І несподівано закинув на неї новий рятунковий пояс з написом забутого корабля. Ева Штогрин з Нью Йорку — було написано на ньому.

За будкою митного уряду, звисали на ланцюгах грубезні телефонні книги. Менгеттен, Бруклін, Бранкс, Квінс — вчитувала, не розуміючи чому немає Нью Йорку. Але не зрадила цієї думки урядовцеві ЗУАДК-у, що бажав допомогти їй відшукати Еву. З безоглядністю людини, що сама не стоїть серед води, потішив Христю:

„Якщо маєте щастя, то ця пані ще не перенеслася з Нью Йорку. Ви ж не переписувалися з нею. Подивимося у телефонні книги. Якщо це не pomoже, попробуємо через Український Народний Союз. То вам не відомо навіть у котрій частині Нью Йорку вона мешкала?

„Десь у середмісті певно — висловила свій здогад, побоявшись показатися перед представником необізнаною зо справами великого світу, провінційською.

„Ага! — сказав він на те. Всміхнувся, помітивши у книзі Менгеттену кілька таких прізвищ. — Може знаєте ім'я цього пана?

Висилювала свою пам'ять, немов розгортала куші у лісі. Колись Ева писала про те, але це було так давно.

„Дзвонить до всіх по черзі, прошу . . .

Він подивився на неї. Рушив головою і знову всміхнувся. Витягнув з кишені дрібні. Вкинув монету, перекутив літери і числа, чекав. Поглядав на Христю. Відповіді не було. Накрутив друге число. Відтіля відповіли, що там Еви не має. Знову перекручував літери і числа, все нові, в іншій частині Нью Йорку. Книга Менгеттену звисла на ланцюгу, за нею пішов Бранкс. Христя зависла поглядом на його устах. Як не знайдуть Еву, що вона зробить? — вирішувала в той сам час. Як Ева не схоче її, що тоді? Мусять знайти, мусять! — вмовляла в себе.

Урядовець повернувся до неї боком і говорив щось у слухальце, чого Христя не розуміла. Піддаштя випорожнивалося від людей. Усе менше скринь було під літерами. Митні урядовці покінчивши працю, гуртувалися у будці посередині, що була їм за канцелярію. Якби так мама могла її тепер бачити, напевне сказала б: „Май розум! Що ти робиш?!“ Урядовець ЗУАДК-у перервав її міркування. Затулив слухальце долонею, шепнув:

„Маєте, здається, щастя — і вручив їй трубку телефону.

Притиснула її щільно до вуха. Не знала, що сказати. Не стало віддиху. Напружила слух. Не чула добре слів із віддалі. Власне, цю Еву не могла навіть

нагадати. Вона була тільки в її ранньому дитинстві. Нагадувалось тільки замрячене обличчя, обрамоване золотавим відтінком волосся. Це нахабство — встигла подумати в той час, як шукала слів і щільно притискала слухальце до вуха. — Це поза межами звичайної пристойності...!

„Тут Христа — могла нарешті вимовити після того, як відтіля двічі крикнули „гело! гело!“ — Пані Ево, чи пам'ятаєте мене...? Це такі давні часи, як ви мешкали у нас у Станиславові... Ви кликали мене П'явкою... Я була, здається, дуже влізлива... — і тепер також, і тепер також — думала одночасно. Крутила шнур, заливав її піт у духоті телефонної будки.

Відкілясь пролунало здивоване:

„Хто-хто? Хто? А-а! Христунчик! Так? Де ж ви є?

„У пристані... Я тільки-що приїхала з Європи. Батьки мусіли ще залишитись. Просвічення рентгенівським промінням виявило у батька давню хворобу легенів... Про неї давно забули. Але тепер виявилось, що через те не може виїхати. Принаймні наразі... Еміграційна влада не погодилась, щоб я чекала на батьків... Я не платила дороги, я мусіла підкоритись... Ви напевне знаєте, що там діялося і діється в Європі, і взагалі в краю... Тут мала виїти мені назустріч моя приятелька...

Говорила ніби непритомна, говорила щось неважне і непотрібне, а те найважливіше ніяк не могла вимовити. Почувалася, як людина, що не вміє пливати, яку вкинули у глибоку воду. Вона чекала, вона сподівалася, що Ева сама догадається запропонувати їй свій дім. Замовкла і наслухувала.

„О, це сумно! — сказала вона тільки.

Тепер Христя відразу зробила стрибок у холодну воду.

„Пані Ево! Чи я не могла б заїхати до вас, хоч на пару днів... ?

Ух...! Нарешті сказалося! Мусіла перевести віддих, немов відбула дорогу на шпиль. Причаїлася чекаючи відповіді. На другому кінці дроту панувала тиша.

„Пані Ево — відважилася знову — Я розумію, це...

Ева відповіла сміючись:

„До нас? Прошу! Я власне думаю, що у нас нема зайвої спальні. Чоловік і доня...

Зайвої спальні! У переходах війни і післявоєнного буття, забула, що люди на світі мають ще окремі спальні. У Мюнхені мешкала з батьками в одній кімнаті. У побомбленому місті важко було знайти помешкання, а якщо б і знайшов був, батько не міг його оплатити. До табору для ДП не хотів іти, бо був певен, що його муза не стерпіла б спільного кітла, дарованої одержі, сварок, стиснених на малому просторі, людей. У Бремені, чекаючи в перехідному таборі на корабель до Америки, Христя перебувала на залі, де було дванадцять дівчат. Так, так, могла забути, що люди на світі мають окремі кімнати і благословенне, приватне життя!

„... чоловік риболовить десь на океані а Діна теж поїхала на побережжя... — вчула Евині слова.

Вийшла з телефонної будки витираючи зрошене потом чоло.

„Зараз заїде за мною!“ — заявила урядовцеві ЗУАДК-у всміхаючись щасливо. Телефон за нею здвонив, домагаючись доплати за розмову.

„Зараз! — повторив урядовець. — Це потри-

ває найменше годину, як не дві! Вона мешкає під Флашінгом, це далеко!

„Як, це не Нью Йорк?“ — спитала розчаровано.

3.

— Я? . . . — перепитує Христа пана Бордо. — Так, я у них зупинилася.

Адвокат підводиться, але дрібний голос телефону не дає йому відійти від письмового стола.

— Пробачте, — звертається він у міжчасі до Христі і знову заглиблюється у фотель.

— Прошу, прошу — впевнює вона його і це має бути відзеркаленням її безтурботної байдужости до справи, на яку чекає. Стримує себе, щоб не витягнути пудерничку і поглянути на своє обличчя. Напевно світиться, як нові меблі. Слова адвоката сколихнули втихомиреним плесом її почуттів і з дна душі відразу підіймається намул. Відкілясь з'являються оборонець і прокурор і починають палку розправу. Тихо, досить, тихо — домагається Христа, немов справді має до діла з живими людьми. Але оборонець палко доказує: Вона не винна! Ні! Ні! Даремне оскарження! Вона мала право зробити так, як зробила! Вона не обороняла себе, вона думала тоді про всіх!

„Та почекайте — знову промовляє Христа ніби до живих людей. — Ніхто ще мене не оскаржує! Що за видумка!“

„Але буде! — кричить прокуратор. — Ясно, що буде! Ти кинула каменем в ту, що подала тобі хліб! Того тебе тут покликали! Зараз побачиш! Такі речі не проходять безкарно!“

„Боже, — підносяться зідханням Христині груди, — щоб уже нарешті знати в чому справа! Кінця

нема цій телефонній розмові!" У голові вирує від минулих, тільки що порушених переживань. Бачить Еву в порті. Була це літня дама, якої не пізнала. В свою чергу, Ева дивилася кудись низом, шукаючи маленького Христунчика. Привітала її широко. „Подумай, яка велика панна, подумай!“ Закидала її питаннями про маму і тата. Сама провадила довге, тихойдуче авто. Ще тепер виразно чує ці слова, що їх тоді сказала до неї:

„Як мій чоловік питає тебе чим ми приїхали, не кажи, що автом. Добре?“

„Не хоче пан інженер, щоб ви провадили? Я не зраджу, очевидно“.

„Він тремтить за мене. Але не має рації“.

Христя була півпритомна з утоми і надміру вражень. Не надала тим словам глибшого значення. Забула про них того ж таки вечора. На жаль, забула.

— Справи, — каже адвокат, відложивши слухальце і одним словом викидає її з минулого. — Ми, американці, від ранку до вечора маємо якісь справи! Діяльний народ! Завжди кудись спішимося, якби боялись, що можемо чогось не дігнати!

— Треба їх скоротити! — піддає думку Христя в той час, як адвокат простує до огнетривалої каси в кутку своєї канцелярії.

— Що? Справи? — повертається він до неї. — Ні-і! Вони мають сенс, їх не треба змінювати! Бачите, існують справи, які приносять нам гроші. Така справа називається „праця“. Інші справи відносяться до нас, як до громадян цієї прекрасної країни. Це „обов'язок“. Мусимо і любимо його виконати. І врешті третя справа — це улюблена розвага, яку виконуємо залюбки. Видаємо на неї гроші, які одер-

жали за справи число один і не маємо ніякої користі. Але маємо задоволення. Такі ми, американці!

— Я ще щось могла б сказати про американців — відважується Христя і помічує, як він накручує якісь літери в малому замку огнетривалої каси.

— О, я думаю, що ще багато дечого можна б сказати! — сміється пан Бордо. — Прошу, кажіть, цікаво послухати!

— Це відноситься теж до англійців — каже вона. Витягає шию, щоб побачити, що саме виймає з каси адвокат, але відчинені двері заслонили перед її зором усю їх середину. — Це відносно письма . . . хочу сказати, що американці і англійці пишуть „я“ з великої літери. Це виглядає так, що кожен вважає себе найважливішим на світі! В українців „я“ це остання літера в абетці!

— Та невже?! Це неправильно на мою думку. Кожне „Я“ справді найважливіше, бо воно — життя, одне і неповторне! У нашої спільної приятельки Еви це „Я“ з великої літери з'єдналось було з тим „я“ з кінця абетки! Повірте, так було. До речі: Як вам там було подобалось? Чи Діна не солодка дитина?

Благословила Нінку в тих днях, охоче простила їй провину супроти неї, — має Христя готову відповідь, але щось стримує її признатися в тому. Мов із отуманеною головою, цілком зачарована ходила в тих днях. Нові враження сипались на неї з несподіваним розгоном. Сприймала їх ніби увісні, втомлена новиною.

Евин дім насував їй думку, що попала просто до мільйонерів. Їй було б дивно, якби хто був сказав,

що мільйонери мають на багато більше. На травниках перед домом рухомий вужик сам скроплював травичку. Рожі пнялися по стіні гаражу і цвіли вздовж стежок. У кімнатах пухкі килими глушили кроки, якісь зелені пташенята літали по веранді і говорили англійські слова, а навіть речення. На кімнатного собаку Блакі витрачали гроші, щоб тільки прийшов до здоров'я.

Колишнє помешкання батьків на вулиці Білинського в Станиславові, а потім на Богданівці у Львові з своєю скромною красою і вигодою майже затерлося було в її пам'яті. Найбільше знане було життя у валізці, в товарових вагонах, що везли її все даліше від рідної землі, речі без значення, краси і тривалости. Єдиний малий килимок маминої роботи, свідок давнього життя, що ним прикрашували всі стіни, серед яких не приходилось їм тільки перебувати, насував думку про колишнє замилювання до краси.

Усе було нове для неї. І був нарешті дім, хата. Це так прекрасно мати хату! Бігала від долішніх кімнат до горішніх, приглядалася до меблів, залюбки відбирала від Еви пилосос і, змінюючи щіточки, наводила чистоту у цілому помешканні. Для неї відступили бібліотеку. Дві стіни були там повні книжок, у кутку стояла величезна земна куля, під третьою стіною стояла лежанка і столик із якимись записками, чистим папером і приладдям до писання.

„Це царство мого чоловіка, — сказала Ева. У пристані вона не пізнала була Еви, це була якась інша жінка, цілком не схожа на ту, що хоч замрячено, але все ще була в Христиних думках. Але тепер відживав її усміх, голос, мова, хоч і мала якийсь новий звук, чи наголос. — Він усе тут щось шукає і записує. Працює над якимись винаходом. Але це

нічого. Він може взяти потрібні йому книжки і зійти вниз до їдальні, чи вітальні і там працювати“.

„Це неміло — признала Христя. Трохи вона боялася зустрічі з тим незнайомим інженером, якого улюблену кімнату вона саме займала. — Я могла б спати на веранді, тепер тепло, справді...“

„О, нічого! Не турбуйся. Підшукаєш помешкання, як вже остаточно устійнять виїзд твоїх батьків. А бібліотекою не турбуйся, мій чоловік є, вері ізі гоінг, вері ізі ту пліс!“

Знову довкола неї була якась інша чужа мова. Досі була польська, чеська, словацька, німецька. Усі по черзі мусіла вивчати. Але досі вона трималася оподалік десь на вулиці, в урядах, у школі, була поза межами їх домашнього вогнища. З хвилиною, як повернулися Діна й інженер, увійшла у хату, звучала довкола, вдиралася в уха. Вона втомлювала, постійно напружуючи її увагу. Чула її, коли була вже в ліжку і все довкола затихало, бо тоді вона повторялася в думках. Так вона наміщувалась у пам'яті і набирала значення. Скупе знання англійської мови зо шкільної лавки відполірували, очистили і примінили до щоденного вжитку. Тоді вона ще не усвідомлювала собі, що ця мова стане для неї ключем, який відкриє їй двері до скарбів знання. І не мала заслуга в тому була Діни.

Діна була ніби струнке деревце, що ним не хотітала ще буря, молоденька сарна, яка не чула стрілу мисливця. Не виявила супроти Христі забагато уваги і ніякої цікавості. Христя чекала питань, відкіля вона, як там і таке інше, питання які ставила їй Ева. Але цього не було. Діна сказала їй тільки, що радо її бачить, але відразу зайнялася телевізором і своїми справами. Мала гостину-несподіванку у своєї при-

ятельки, якій треба було принести якийсь дарунок, хотіла купити собі нашійник і кульчики, що їх бачила на п'ятій евені в Нью Йорку, роздумувала яку саме працю взяти їй на ці тижні вакацій, щоб вона могла купити собі, що саме хотіла. Найбільшою її турботою було, щоб не прибула хоч півфунта на вазі. Потрапила проводити цілі години поліруючи свої нігті, добираючи зачіску до лица, примірюючи сукню. Її не можна було розжалувати чиеюсь бідною. „Лет'с гев фан!“ — казала в такому випадку. Їй треба було імпонувати. Багатством, красою, героїзмом, знанням. Якимсь незвичайним вчинком, відвагою. Бути іншою, як усі люди. Тоді її це цікавило, бажала дізнатися щось більше, докладно про цілу справу і домагалася світлин. У неї зроджувалося бажання наслідувати те. Вишукувала навіть щось подібне у своїм житті. Жартом, сміхом, піснею можна було здобути її душу. Ніколи смутком, розжалуванням.

„Такі хати?? — скрикнула, побачивши на Христиній світлині селянську хатку з-над Дністра. — У таких хатках ще тепер живуть люди?? Не кажи мені, що моя бабка теж так жила! Прошу! Це ж страшно! Бідна, бідна бабуся!“

Була ціла усміхом. Всміхалися її блакитні очі, намальовані, без потреби, губи, простий носик, ямочка на блідій щічці. Здавалося ніби кожен волосок її коротко стриженої голівки був похвалою життю, радістю існування.

„Що ти любиш більш усього?“ — спитала у Христі.

„Співати“ — відповіла вона.

„Як ти підеш до школи, то це буде твоя профе-

сія. А я хочу знати, яке твоє „габбі“.

Христя думала. До таких питань вона цілком не звикла. Та й думати про те, щоб мати якусь улюблену розвагу, не було часу. Була тільки боротьба за існування. Боротьба проти накиненої волі чужих людей. Не знала того світу дитини, коли тварини говорять, мертві оживають, відтяти куснички тіла самі зростаються, коли фантазія широко розгортає крила і несе у прекрасний світ неймовірних подій. Не знала, що це значить бути далеко від бруду і труднощів життя, що не пожирають усього, що краще для себе, тільки залишають людині час і думку для справ, що дають їй милу розвагу, відпочинок, відпругу.

Тому несподівано вона відповіла:

„Я люблю думати“.

Діна сміялася і дивувалась:

„Змилуйся! — голосила — У твоїх роках? Якому ж хлопцеві буде приємно розважатися з тобою? Це валиш на старість, як мине тобі тридцятка!“

З хлопцями у Христі було цілком таки погано. Заговорювали і відходили. Задивлялися з очікуючим усміхом в її приховані віями чорні очі і відвертались від її поважної мови. Чекали тринадці, а знаходили виклик на поважну дискусію. Чи їй це боліло? Трохи. Вона теж хотіла їх уваги, ніжного погляду, милої розмови. З прихованою заздрістю стежила за щасливими парами. І її охоплювали неясні мрії про багате змістом життя, що його вносить собою друга людина. Щось невизначне діялося з її серцем у місячні, повні незбагнutoго чару, ночі. Якісь бажання наростали, громадилися в її душі і тоді власне життя видавалося краєвидом омотаним мрякою. Але поважні питання, які хвилювали її, не цікавили нікого в мо-

лоденької дівчини. А втім, князь її думок не з'явився ще був до того часу. Не було в неї виразних мрій по відношенні до якоїсь дійсної, живої людини, доки не одержала від Марка знайденого centa „на щастя“.

З Діною було інакше. Не дивлячись на свої сімнадцять років, вона мала вже нареченого і мріяла про шлюб.

„Я така щаслива, така щаслива! — признавалася Христі — Я так його кохаю! І уяви собі, він не хоче, щоб я працювала, тільки була вдома! Може бути щось краще? Мати дім і свою сім'ю, чи це не вершок щастя? Я думаю, що так! Він обіщує дати мені тисячу долярів річно на сукні, знаєш? Відразу по шлюбі він купить мені футро! О, ми будемо дуже щасливі!“

Молодша за Христю, Діна була для неї дзеркалом, у якому вона побачила себе. Задуману, заблукану у світі сумнівів і шукань, завжди чимсь зажурену, без дійсного зрозуміння для справжнього життя, що належиться молодій дівчині. Підсвідомо почала наслідувати її розкотистий сміх, її рухи і мову, але сама відчувала, що це нещире у неї. Але не завертала з дороги. Брила у джунглі чужих звичок і зацікавлень. Досі висилювала свою увагу на те, щоб знайомі, чи чужі були вдоволені з її вчинків і мови, бо так вимагала мама. „Що люди на те скажуть?!“ — лякалась вона, коли Христа повелася всупереч прийнятним формам — „Це не личить!“ Боролася проти цього навіть тоді, але підтримки не мала ні від кого. Колись Ева підлягала тим законам і супроти Христининих батьків не проявляла власної волі. Але в її домі було інакше. Діна не знала нічого з цієї церемонії по відношенні до погляду іншої людини.

„Ай донт кер! — казала і тоді була Христі дуже близькою — Мені байдуже хто що думає про мене! З якої речі я маю тим в'язатися? Про своє життя сама вирішую. Якби це виглядало, якби я осуджувала, чи взагалі втручалася до вчинків інших людей? Краще цікавитися тільки собою!“

Говорила те, що думала і відчувала і ніхто її в тому не спиняв.

„Ти маєш право висловити свій погляд, так само, як я маю право сказати свою думку. Це право кожної людини! — говорила вона ще здивована стриманістю Христі. — Що ти дивишся на те, яке свідчення хтось тобі напише! Ти другому можеш і маєш право те саме зробити!“

Тягнула Христю до місць розваги, до музеїв і ботанічних городів, до плянетарія і на вечірки і гордилася всім, ніби своєю власністю.

„Чи не прекрасне? — питала — Чи не гарне? — домагалася признання.

Купалися в океані, йшли танцювати до нічних клубів, справді радісна Діна і розгублена, з подвійною душею, Христа.

„Зазнай втіхи! Насолоджуйся життям! — приговорювала до неї молоденька дівчина, всміхаючись до неї, коли виминалися в танці.

Ставало якось інакше віддихати, немов від напливу нового повітря. Збирала це все і писала мамі довгі, захоплені листи. Минуле западалось. Хотілося якнайшвидше забути його непринадні будні. Чомусь було їй соромно признатися Діні до справжніх подій, до цього життя у валізі, до недостатчі грошей, до

голоду. І вона видумувала нашвидкоруч якісь події, щоб тільки виявити себе у корисному світлі.

Почувала себе так дивно. Здавалось їй, що розширюється овид, появляються нові краєвиди, що продовжують нові думки і бажання. Щось нового прибувало у душі. Чекала, що він цього спалахне якийсь вогник, що освітить цю давню, невиразну тугу в її душі. І він заблис. Але холітався на боки, ніби світло каганця зрушене сильним вітром, спалахував і пригасав і не розяснював нічого. І разом в тим родилася злоба до минулого і жага дії.

Де є те, чим би і вона могла з гордістю похвалитися перед Діною? Чому стоїть в такими порожніми руками? Чому дали їй на дорогу тільки цю картку в хаткою над Дністром? Чому тато не створив якогось марша, щоб поставив на ноги світ, або безглузної, але веселої музики, щоб розвеселила всіх?

Кинулася у вир розваг із почуттям хворого, що хоче якось притовкти свій біль. Всміхалася новим усміхом до хлопців. Їшла з Діною на чотири години праці до канцелярії з температурою, устійненою холодільним апаратом. Її найбільшою турботою стало, як надбати стільки суконь, щоб змінювати їх кожного дня, як це робили всі дівчата в канцелярії. До мами вона писала: „Як побачите мене, не пізнаєте! Їжджу Каделяком до праці і п'ю шампана!“ У відповідь прийшла для неї пересторога мати розум, не їздити автотом випивши шампана, а для Еви широка вдяка за опіку над донею.

У її торбинці завелися гроші. Ева підбадьорувала: „Якщо ти щаслива, став на коні в Ірландії. Або купи льос. Або . . . ах, чи мало є нагод виграти гроші! Гроші потрібні тобі будуть, як прийдуть

батьки, або відложиш собі на науку співу. Коли говорити про науку, то ми подумаємо, як би тобі подбати про стипендію. Але повертаймось до льосів. Скажи свою дату народження, ми викомбінуємо щасливе число для тебе! Можеш виграти дуже багато, або трохи, це залежить від твого щастя. Волтер, комбінуй!“ — звернулася до чоловіка.

Інженер виявив готовість допомогти. Він був маломовний, затоплений у думках, на Еву поглядав неспокойним поглядом. Христя сходила йому з дороги, їй здавалося, що вона немилосердно заважає йому у тому його царстві. Але ще трохи! — потішала його і себе — Батьки от-от прийдуть!

Несчікувано відчинялися двері замку, що його бачила досі у завітних, далеких від дійсности мріях. У неї гроші, вона співачка, перед якою хилиться світ . . .

4.

— Дуже добре — каже вона цілком широко до пана Бордо — Мені у них було справді дуже добре.

— А проте ви пішли від них, правда?

— Я . . . — починає вона. Я мусіла, я не могла інакше, я не могла цього стерпіти — насувається їй на думку, але нічого з цього вона не говорить.

Евин дім мав свої таємниці, про це вона не знала на початку. Це може бути її обороною. У Еви був маленький футлярчик, де вона носила якісь порошки. Час до чаку насипала їх у склянку з водою і випивала. Інженер дивився на те без особливого довір'я. „Піди до лікаря“ — просив, але вона збувала його усміхом: „Мені ж нічого не є! Я здорова!“

Але коли він виходив з дому, вона витягувалася на весь ріст на лежанці на веранді і лежала нерухомо з заплющеними очима і безмовними устами. Її обличчя було втомлене, бліде. Кожної п'ятниці вона ходила до недалекої лікарні і безкоштовно виконувала якусь допоміжну працю цілих вісім годин. Повернувшись знову клалася на веранді, всміхалася, хоч втомлено, але вдоволено до папужат і до Блакі і випитувала щось у Христі. Чи ніколи не чула нічого про Марійку і Гену? О, Гена лікаркою в Бельгії?! Марійка? На Сибірі? За що?! Не знати, чи живе ще „Свята“?

Супроти Діни, вона здавалась безсилою. Життя її не з нею, — казала — нехай вона буде якнайбільше самостійною. В домі — на дві великі кімнати з кухнею і лазничкою на долинні і чотири малі на горі — по кутах підлоги крізь сітку завівало холодом. Це в пивниці приміщено апарата, що влітку постачав для помешкання холод, а взимку тепло. На дворі у спеці пражилася трава і дерева, в'янули квіти, але за дверима було приємно.

— Це все через мене — зрадила Ева. — Не переноси нашого вологого, гарячого літа. Але це нічого поважного з моїм серцем. Якось дрібниця, чого робити з того так багато шуму?!

Тоді вперше була мова про її серце. Христя те чула, але воно не запало глибоко в її думки. Досі в її оточенні ніхто не був критично хворий, навіть не усвідомлювала собі всієї загрози такого становища. Отож забула про те, як тільки почувала.

Газети були в їх домі чимсь так необхідним, як радіо та телевізор і кожен член сім'ї посвячував їм трохи часу. Діна робила це під час праці, підшукуючи, в яких кінах і що грають та де на випродажі є сукні. Інженер заглиблювався у фотелі в їх ві-

тальні і розгорнувши газету зазиравав над статтями на яку годину. Ева розклала її на столі в кухні і побіжно переглядала сторінку за сторінкою, затримуючись довше на товариській хроніці. Слідом за ними Христя також зацікавилася цими густо надрукованими сторінками, з багатьма світлинами, що пахли друкарською фарбою. І несподівано для себе, вона вчитала таке:

„Панство Штогрини із такої то вулиці і числа знані з своєї добродійности, прийняли до себе з Європи панну Христину Сумик. Панна Сумик обдарована прекрасним голосом, думає, з допомогою панства Штогринів, кінчити тут науку співу. Бажаємо успіху панні Христині.“

Читала це три рази, щоби впевнитися, що це мова справді про неї. Побігла з тим до Еви. Чекала також самого здивування, але знайшла тільки посмішку. Звичайна хроніка товариського життя, нічого особливого — сказала їй — проте це гарно, правда? Але Христя не могла заспокоїтись. Бо врешті, що це кого може обходити, що якась молода дівчина приїхала до їх краю? Дівчина, в якій гарний голос... Їй бажать щастя... Це забрало їй кілька ночей сну, заки нарешті освоїлася з тим.

Це було вирізано і наліплено в родинному альбомі, що був повен газетних витинків і світлин. Починалося від проголошення заручин Еви, про народження Діни, про підвищення становища інженера, про купівлю їх дому. Була це література досі Христі невідома.

Якби були тоді не пішли купувати для Христі сукню за перші зароблені нею гроші, було б може не дійшло до цілої цієї історії. Але пішли. Поїхали до

Нью Йорку до великих товарних магазинів. Десятки жінок вештались поміж завішаною на вішаках одежею, що заповнювали цілі середини великих заль, набирали по кілька з них до примірки, стояли в чергах до кас. Вибирали самі, що бажали, без допомоги продавниць, витягали з вішаків, що хотіли і, приглянувшись, брали з собою, або залишали на вішаках. Христя була захоплена кожною сукнею, але обережно перевіряла ціну перед тим, заки зняла її з вішака. Ева всміхалась.

„Вчишся ощадности, — казала. — Це не хиба! Бачиш, що це значить мати свої зароблені гроші? Тричі перекрутиш їх у руках, заки видаш!“

Христя вибрала кілька і пішла приміряти, залишивши Еву на м'якому кріслі поруч входу до одягальні. У приміщенні з дзеркалами виблискували нагі рамена і різного кольору шкіра від наймолодшого до найстаршого віку жінок. Кожна з них крутилася перед дзеркалом, приглядаючись новій сукні на своїй постаті і не присвячувала сусідці ніякої уваги. Христя всунулася в нову сукню, не могла відірвати від себе очей. До того часу вона навіть не догадувалась, що може так виглядати. У непринадних кольорах і формах воєнних часів, губилась її краса. Ніщо не підкреслювало її стрункої постаті, кольору очей, ясного волосся. Дивилась не на сукню, а на своє обличчя, на очі і губи, на цілу свою постать, що була їй самій нова. Побігла до Еви, перевернулася перед нею сміючись і договорюючи якісь без значення слова. „Незле, — сказала Ева — але вдягни ще інші“. Вдягнула їх також, вдивлялася в себе, забувши про все. Погладила рукою матерію. Не знала котру саме взяти. Може б так дві — думала. — Їй треба більше...

„Ні! — опритомніла нарешті. — На другий раз. Як зароблю більше грошей“.

Тепер нарешті помітила жінок, що були в одягальні. Кожна мала маленьку перегороду перед дзеркалом, але виходила на середину і приглядалась собі і другим. І тоді Христя помітила Нінку.

Власне Христя не була навіть певна, чи це справді вона. Нінка була елегантно вдягнена і мала нове обличчя. Христя знала завжди затурбовану Нінку з виразом напруги на лиці, що кудись поспішала, чогось не мала. Але Нінка, що зупинилась перед сусіднім дзеркалом приміряти сукню, мала спокійне обличчя, всміхнені очі, але й якусь замкнутість, що не дозволяє другій людині наблизитися до неї. Виглядає, як інше видання Нінки — подумала Христя. Не заговорювала до неї. Давній жаль відізвався у серці. Але несподівано Нінка повернула голову і їх погляди зустрілись.

Мали на собі сукні, з яких звисали ярлики з ціною і величиною і намагалися радіти собою. Так, тільки намагались. Їх дружба немов залишилася в Європі, немов померла тоді в ньюйоркській пристані. Не вибухнула тепер ніяким почуттям, ні крихіткою радості. Щось всунулося поміж них і не дозволяло щиро розвинути мови. Як добре, що тебе бачу! Як добре, дійсно! Ти прекрасно виглядаєш! А ти?! Дама! Дякую! Як тобі поводитьсь? Добре, а тобі? Я не думала, що ти в Нью Йорку. І таке інше без щирої втіхи і зацікавлення. Здавалося, ніби одна чекає на оправдання, а друга відчуває трудність у зробленні цього.

Нарешті Нінка розсміялася ніби хотіла проломити тим лід першої зустрічі. І якось обидві нараз

заговорили, що пора їм іти, бо там на них чекають, бо . . .

Вийшли рівночасно з одягальні.

„Дуже мило було тебе бачити, Христю. Значить, ти таки в Нью Йорку. Бачиш, твоя мрія здійснилась. Може тобі щось треба . . . — вона помітила Еву, що втомившись чеканням, ішла їм назустріч і змінила мову. — Колись стрінемось, то довше і про все поговоримо. Страшно тепер спішуся. Мій чоловік чекає на мене. А о третій годині він іде до праці“.

Христя заговорила.

„Пані Ево, це Нінка, про яку я вам розповідала . . .“

„Дуже приємно“.

„Напевно нічого доброго!“ — відважно заявила Нінка і на мить знову була давньою Нінкою.

З тіні вішаків висунувся середній на зріст чоловік. Існують люди, які своїми рисами обличчя, чи кольором шкіри від першого погляду виявляють другим свою приналежність до якоїсь раси, чи народу. З ним так не було. Його чоло видовжилося взад голови. Очі були подовгасті, темні, ніс трохи поширений на кінці, губи великі, але вузькі, руки й обличчя смагле. Одягнений був бездоганно. Його предки могли прийти в цей край із Західніх Індій, може з Порто Ріка, а може десь від нагрітих сонцем земель Африки. Вже раніш Христя помітила, що він всміхається до них. Хотіла сказати: Смішний якийсь! Всміхається, як до старих знайомих! Але до цього не дійшло

„Це мій чоловік!“ — несподівано відрекомендувала Нінка і самопевним рухом руки змела здивування обидвох жінок.

Були там ще якісь слова, обопільне ввічливе

запрошення не забувати і загостити колись, після чого наступила тяжка, наладована чимсь, недомовленим тиша. І раптом наступило швидко, відпружливе прощання.

Мовчанка панувала й тоді, коли Христя поверталася вже з Евою додому. Перервалася тільки два рази якимись незначними словами. Хотіла тішитися новою сукнею і не могла. Нінка була перед очима. Що мене нарешті обходить те, що хто робить! — не витримала сама перед собою. Знала, що обходить щось у душі, що виминає навіть у думках, а воно насувалося і влазило їй перед очі. Чого Нінка має псувати їй настрій! І нарешті чому, на Бога, чому?

Почала багато й оживлено говорити про сукні, про фасони, про втому, про все, що впало на думку, щоб тільки не було тихо, щоб не забирав голосу цей чортик, що глумився у душі. Ева ввічливо погоджувалася зо всім, що Христя казала.

Коли повернулася додому, заявила майже зараз за порогом:

„Я дуже погано себе почуваю“.

Христя налякалася.

„Може щось зробити для вас? Це я винна, ми за довго були...“

Ева заперечила:

„О, ні! Зо мною так буває! Зараз візьму свої порошки і все буде „оллрайт“! Впорскування діяли б швидше, але я не можу стерпіти цього. Отже, як старомодна літня дама, кормлюся порошками“.

Цей дотеп мав розхмурити насуплону Христю. Але не виконав свого завдання. Пішла на гору до бібліотеки. Сіла на лежанці цілком невдоволена. Купила от першу сукню і не може нею тішитися! Нема

втіхи. Забрали її. Забрала ця несамовита Нінка, розвіяла Ева. Нехай їй тільки хтонебудь тепер скаже, що не існують на світі невдачні люди! Сиділа й наслухувала. Тепер вперше відчула, що вона в чужій хаті. Мамо, тату, ах, приїдьте вже сюди!

Тихо-тихо у цілому домі. Тільки годинник десь цокав і з вулиці доходив крик дітей. Примірила сукню. У бібліотеці дзеркала не було. Ступаючи тихенько зійшла вниз. Крутилася перед великим дзеркалом в умивальні. Рідна мама не пізнала б тепер! Рідна мама! І радість, що трималася десь у кутку її душі, відізналася знову. Купить собі ще одну сукню, але спершу пішле щось їм, своїм стареньким. Щоб їм післати? А може вони вже вибираються в дорогу? О, Боже, поможи, щоби вони якнайшвидше були вже з нею!

Тепле осіннє сонце нагрівало криту веранду, що була від городу. Пішла подивитися і поговорити трохи з зеленими папужатками. На порозі завмерла. На лежаку лежала Ева. Очі мала заплашені, губи посинілі. Кинулася до неї, налякано торкнулася її руки. Була тепла, билося в ній життя. Пані Ево, — шепнула — пані Ево... Стало їй жаль цієї жінки, постарілої перед часом, що не мала радості, хоч, здавалося, все довкола могло робити її щасливою.

„Пані Ево! Що з вами? Може покликати лікаря?“

За хвилину прийшов слабкий шепіт:

„Дякую, ні. Трохи чорної кави, прошу...“

У крані зашуміла вода, бухнув круглим полум'ям газ. Христя кинулася на гору переодягнутись. Це її провина! — обвинувачувала сама себе. Це вона тягала Еву від крамниці до крамниці і втомила до краю!

„В аптечці є порошки, — слабим голосом сказала Ева, коли Христа подала їй каву. — Подай мені і води у склянку . . .“

Зробила все, що Ева хотіла і сіла напроти неї. Погано. Дивилася на неї зо страхом. Може подзвонити до інженера? — спитала. Ева заперечила. Це перейде, — потішила її. Не вперше так з нею. Це не атак серця, це не знати що, просто нерви. А нерви треба перемагати. Тут ніякий лікар нічого не допоможе.

Христа наслухувала, поглядала на годинник. Щоб уже повернулися інженер, або хоча б Діна. Було їй моторошно. Якби вона так тепер вмерла... — налякала її несподівана думка. Не зводила з Еви погляду.

Ніхто не приїхав, але Ева розплющила очі. На лице повертався кольор, губи почервоніли. Намагалася всміхатись. Ти налякалася? — спитала. Христа живо заперечила. Ні, чого . . . Але собі вона відповіла інакше: О, так, дуже! Варити обід? — спитала вона повна співчуття. Ева заперечила. Не треба варити, вистачить витягнути пушки консервів, відчинити та пригріти. У ледівні є морозиво. Яринова юшка, курка з горошком, компот.

Весь час у Христиній голові крутилася Нінка, хоч вона не признавалась до цього. Їй так неприємно за Нінку — хотіла вона сказати. — Справді вона не повинна була запрошувати її сюди. Яким правом? Хіба це її дім?! Але це просто розгін давнього звичаю, коли батьки дозволяли їй запрошувати кого вона бажала. Нінка, очевидно, може робити, що сама хоче, а все ж таки якось дивно. Христин тато думає, що до подружжя добра тільки своя раса. Може це кому смішно, але Христа в те також вірить. Бо і справді: які стремління їм спільні? Які їх спільні

ідеї, ідеали? А жити тільки фізичним існуванням її просто не навчили!

Інженер повернувся додому, як Ева вже ходила. Поцілував її, спитав, як себе почуває, але не одержав правдивої відповіді. Діна влетіла гураганом, поцілувала маму й тата і запропонувала Христі поїхати з нею на побережжя до приятельки.

„Я їду риболовити на кінець тижня, — сказав інженер. — Поїдеш зо мною, Ево?“

„Ні, вдома найкраще!“

Христя подивилася на них. Подякувала Діні. Вона також залишиться дома.

„Ти старомодна!“ — вирішила Діна.

„Я, просто, маю писати листи . . .“

„Якщо це до нього, тоді прощаю!“

У цілому домі знову стало тихо. Взяла стерно в свої руки, щоби перекотити його через два кінцеві дні тижня. Наводила порядки, приготувляла їжу, подавала лік, встигла навіть спостерігати якусь історію в телевізорі. Ева лежала на веранді і заговорювала про тата й маму, про свою науку у них „на станції“. Нарешті захопилася. Вона, Христя, пішла б кудись розважитися, а так сидить тут через неї і нудьгує . . .

Але ні, Христя не нудьгувала. Їй подобалась така роля медсестри. Роздумувала саме, чи не покінчити б їй школу медсестер і працювати в лікарні. Вночі з п'ятниці на суботу вона навіть трохи мріяла. Чому б їй, наприклад, не піти до якоїсь мільйонерки, що потребує товариства? До цього не треба, здається, школи медсестер. Скаже, що любить піклуватися хворими й безсилим. Така мільйонерка схоче

подорожувати, отже з нею вона ще більше побачить світа, очевидно, в інших умовах, як досі. Може ця дама матиме сина? Обов'язково! Син закохається в неї, Христю! Неконечно з першого погляду, але таки закохається. Мрія стрибнула широким кроком уперед і Христя вже бачила себе у шлюбному серпанку. Вибилася зо сну і сміялася на голос. Мільйонер може бути поганий, як побомблене місто, може мати вдачу торпедоносця, бути одруженим і взагалі це буде чужа раса, а її Христю не купиш навіть за біліони! Її хлопець мусить бути „свій“, мати мужеський вигляд, чесний характер, погідну вдачу, добру освіту. Нехай уже мільйонерка буде бездітною, ще вийшов би з цього який клопіт! Смішна вона, смішна!

В суботу несподівано Ева заговорила. Обережно, кружляючи навколо справи, закинула:

„Знаєш, Христю, я очевидно, дуже радо, але було б ліпше, якби . . . твоя приятелька не прийняла серйозно твого запрошення зайти сюди . . .“

Так і відчувалось, що Ева втомилась мовою, що в неї до болю напружені нерви і такою самою напругою чомусь відразу відізувалися Христині. Значить увесь час Ева душила в собі це почуття, лякалася здійснення такої можливості, аж нарешті воно проввалось.

„Я розумію“ — сказала тільки.

Їй було соромно. Була зла на себе і на Нінку. Шукала слів оправдання, хоч не знала чому саме мусить те робити.

„Безумовно кожна людина перед Богом рівна — говорила Ева вже більше впевнено, немов Христи-

нині збентеження додало їй відваги, — Але, як ти сама знаєш, людина не повинна . . . виходити поза межі своєї . . . раси . . . Багато тварин у джунглі, але таки тигр знає, що він тигр, а леопард, що він леопард“.

„Справедливо. Я також так думаю.“

„Мене, очевидно, ця пані нічого не обходить, це її справа, але у мене доня, мене знає багато людей . . .“

Вона говорила ще більше. Вона поверталася до цієї теми ще ввечір і в наступний день. Здавалося, що існує ще щось недоговорене і тільки після цього, як вона вискаже це, повернеться їй здоров'я.

Неясне, неоправдане почуття провини, мучило Христю до болю. Здавалося, ніби вона сама щось тут провинила і тепер не знає, як направити це. Подавала лік, накривала і збирала зо стола і слухала Евиних слів. Що інше залишилося людині, яку ласкаво прийняли до свого дому, від якої не беруть грошей ні за їжу, ні за кімнату, яку навіть трохи вдягнули і думають допомогти її батькам, коли вони вже нарешті приїдуть. Мовчала і слухала. Але несподівано мала цього досить і відчувала, що ще трохи і почне палко, всупереч власним поглядам, боронити Нінку.

„Я боялася, що нас побачить хтось з моїх знайомих, чи сусідів — говорила Ева. І - і подумати, що вони можуть прийти сюди! Уявляю, що сусіди тільки не говорили б! Взагалі важко зрозуміти, як можна зробити такий божевільний вчинок! Хто цей пан? Мільйонер? Це хіба тільки скиталка таке потрапить!“

Христю кинуло в гарячку. Але це не був сором. Це обурення гарячою хвилею розійшлося по цілому тілі, замрятьчило думки. Перед нею склянка з водою, в яку мала всипати порошок. Рвучко мішала ложоч-

кою воду, не подумавши навіть, чи є там порошок, чи нема. Не знала навіть, що робить. Відложила ложочку і подала Еві склянку. Сіла напроти неї, витягнувши шию. Ніздря в неї дрижали. У тому слові „скиталка“ вона відчула погорду і легковаження. Таким тоном можна говорити про людину, позбавлену чести і гідности. Вона вхопила те слово, забуваючи про Нінку. Воно відразу прилипло до неї, до її мами і тата, до всіх тих людей, що до них воно могло відноситися.

Її Рідний Край існував у її серці, хоч могло годі здаватися, що в нових обставинах забула про нього. Любила цю землю далеку, майже незнану і тих людей, що до неї належали. Тих, що залишилися там і тих, що вийшли з неї, не погоджуючись із накиненою чужою неволею. Всіх однаково любила. Несли важкий хрест забутої, незнаної у світі, нації. Якщо на короткий час відвернулася від нього, то тепер знову з'єдналася з ними. Поніс її гнів. Доля Нінки була її долею, вчинок Нінки її вчинком. Це Євине слово відносилось не до одної людини, а до всіх, до цілого народу і мусила стати в його обороні.

„Пані Ево . . .“

Підвелася, щоб оволодіти собою. Знала, що її голос тремтітиме. У голову посунули непотрібні думки, а слів не було. Вона в чужому домі. Що вона знає про людей, що мешкають тут? Що з цього, що колись давно, ця Ева мешкала в їх домі! Що вона, власне, робила на тому відтинку свого життя поміж вулицею Білінського в Станиславові і Рагбі Ровд під Фляшінгом? Які були її думки, її почуття і вчинки? Хто що чув про неї? Чи дотримала хоч частинку тієї обіцянки, що її колись була дала молоді перед своїм виїздом до Америки? Може вона, власне, вороже настроєна до них усіх, може вона обдаровує

своєю симпатією тільки тих, що залишилися, а ненавидить тих, що вийшли? Що це, наприклад, значить „тільки скиталка“?

„Пані Ево . . .“

Я поміж ворогами! — стрибнула нова думка — Куди я попала? — питала себе — Втікати! Втікати! Вороти!

Не появилася ніодна думка, щоб збила це безглуздя. Вхопилася його. І раптом процідила:

„Ви помиляєтесь, пані Ево. Провини, якщо так розглядати вчинок Нінки, бувають не тільки між скитальцями! Значить, ви думаете, ми спроможні на все?“

„Навіщо робити з того загальну справу“, — рушивши бровами, тихо відповіла Ева.

„Мені, просто, цікаво. Якби там не було, я також належала до, так званих, „скитальців“. Ненавиджу цієї назви!“

Почуття втиснулося в кров, забилося в серці і цілком замрячило мозок. Тепер не було вже стриму її мові. Евине обличчя було спершу нерухоме, потім на ньому відбилася здивування. Вона повернулася до Христі, відчинила уста, якби хотіла перервати їй, але це не вдалося. Можливо — молола Христа швидко — що таке її, пані Еви, відношення до них усіх. Можливо, що вона негідна бути в тому домі, про який пишуть у газетах. Просить вибачення, що так нахабно влізла сюди. Вона прийшла з іншого світу, світу, де люди борються, терплять. Там дрібничка не має значення, там йдеться про великі справи. Можливо, що вона, Христа, теж приносить їй сором перед сусідами. Нінка напевно не буде її турбувати і ніхто з сусідів не буде мати нагоди бачити такого скандалу, як її відвідини! Вона, Христа, ще

сьогодні залишить цей гостинний дім. Вдячна за все, але пониження не може стерпіти . . .

Очі Еви були заплющені. Промовила тихим голосом:

„Що ти тільки не наговорила! Навіщо цього?“

Май розум! Май розум! — десь здалеку нагадувались мамині слова, але вони не мали ніякої сили. Побігла до бібліотеки з розіграними нервами, замряченою думкою. Геть відсіля! Вхопила валізку. Швидко вкидала свої речі. Як не зробить цього в цій хвилині, може роздуматись і тоді сама собі не простить того, що не вмiла стати в обороні себе, своїх приятелів, цілого народу! Почувалася у цій хвилині героєм, що йде у бій за свої ідеали!

Чекала повороту інженера, або Діни. Зійшла на низ з валізкою в руці, як тільки почула, що заїздить до гаражу. Зупинилась перед дверима. Потім круто повернувшись, пішла ще на веранду.

„Я відходжу — сказала не дивлячись на Еву. — Вдячна за все. Справді вдячна“.

„Ах, Христе — слабим голосом промовила Ева. — Не будь дитиною, П'явко! Чи ти знаєш, що ти робиш? Куди ж ти йдеш?“

„Туди, де нас не соромляться!“

І швидко збігла з веранди.

5.

— Я . . . пішла — каже вона адвокатові і чекає на головний акт оскарження. Замість цього, вона чує:

— Ви бажали жити власним життям. — Хто може вас судити за це? Кожна молода людина ба-

жає випробувати власні сили. Тільки — пробачте — ви пішли так самі майже під ніч („він знає, він знає все!“ — завмирає серце). Чи не був Нью Йорк трохи головокружний для вас?

Трохи?! Христя навіть всміхається. Пішла з валізкою в руці в чуже місто-джунглю, бо не могла стерпіти образи. Уява роздмухала її, надала майже всенародного значення і зробила героєм у її власному понятті. Ходила вже стільки з Діною, що ніяк не побоялась загубитись в Нью Йорку. Що місто може мати два обличчя, інше для тих, що все мають і інше для тих, що нічого не мають, цілком не подумала. Не мала нічого, але врятувала свою національну честь.

Йшла самопевно, без страху. Її ціль була виразна. Нінка. Поїде до Кейменів. Вони допоможуть їй влаштуватися. Власне, чому вона не підшукала собі досі кімнати? Але це був даремний жаль, спізнені докори. Яюсь вона порадить собі. Стільки людей живе на світі, зможе і вона. Буде прибирати, чи продавати, потім розглянеться довкола, дістане стипендію і буде вчитися співати. Або піде до школи медсестер. Голова до гори, вона належить до відважних!

Зайшла до найближчої дрогерії. Влізла в телефонну будку, залишаючи валізку під оскленими дверима. Накрутила Нінчине число. Тр-тр — вчула в слухавці. Получення було, але ніхто не відповідав. Тримала трубку тісно поруч свого вуха. Хтось, хто дзвонив перед нею, залишив по собі запах тютюну. Мабуть був перестуджений, бо неочікувано почала пчихати. Сотня рук тримала вже те слухальце, при-

тискала до вуха, чиїсь уста дихали на нього. Відсунула його на віддаль. Стрясла нею відразу. Якийсь мурин хотів мабуть говорити, крутився перед будкою і поглядав на неї, чи вже скінчила. Намагалася вдихувати повітря боком, але таки чула запах тютюну. Повісила слухальце і відразу вкинена нею монета, повернулася назад. Знову вкинула і накрутила число. Відвернулася від мурина, чекала, що таки хтось відізветься. Але по давньому не було відповіді. Перевірила годину. Даремне дзвонить! Вони напевно пішли кудись! Поїде туди, якби їх не було, чекатиме перед порогом. Важне, щоб перед ніччю була у них!

Скиталка!

Обурювалася щораз більше. Не було в думках місця на застанову, на докори. Скиталка! Як можна дозволити називати себе так!?! Скільки пониження й погорди замкнене в цьому слові! Неоднораз його чула, але воно ніколи не доходило до глибини почуття, ніколи не боліло. Людину, яку окреслювано тим словом, можна було жаліти, співчувати з нею, вона була вирвана з рідного ґрунту і заслуговувала на опіку. Тепер несподівано це слово набрало іншого значення. Це людина, для якої немає устійнених, пристойних форм, яка рятуючи себе, йде на все найгірше, мало того, — погоржене другими.

На плятформі підземки чекав якийсь юнак. Його погляд змусив її повернути свою увагу до себе самої. Як вона справді виглядає? Страхополох? Ну, звісно, — так, як скиталка! Тільки б висісти там де треба, до їзди підземкою вона не дуже звикла. Діна возила її скрізь автом батьків, свого нареченого. На поверхні орієнтується прекрасно і напевно не заблудить. Але під землею якесь все однакове

і їдется не в тому напрямі, як думалося. Перевірила адресу. Юнак не переставав їй приглядатися. Стиснула в руках ручку валізки і торбочки. Полізли в голову зачуті вістки про крадіжки і напади на дівчат. Хто зна, хто він такий. Треба бути обережною. Всміхнувся підозріло приємно. Насупила брови. Краще відстрашити його своїм виглядом. На гроші певно не рахує, досить побачити її валізку, ще з Європи, як можна знати, що ця людина не встигла ще навіть розпакуватись.

На платформі по одному з'являлися люди. Прийшли з якихсь домів і за кілька годин повернуться до них. Стало їй моторошно. Стояла тепер перед чимсь цілком не знаним, як і тоді, коли причалила до берегів Америки. Тоді завела Нінка, чи і тепер . . . Ні, ні! Ніяких сумнівів! Бог pomoже, Бог pomoже. Як тільки переночує в Нінки, бере зранку яку завгодно працю. Спершу треба тільки ліжка і страви. Потім приїдуть батьки. Все буде добре. Тільки вірити. Тільки вірити! Юнак наближається. Де ж ця залізничка?!

Відчула спрагу, коли вже їхала. Потерпи — наказала собі. Кожен цент у її торбочці набрав раптом величезного значення і його не можна було легко позбутися. Почекай, аж буде де вода. Дивилася на плян їзди залізнички, вивчала напрям. Юнак, що сів недалеко неї, не переставав приглядатися їй. Поглянув трохи по афішах, наліплених над вікнами і знову повертався до неї. Відвернула голову від нього і тоді бачила його відбитку в шибі, Всміхався. В серці вужиком закрутився страх. Я його не боюся, ні трохи, ні — впевнила себе і вірила, що це справді помагає.

Всіла і підземними коридорами побігла до іншої лінії. Намагалася згубитися в товпі, триматися ближче жінок. Збігла ще нижче в глибину душного підземелля. Здавалося, що нема нічого легшого, як всісти знову до підземки і їхати туди, куди бажається. Але переходи були на всі сторони, сходи були вгору і вниз і нарешті Христя цілком загубилася в них. Поклала валізку, наказала собі подумати хвилину холонокровно. Але товпа людей, стукоти експресу та місцевої залізнички, що перелітали перед очима, після всього, що мала з Евою, робили її неспроможною думати. Все було таке легке і просте, скрізь були написи, але до неї вони не могли промовити. Кожна компанія мала свою лінію, значила її початковими літерами і хто хотів кудись їхати, мусів знати не тільки дільницю і вулицю, але й лінію. Ще годину тому була певна, що знає все, але тепер стояла розгублено серед поспішаючої юрби (невже вони справді всі знають, куди їм їхати?!) і не могла нагадати собі саме тих літер.

Підійшла нарешті до будки касира і просила інформації. Міняв комусь гроші і сказав їй щось, чого не зрозуміла. Відійшла так само безрадно. Чомусь було соромно признатися до того, що не знає куди їхати. Повернулася до якоїсь жінки, що чекала на залізничку поруч неї і просила в'яснити їй, як треба їхати. Стало їй затишніше поруч неї. Але жінка не знала. Не приходило їй у голову поцікавитися, куди їдуть інші підземки. Знала тільки лінію, якою їздила до праці і до церкви. Кудись їдуть — сказала тільки. Раптом Христя знову помітила юнака. Не бачив її. Шукав чогось у кишенях, сходячи вниз. До платформ праворуч з гуком підкотила залізничка. Всіла, не надумуючись, чи добре робить. Мусіла стратити з очей цього юнака. Нищив

її нерви. Було так дивно їхати кудись у невідоме, коли довкола чужі люди, а неонове світло з-під стелі надавало усьому якогось іншого відтінку. Напружено споглядала у вікна, коли з темноти в'їздили у світло зупинок. Але світло, білі кахлі і люди, що чекали там, тільки пересунулися їм перед очима. Очевидно всіла до поспішного. Помічала числа вулиць. Одне було певне: їхала вгору міста. Думала, що їй робити? Не догадувалася, на яких зупинках стане. Спитати не було в кого. Висяде на наступній зупинці і перейде на місцеву — знайшла несподівану розв'язку. Поглянула по людях. На їх обличчях не було видно її напруження. Знали куди їдуть і де мають висідати. Скільки кварталів він минає? А може ризикувати і поїхати далі? Остаточо, хто не ризикує, той не може виграти.

Ніби заспокоїлася. Але нерви тремтіли. Якби там не було, але Нінка була одружена і невідомо, як він її привітає. Потягнулася за людьми і чекала на місцеву залізничку. Прогуділо з одної сторони і з другої, промчалися у два боки поспішні. Прибуло грохи людей. Одна зупинка — казала собі — Одна тільки. Терпеливості. З темноти виринули два червоні світла, до платформ підкотили вагони. Білі написи на горі вікна, що вказували напрям їзди, були їй незнані. Люди всіли, двері засунулись. Залишилася на платформі, чекаючи не знати на що. Оглянулася. Недалеко неї була автоматична вага, автомати з оріхами і різними напійками, але мали напрямків підземки не було. Поглянула по нових обличчях, що висідали з поспішного, сходили сходами. Якось не хотілося промовити ні до одного з них. Що пізніше приїду, то краще — потішила себе. — Будуть тоді вдома. Знову підкотив якийсь потяг з ін-

шими назвами вулиць на шибак. Увійшла. Одна зупинка. Чому я не пішла пішки?

Коли вийшла, натрапила на іншу трудність. Підземка йшла західною стороною, їй треба було на східню. Йшла і йшла ніби у безконечність, у простір, що ніколи не мав скінчитися. Здавалося, що от це вже за рогом, за найближчою поперечкою, але коли доходила туди, показувалось, що до цілі ще далеко. А день помітно підсувався до вечора. Простір немилосердно ковтав час. Час постачав втому. Втома родила спрагу. Язик прилипав до піднебіння. Стало трохи легше віддихати, як від Гадсону до Східньої ріки повіяло прохолодою. Дивилася по числах. Потрібне число було у якійсь мрячній віддалі. Боліли її руки і ноги. Нагризли зап'ятки. Перекидала валізку з одної руки в другу. Від вітру тяжіли повіки. Втома і спрага створювали ненависть до Еви.

Ах, ти, скиталко! Як це легко кидати каменем у другого, коли самому все йде гладко! Не знати, що ще чекає твою Діну!

Голос розсудливості пробував гасити злість. Діна мила дівчина, чого стільки злоти супроти неї? Вона у нічому не винна. Вона молоденька, не знає, що це турботи, що це труднощі життя. Для неї, Христі, була ніби рідна сестра. Але це не була пора, в якій розсудливість мала б перевагу. Добре, добре, всі однакові! Це тільки вони викинені поза межі честі і тільки по них можна усього сподіватися.

Відітхнула, помітивши нарешті число. Була це найвища пора, далі йти не мала вже сили. Чотириповерхова камениця з невиправленої цетли, з протипожежними сходами на передній стіні. Широкі сходи з мурованим поруччям провадили до дверей з половини хідника вулиці. Такий же вхід був до інших

домів. На них сиділи мешканці, відпочиваючи від духоти дня. На хіднику бавилися діти у кляси, або кидали в себе всім, що тільки не піднесли з засміченої вулиці.

Вхідні двері були відчинені до маленького передсіння. Другі, до сходової клітки були зачинені. Збоку шість поштових скриньочок вмурованих у стіну, кожна з візиткою і дзвоником. Приблизилася до них очі. У передсінні був сумерк. Забула, що Нінка змінила прізвище. Нагадавши те, напружувала зір, шукаючи іншого прізвища. Знов читала від початку. Кеймена не було. Вийшла і перевірила число на дверях. Було таке, яке подала Нінка. Рожевий відблиск заходячого сонця відбився на шибках протилежної камениці. День входить у вечірні години. Втома і спрага затихли, був тільки жах, що ніби молот валив у мозок. Стояла у передсінні з валізкою в руці і не знала, що їй тепер робити.

Якась розсміяна, щаслива пара, зійшла саме на низ. Зупинилася на її запит. І подумавши хвилину, вона відповіла:

„Кеймен? Хвилиночку... Це ти на долішньому поверсі... так! О, вони випровадилися ще вчора вранці!“

Батько догадливо дав їй на дорогу книжечку з адресами знайомих, редакцій, організацій, але не догадався дописати до всіх число телефону. Пошукала в азбучному порядку за першими знайними і доїхала до них підземкою, як вже згущувалися сумерки. Подзвонила. Ніхто не відзивався. Вийшла з темних сіней будинку, де пахло чимсь тяжким і пішла вздовж вулиці. І тут на сходах сиділи люди. Звучала різна мова. Дрібно сікла порторіканська, за-

лишалася десь у горлі жидівська, затягувалась польська, співала, кудись поспішаючи, італійська.

Відшукала нове число. На сходах було повно. Духота помешкань виганяла всіх на двір. Уже осінь простягалася над Гадсоном, але теплі літні дні ще не тратили своєї сили. Виминоючи чужі коліна, дісталася до передсіння. Зміряли очима її і валізку. Повели за нею зором. Шукала за знайомим прізвиськом на візетках у долині поштових скриньок. Подзвонила й чекала. І тут ніхто не віддзвонив, не зійшов на низ, не відчинились на горі ніякі двері. Ще трохи чекала. Це неділя, люди пішли кудись розважитись. Але тепер одна з жінок на сходах повернула до неї голову.

«Ви дзвоните на п'ятнадцятку? — спитала. — Даремне! Вона хвора в лікарні, а він грацює на вечірній шихті!»

До серця закралася розпач. Але її не можна було виявити людям на сходах. Так? Дякує. З шиком, натружуючи силу, щоб не похилитися вниз за валізкою, зійшла на вулицю. Намагалася надати легкості своїм втомленим ногам, доки могли ще її бачити. На правому зап'ятку пекло до сліз. Затискала зуби, ставлячи кроки. В руці не ставало сили. Вона тремтіла, пальці розходилися. Поклала валізку на бетонному підмуруванні довкола входу до сутерин. Знову заглянула в книжечку. Ліхтар на вулиці допоміг зрозуміти дрібне, батькове письмо. Наступна адреса була на Бранксі, друга в Ньюарку.

Ньюарк розпливався у невідомому просторі і про нього відразу забула. Числа телефону не було. Побачила в уяві людей, що мешкали на Бранксі. Добрі знайомі батьків, напевно не виженуть на ніч на вулицю. Але не було певності, що будуть вдома,

а віддаль забирала час. Де тут церква? — подумала Але ввечорі й вона була зачинена.

Назустріч їй місто заяснило гарячежовтими і червоними кольорами. Рух посилювався. Недільна юрба заловнила вулиці. Кіна, фабрики, крамниці, кричали про те, що мають на збут, вихвалювали, манили, накидувались. Звідусіль щось блимало, мерехтіло, одна назва гасла, друга засвічувалась, стало відразу видно, немов далі був ще день. Була тепер в осередку того блискучого світла реклам, що його ще недавно оглядала з пароплава. Йшла й не знала куди. Вечір був уже тут, огорнув дома і вулиці. З кожного кутка виглядала таємнича засідка, страх. На кожному роздоріжжі були таблички з назвами вулиць і евеню, але навіть вони людині, що не знає куди саме прямувати?

— Пересиджу на стації — потішила себе. — Там є люди. Багато людей. Як туди зайти? Котра підземка завезе? Раптом бажала бути поруч тата і мами, де затишно і безпечно, де цілком не треба думати про себе. Минали її люди різних рас зо сміхом, з толосною мовою, мовчки. Кольони авт, переплітані освітленими автобусами миналися на вулицях, перехрещувалися на роздоріжжях. Червоні і зелені світла чергувалися з собою на сигнальних стовпах. Напів притомна з жури, спраги і втоми воліклася вулицею за чужими людьми. Бродвей — помітила на перехресті. Почала помічати вир нічного життя і блиск того великого міста. Загублена, мала була серед його розгону. Несподівано розпізнавала місця. Була там і тут з Діною. Якже ці самі вулиці і крамниці інакше виглядали! Йшла непомічена ніким у товпі інших людей, до яких і вона не проявляла ніякого зацікавлення. Лягти — хотілося — пити.

Істи. Інакше впаде трупом. За великим склом молода людина в шапці кухаря смажила на рожнях кури. Трохи далі на менших рожнях молодий хлопець при-смажував ковбаски. Вулиця пахла немов велика кухня, у якій кухарка не доглянула оливи.

Зайшла туди без надуми. Надто вже дошкулили і спрага, і втома. Коли відпичне хвилину, відсвіжиться й її думка. Всунулася за прилавок на високий стілець поруч якогось матроса з одної сторони і мурина-летуна з другої. Поклала валізку в ногах цілком байдужа до неї. Обидва юнаки глянули на неї, причому матрос значуче насунув на праве око свою білу „круглянку“. Христя не помітила його. Вона лакомо водила зором за руками хлопця, що подавав овочеві соки, чай, каву, салатки і ковбаски. Обертаяся без усміху від прилавка до стола з кухонкою посередині і зручно подавав, що в нього замовляли. Боялася, що не зможе встати, що зараз засне, що не скаже те, чого бажає. Англійські слова втекли з голови, їх годі було дігнати.

— Одну канапку і чай, прошу — вислила своєю мовою, коли поглянув на неї. Матрос підспівував. Спер лікоть на прилавку, а дим з цигарки, що був у його пальцях плив попід її носом. Зробила рух, щоб відсунути його руку. Засміявся, знову поправив „круглянку“. Забула про нього, як дістала в руки своє замовлення, як ковтнула трохи чаю. З ним поверталось до неї життя, знала тепер, що цілком завмирала. Вкусила лакомо хліба, а потім поклала руку на прилавок, думала. Куди спійшиться? Доки їсть і п'є, може тут сидіти. Чи це місце відкрите цілу ніч? Якби так мама і тато бачили її тут! Май розум! А якби так знайомі її тут побачили? Йшли

вулицею і пізнали її. Запросили б хіба до себе. Оглянулась на вулицю. Різнокольорова юрба по давньому плила вулицею, не керуючись ніякими правилами напрямків. Йшли ліворуч і праворуч, як хто хотів. Знайомих облич не було. Це тільки в кіні якось так легко виходить герой із трудних ситуацій. Дійсність каже випити чашу до кінця. Але який цей кінець? Що далі? Від чаю розпливалася по тілі мила теплота і огортала сонність. Напружувала сили, відганяючи дивні образи півсну. Натиснене місце на носі, пекло, як тільки порушилась. Поглянула на вказівку годинника. Доходила дев'ята. Мурич поруч неї встав, на його місце сіла дівчина з вимальованим обличчям і з обручами в вухах. Її визивний сміх збудив Христю з дрімоти. Матрос відразу пересівся поруч дівчини, говорили тепер удвох немов старі знайомі. Вказівка годинника спішила наперед. Христині очі були широко відчинені.

Зібралася в собі, підвелася. Це не було легко. Здавалося, що кожна кісточка болить, а в голові хтось молотить. Не ходила ж цілий день! — обурювалася. Не розуміла чому відразу стала такою безсилою. Але треба було кудись йти. Новітня Ева вигнана з раю! На хвилину закрутило жалем. Але збунтувалася. Не можна ж бути рабом і дозволяти на все! Як після такої щирої думки, могла залишитися в тому домі?!

Її ноги, ніби дві самостійні істоти хвилево замешкалі в її організмі, збунтувалися й не хотіли слухати наказу розуму. Напухли і пашіли, пекли на п'ятах, витискаючи сльози в очах. Здавалося були вдвічі більші від черевиків.

Жила досі, ніби курятко під крилами квочки. Все було готове, завжди батьки подбали про необхідне для неї, навіть про розваги. Вона знала тільки неясні мрії про якогось „нього“, про роздумування над питаннями за поважними для її віку, про сумніви і доцільність усього, що роблять її батьки. Інколи бачила себе у шлюбній сукні поруч „нього“, що був немов за мрякою. Бачила навіть якесь помешкання, свою сім'ю і в мріях воно давало щастя. Хотілося вдягати якусь маленьку істотку, говорити і всміхатися до якогось маленького личка. Потім раптом образ змінювався, родинна ідилія пропадала, на місце її появлялася сцена, фортеп'яні і оплески глядачів, що слухають її співу. І в тому також було щастя. Я маю дві душі — казала собі — котру саме маю вдоволити?

Це були мрії. Труднощі життя розпочалися саме тепер. Піду до готелю — сказала собі. Ні, готель відстрашував. Нагадалися знову ці історії з пориванням дівчат, використанням їх, заманюванням. Кожен готель здавався засідкою на неї. Але над усе хотілося ліжка і даху над головою. Якби так тепер кинулася під авто, ніодна людина не здригнулася б зі співчуття. Завезуть до трупарні, повідомлять поліцію, редакції газет. Кінець. Ніхто не зідхне над чужою дівчиною. Може Ева схаменеться. А може скаже: тільки скиталка може щось таке зробити! Інші люди вперто борються за своє право до життя!

Дивно, але ця думка підбадьорила її. З впертістю бажала доказати не знати кому, що і в неї є сила

до боротьби. Посунула до поліциста, що з гумовою палкою стояв на краю вулиці, ніби йшла до пекарні по хліб. „Будь ласка — добирала в завмираючій пам'яті правильні англійські слова. — Як дійти до станції „Гренд Сентрал“?“

Вказав їй рукою. „Два квартали далі — пояснив. Затримав її своїм раменем — „Обережно, панночко — сказав — ви не маєте тепер переходу!“ Оборонним рухом захистив її перед автами, що на зелене світло з розгоном рушили з місця.

Два квартали! Ногам відразу прибуло сили. Несли її туди, немов корабель до порту. Показався будинок станції, оточений хмародерами, таксівки підїздили і відїздили від його входів. Пішла сходами вниз до величезного вестибюлю, осяяна новою думкою. Поїде до Честеру! Чого турбуватись і думати? Там її приймуть, коли б не приїхала!

Кіоск по середині інформував у всіх справах виїзду і приїзду потягів. З боку, у вікнах кас, продавали квитки у різних напрямках Америки й Канади. Але Христя дивилась на колосальну кольорову світлину, що реклямувала фотоапарати, якби це було найцікавіше для неї у цій хвилині. Попрямувала до залі для подорожніх. Цей виїзд до невідомої титки у цій хвилині був ніби міст при переході через ріку, але в той сам час вона відчувала, що це була капітуляція, признание до програної. Сіла на лавку. Треба було зібрати думки. Що не придумала, виходило чомусь не до ладу. Люди на лавках дрімали, куняли, або читали, чекаючи потягу. Заплющила очі. Велике місто мусить чомусь мати кілька залізничних станцій. Може це навіть і не відсія відїздить цей потяг до Честеру. Але байдуже. Вона і так не поїде. Ще ні. Пересидить тут до ранку. При денному світлі

такі справи напевне витядатимуть інакше.

Здригнулася на голос, що звертався до неї:

„Будь ласка, повважайте на мої речі!“ — ввічливо попросила якась дама і поплила кудись у простори великого двірця. Літня дама всміхнулася до неї. Від цього усміху стало немов вірадніше, ніби її самота минулася. Довкруги така маса людей, а вона сама зі своєю проблемою. Вперла погляд у її валізи. Як заплющить очі, може заснути. Нараз нагадався їй бачений — коли й де? — фільм. Друга рапсодія Ліста. Мадярська селяночка пливе до свого дядька до Америки. Вже зарисовуються лінії цього найбільшого в світі міста. Тепер Христя знає те враження, тоді воно було їй чуже. Люди зібрались на покладі, ладні за хвилину покинути корабель. Мадярська дівчина стоїть при поруччі. З радістю й надією в серці дивиться на будинки міста, що їх минає пароплав. Витягає листа від дядька і читає його ще раз. Але вітер, що віє Гадсоном, вихоплює їй листа і несе в океан. Вона в розпачі. Вона от-от зійде на чужу землю, якої мови не знає, де ніхто не вийде їй на зустріч, бо її дядько в тій годині працює. Але його адреса пливе саме на хвилях океану, а дівчина її не запам'ятала. Пароплав причалює, байдужий до долі чужої дівчини, подорожні виходять і дівчина йде за другими. Іде в якесь невідоме, без надії дійти до цілі. Але йти мусить. Дядько кухарить десь у якомусь невідомому ресторані. Йде з клуночком у руках (чи не так, як вона, Христя?!) налякана, загублена серед чужини. Але раптом зупиняється, її обличчя розяснюється. З одного підвалу несуться звуки знаної музики. Це в якомусь мадярському ресторані трають її улюбленого чардаша...

„Дякую“ — сказала повернувшись дама і сіла поруч неї.

Христя віддала їй усміх. Схожість між нею і цією мадярською дівчиною була цілком очевидна, але вона не мала навіть її щастя. Ні з поверха, ні з підвалу не почувалася українська пісня.

„У мене клопіт — звернулася до дами, що зраджувала охоту розпочати розмову. — Я спізнала потяг. Прийдеться тут чекати цілу ніч“.

„О, це сумно! — пожалувала її незнайома. — Де ви хочете чекати? Тут? Я не думаю, щоб вони дозволили вам сидіти тут цілу ніч. Якщо б це було можливе, всі боми з вулиці Бавері спали б тут, або на Пенсильвенському дворці!“

„Так, але що робити?..“

„Хіба в Нью Йорку нема де переночувати??? Ви...“

Але не докінчила, заслухавшись. З гучномовця саме повідомляли про відїзд якогось потягу. Схилилася до своїх валіз і всміхнулася до Христі.
„Бай нав!“

„Бай!“ Христя могла навіть всміхнутися. Дама несподівано надхнула її новою думкою. Поїде туди на долину міста пошукати таки за рідною піснею! У неділю ввечері дома знайомих зачинені, бо всі пішли кудись трохи розважитись перед початком нового тижня праці. Але ресторан напевне буде відчинений!

Бар був освітлений червоним світлом. У глибині, в ресторані грала музика, мабуть там танцювали. Може було чиєсь весілля, може недільна вечірка.

В таємничому півсвітлі виринали невиразні лиця. Рука з коротким рукавом сорочки посувала пляшки вздовж прилавка. На високих стільцях сиділи якісь мужчины. „Може це не місце для молоді дівчини“ — з'явилася спізнена думка. Рука вибила якісь числа в касі, повернулася до полицок за новими пляшками, подзвонила склянками. Обличчя власника руки було або в тіні, або ціле червоне від світла жарівок. Музика у глибині не нагадувала ні Карпат, ні Дніпра, ні співучої мови людей, що там мешкають. Це було щось скочне, нервове, в такт чого людина може виконувати рвучкі рухи, посуваючись то взад то вперед і назве це танцем. Але рідна мова звучала і за столиками ліворуч, що були відгороджені від себе низькими стінками, і за високим прилавком, і у глибині. І тема цих розмов, що виринали і гинули, була теж якась особлива, непідхожа до тих червоних жарівок. Йшла мова про якісь відбуті вистави, про пляновані концерти, про намічені відчити. А потім з глибини приміщення трохи сміху молоді і якихсь жартівливих слів. І знову музика.

„Танцювати, панночко?“ — звернувся до Христі чоловік з короткими рукавами сорочки без усміху, але ввічливо.

„Я... — вона подивилася на чоловіків, що сиділи на високих стільчиках і раптом змінила думку —
Маєте оранжаду?“

Її очі привикли трохи до притемненого світла. Рука підсунула пляшку з соломкою до неї. В її втомленій голові віджила претенсія дівчини, що бажає виявити себе перед хлопцями з найкращого боку. Якийсь юнак підвівся, відступаючи їй свій стілець. Подякувала йому поглядом в той час, як її зуби затискалися від болю на п'яті. Юнак стояв із пляшкою

„Кока-Кола“ за її спиною, але по хвилині попростував до відчинених дверей у ясно освітлені дальні кімнати.

„Прошу вас — раптом вирішила діяти. Всмінулася до людини з короткими рукавами. — Ви не знаєте якої кімнати . . ?“

Чоловік повернувся до малих карточок, що висіли на цвяшку. Перебрав їх одну за одною.

„Помешкання на три кімнати. Гараж, Ресторан. Помешкання на п'ять кімнат — не хочуть дітей! — Кімнати, на жаль, нема.“

„Я тількищо приїхала, а знайомі випровадилися“ — видумала нашвидкоруч.

„То вам треба тільки десь переночувати? — поцікавився сусід на стільці. Докинув, коли підтвердила рухом голови: — Тут недалеко, я скажу адресу, піднаймають кімнати. Можете навіть мешкати, як хочете. То не наші люди, але там порядно. Я сам там мешкав, як приїхав . . .“

6.

— Я думаю, що Нью Йорк кожного ошоломлює на початку — відповідає на питання пана Бордо.

— Мені, очевидно, важко щонебудь сказати, тому, що я тут вродився — каже він і приглядається до чогось, що тримає в руках. — А як вам подобається Америка? — питає.

Легка посмішка проховзується по її губах і сповзає в їх кутки. Як вам подобається Америка?! Це питання вчула вперше від митного урядовця, коли він перевіряв її речі. Всміхався до неї. Прийшов до своєї праці після нічного відпочинку, з дому, в якому про все подбала його дружина, де підросли його діти. Був у доброму настрою. Увечорі плянував за-

грати в карти з приятелями, на кінець тижня мав святкувати своє тридцятдворіччя. Приглядався більш до неї, як до її річей, бо нічого недозволеного не привезла і дружньо, підбадьорливо всміхався до неї. Його розсаджувала гордість на свою велику, могутню батьківщину, до якої так багато людей приїздило на поселення з різних частин світу. Він завис цікавим поглядом на її устах. Не від речі було зайвий раз почути похвалу і захоплення його чудовою батьківщиною!

Христя всміхнулася трохи безрадно. За нею була розлука з батьками, самотність на розхитаному кораблі, а перед собою не мала навіть зарису майбутніх днів. Край, до якого приїхала, був наразі тільки перевтіленням Нінчиних карток у дійсність. Все, що вона знала і бачила, був обмежений кусничок цієї великої країни. Вирізок портових влаштувань, рух човнів, різного роду пароплавів і верхи дальніх хмародерів. Над тим гордо рисувалося на мутному небі: U. S.

Вона ледве розуміла те, що до неї говорив. Його англійська мова звучала, як щось нове, несхоже на те, чого вчили її в школі. „P“ було кучеряве, „e“ грубе, або розтягнене, „a“ з'являлося тоді, коли чекала на „o“. Але вона відчула, що він чекає зичливих слів, чекає похвали з почуттям патріота свого краю і це було їй зрозуміле. Сказала, щоб зробити йому приємність: Подобається їй! Він всміхнувся задоволено: „Вам буде добре тут!“ — впевнив її. Прийняла це, як пророцтво.

„Як тобі подобається Америка?“ — вчула вдруге від Діни. Молода дівчина поцікавилася тим, як тільки

познайомилася з нею. Мені ще крутиться голова, втома затуманює все, я навіть не догадаюся, де сонце тут сходить! — сонно думала Христя. — Як? — не відставала Діна. Поруч неї сидів її наречений, двадцятьдворічний юнак, схильний до жартів і сміху навіть у поважну хвилину.

„Це я розумію!“ — похвалив Діну веселим голосом.

„Я саме думаю про те, що мені не поставлено такого питання ні в однім краю Європи! — промовила нарешті Христя.

„Там це неможливо! — авторитетно вирішив Дінин наречений. В Європі тільки й чуєш, що війна, окупація, наїзд! Як нудно і не по-сусідськи! Якщо б там комусь подобався сусідній край, напевно схоче його привласнити собі! Там сваряться над малесенькими клаптиками! Тому ніхто не хоче, щоб його край подобався другому! В Америці не те — продовжував він із якоюсь веселою гордістю. — У нас землі досить і ми чужої не потребуємо. Сусідні стейти просять нас, щоб ми прилучили їх до нашого прекрасного Союзу Держав! У нас треба тільки мати гроші і ти „он ді тап оф ді ворлд!“ Як хочеш так і жий! Роздай гроші бідним, пий, вложи до щадничої каси, працюй над якимсь винаходом, основуй якесь товариство, або будуй, милу тобі церкву. А хочеш, поклади гроші у дір'явий черевик і спи на вулиці!“

„Не подобається тобі?“ — допитувалася Діна.

„Певно, що подобається“ — широко признала Христя.

„Словом — доповнив окреслення молодий чоловік — жий згідно з власним бажанням і волею, але пам'ятай — не торкай волі другого!“

„Це правильно — сказала Діна і приторнулася до нареченого. Я саме тепер зробила одну постанову: Як одружимося поїдемо на медовий місяць в Україну! Добре, любий? Там у селах, люди ходять в кольористих одягах, як у театрі, уявляєш? Доповниш свою колекцію кольорових світлин! Пошукаємо там за другою бабусяю...“

„Як вам подобається Америка? — вчула втретє від жінки, що піднаймала кімнати. Христя була схвильована всім пережитим і збула якбудь її питання.

Це не була розкішна Євина вілля. Триповерховий дім був втиснений поміж інші вищі й нижчі кам'яниці, а на хіднику, як оком сягнути, не видно було дерева. Довкола був галас бідної дільниці, а під мурами можна було помітити порожні, або розбиті пляшки, чи плахти газет, якими вітер, що віяв від океану, замітав вулиці. Величезні світляні реклами гасли і засвічувались цілу ніч і спершу відбирали Христі сон. Світло продиралося навіть крізь спущені паперові стори і в кімнаті у рівних відступах ставало напереміну то ясно, то темно. Були це таблиці з кольосальними обличчями, пляшками, печивом, чи автами, що заохочували до купна пива, цигарок, гумових коліс, пасти до зубів, тощо, які відстрашували Христю. Бензинова станція на розі вулиці, постачала їм завжди нового запаху оливи і бензини. Обабіч вулиці паркували авта. У неділі, деякі сусіди втікаючи, здається, від хатніх обов'язків, які накладали на них жінки, засідали в авті, читаючи газети, або ліниво поглядаючи перед себе. Інший, їхав до бари, що була на дальшому розі того ж кварталу, купував там морозиво і повертався назад. Увечорі

на вулиці попадалися боми, що розхитаним кроком наближалися до людини і влізливо, ввічливо, або нахабно, домагалися грошевої допомоги. Вже самі їх підпухлі від пиття алкоголю обличчя збуджували в неї відразу і страх.

Власничка дому, з косами довкола голови, прошивала людину своїми темними очима. Стежила за кожним рухом своїх мешканців, чула їх кожне слово, хоч пів дня пересиджувала в крамниці з хутрами, що була на долині. Мешканці на горі мінялися майже кожної ночі, мешканці на долині жили там постійно. Це були в більшості літні громадяни з невеликим зложеним капіталом, що діставали старечу пенсію. У сусідній до Христі кімнаті, монотонно, півголосом молився майже цілими днями старий чоловік. Він рідко виходив на поріг дому посидіти на сходах, як це залюбки робили другі мешканці. Його називали „ребі“. З дальньої кімнати показувалася літня дама, що з насолодою засідала на кріслі-гойдалці на горі сходів і з неприхованою цікавістю спостерігала події в сусідстві. Залюбки переповідала їх з усіми подробицями. „У порторіканців знову була сьогодні поліція. Присягну, що вночі, я чула там страшний крик...“ „Муринка серед дороги дала поличника своєму чоловікові! Я бачила, як він вийшов з бари...“ „Італійка знову водить якогось іншого. Вчора під вечір я бачила, як він...“ Її очі розгорялись, волосся розвівалося й тоді показувалось, що воно переходило вже різні фази малювання. Тому Христа назвала її в своїх думках „Мальована“.

У день до Мальованої приєднувався сивоволосий чоловік, якого Христа назвала „Дон Жуан“ і вони вдвох стежили за рухом на вулиці. Дон Жуан супроводив ласим поглядом кожную молоду постать

і загадково ховав усмішку на колючі уваги Мальованої.

Кожного ранку виходив з іншої кімнати кругло-видий, барилкуватий чоловік з цигаром у зубах і широким, діловитим кроком спішив до праці. Після шостої години, у вечорі, він з'являвся знову з повним наруччям паперових торбів, заповнених овочами.

„Добрий вечір — вітав кожного мешканця — Доброго вам вечора! Як почуваетесь? Погода прекрасна, правда?“ Посидіти на сходах він не виходив, але залюбки накручував телевізор, або сідав з усіми ґрати в бріджа. „Кругляк“ — назвала його Христя і, щоб нікому не було кривди, охрестила господиню назвою „Хутерниця“. В цілому, був це для неї „Дім Старців“.

Були ще інші мешканці на долішньому поверсі, але їх Христя ніколи не бачила.

„Може знаєте яку працю?“ — спитала в Хутерниці, провівши там свою першу неспокійну ніч.

„Ви говорите по-російськи? — поцікавилась та в свою чергу — Разгаваріваєте?“

Христя зідхнула, скрізь треба було йти у біій. Як блукала вулицями середмістя, не почула рідної пісні, а тепер знову гостять її чужою мовою.

„Ні — заперечила. — Чи тільки той хто говорить російською мовою може одержати працю? Я українка“.

Жінка заперечила. Ні, хто каже! Але вона сама з Вильна, хоч це вже за семи горами, але ще пам'ятає часи Миколи II-гого. Ще навіть може трохи говорити російською мовою. Працю? — і пронизувала Христю своїми чорними очима. -- Трохи важко в тій порі, але почекайте . . . Ребі Нусбавм!“

Жидівська молитва в сусідній кімнаті урвалася.

Христя обурено запротестувала. „Ви перервали людині молитву!“ Але жінка заспокійливо всміхнулася. „Що це значить? — сказала — А втім, він не рабін, це ми його так назвали. Шолопається людина в спорохнявілих книгах і даремне шукає за в'ясненням: коли краще вмерти! Немовлятком, чи дорослою людиною? Ніяк не може цього ствердити! Я йому кажу, що даремний його труд, бо він і так не вмере вже немовлятком! Треба йому нагадати, що чогось Бог післав його на ту землю. Нехай зробить якесь добре діло! Його син має бюро посередництва праці“. — додала тихше.

Ребі вийшов. З окулярами на кінчику носа, в камізельці на білій сорочці, в маймурці на голові, з висушеною шкірою на худому лиці й руках. Вислухав Християнних слів, поглянув на Хутерницю і подзвонив до сина. Відтіля відповіли: Наразі нема ніякої праці, хіба що тарілки мити в готелевому ресторані.

Миля їй. Благословила і проклінала, але витривало миля. Зідхала за працею в канцелярії, де чотири години порядкувала картотеки і слухала веселої розмови Діни та дівчат. Але цих грошей було за мало на її самостійне життя. Не мала розуму — трудно. Приходила до стрункого хмародеру, що тупим шпилем врзувався аж у стратосферу і знала тільки його підвал. Приходила в різній порі дня, залежно від того, коли її призначили до праці. Виходила з дому, коли було ще темно, або приходила, коли була вже ніч. Непотрібно насувались їй на думку сторінки газет з описами якихсь злочинів, нещасливих випадків, нападів. Якийсь неспійманий злочинець мордував молоді жінки на вулиці, в авті,

в підземці, під порогом їх домів. Страх заморожував її. Обов'язково думала, що чигає саме на неї. Ставала в підземці недалеко жінок, стрілою пробігала від підземки до дому і кожного разу мала труднощі з відчинюванням дверей.

Віддала свою першу платню чорноокій жінці, що піднаймала кімнати, віднесла свою другу платню до канцелярії молодого Нусбавма за вишукування праці. Потребувала відносно короткого часу, щоб хоч трохи звикнути до своєї самоти і бомів на дорозі до дому.

Носила високо голівку, горда на свою стійкість і вміння боронити своїх справ. Написала батькам: „Я змінила адресу. Про все розповім, як приїдете. Але коли вже нарешті приїдете??? Ваша самостійна Хрестя.“ Про цілу пригоду не згадувала ані словом. Напевно будуть продумувати, що сталося і обговорювати те цілими днями, може навіть напишуть до Еви. Терпеливості, а дізнаються про все, як їх побачить. Про Еву взагалі не могла спокійно думати. Бо подумати, ця Ева навіть не намагалась тоді затримати її, дозволила відійти, як якійсь прибуді! Напевно, якби так пропав Блакі, або зелені пташенята, подала б оголошення до газети, обіцяючи високу нагороду! Але що там якась скиталка!

Здавалась собі переодягнутою королівною у тій великій кухні, де безупину у вікнах гуділи вітряки і нікому від того не було легше віддихати. А втім, це здається турбувало тільки Хрестю, інші часто нарікали, що від вікон віє.

Мочила руки в якомусь розчині, що його розробляли у великому зливі, страждала від того що не

могла стерти поту з обличчя і шиї. Хотілося, щоб ті години праці не воліклися черепахою і не легіли стрілою ці вільні, що належали тільки їй. Коли б її батьки приїхали, коли б батьки були вже тут — тримала себе думкою. Тоді вона знову перемініть в молоду дівчину, що може вчитися співати, пропаде ця втома, що робила її байдужою до всього, що не було сном, повернуться їй вільні неділі, в яких зможе піти помолитися Богу і побачити інших людей. Стримувала себе і була ввічлива, але вже прочувала, що котрогось дня вилетить відтіля через залишня хлопця, що привозив брудний посуд, або котрусь із дівчат, що мили чи шурували довгі столи, так як і вона.

Замість цього ,бос' несподівано спитав її:

„Хочеш бути офіціанткою?“

Оцінили там її вигляд та ввічливість і випустили на залю. Новий ,бос' приглядався їй збоку, чи вміє обслужити гостей, чи чоловіки оглядаються за нею, чи більше людей сідає за її столиками, чи всміхається до всіх однаково. Як проминув тиждень, промовив до неї:

„В чому справа, дівчино? Не любиш грошей. чи що?“

„Ні! — відповіла. — Я їх не люблю, тільки потребую“. Так, вона їх потребувала, а проте не могла спокійно, без почуття розколеного серця, взяти гроші залишені гістьми на столиках для неї.

„Бос“ хитав головою нічого не розуміючи.

„Смішно — казав. — Гріш твій найбільший приятель. Без грошей ніхто тебе не схоче, коли захворієш, ані не прийме на старість. А це кожному трапляється. Гроші, дівчино, роблять життя легшим і приємнішим“.

„Я люблю музику — відважилася на щирість, бо був чемний і безпретенсійний. — Вона теж робить життя легшим і приємнішим“.

„Дивна ти — сказав він. — А що, ти може граєш сама на чомусь?“

„Граю. Але я люблю співати“.

„Співаєш? Ану заспівай!..“

У цьому не було злосливости, тільки заохота. Але вона не вмiла так відразу заспівати. Проте прибираючи столики перед обідом, підспівувала тихенько арію з ‚Запорожця‘. Хто там може знати! Часами в такий дивний спiсiб дійдеться навіть до метрополітальної опери! Головне, щоб хтось її ‚відкрив‘.

„Дівчино! — захоплено сказав ‚бос‘. — Я не радо це говорю, але твоє місце не тут!“

„Ні?“ — заохотилась. Йому, очевидно, подобався її голос. Її очі блистіли, чекаючи на його слова, ніби він був знавцем співу, що його змусили працювати в ресторані.

„Ти повинна реклямувати пиво, або цигарки, або вино — сказав він. — Мало що можна реклямувати! З твоїм голосом?!“

Його пошана до неї, очевидно, зросла. Може тому, що не пішла реклямувати пива, тільки залишилася там, хотів їй зо свого боку зробити якусь приємність. ‚Джез‘ на платівках грав тепер спеціально для неї, коли зала була ще, або вже порожня . . .

Але він був добрий і мурин Еді, що обслуговував бар був зичливий і шкiрив свої білі зуби до неї, скільки разів її побачив. Робив їй різні дрібні прислуги. Час до часу він нагадував собі, що вона чужинка і щоб зробити їй приємність, вітав її вранці:

„Гут Морген!“, або казав „данке шен“, при чому це останнє було м'яке, немов шовк. Потішивши її слух німецькою мовою, мав для неї ще одне слово, що мало робити їй приємність. „Оревуар!“ — казав їй на прощання. Даремні були її запевнення, що як одне, так і друге чуже для неї, нехай вже краще говорить по-англійськи. Не міг цього зрозуміти. „Ти ж прийшла з Європи!“ — казав.

До Рожі, старшої офіціантки, він казав: „Не намагайся оплутати мене своїм жіночим чаром! Він на мене не діє!“ З його уваг можна було нераз посміятися і через нього була б ніколи не плакала. Але Рожа, дама, що її вік доходив до сороківки, допроваджувала її до сліз. Вчила її, як накривати столики, насипати цукор і сіль, вкладати серветки, як наливати оцет і заповнювати малі дзбаночки муштардою. Як брати замовлення, подавати гостям і збирати посуд. Ця енергійна дама, що в тому ресторані провела половину свого життя, вважала, що Христя цієї мудрости ніколи не зрозуміє і тому не переривала свого навчання.

„Знаю, дякую“ відповідала спершу стримано Христя. — „Прошу залишити мене в спокою“ — казала нетерпеливо трохи згодом. — „Перестань! Знаю!“ — домогалася рішуче ще за деякий час, коли Рожа робила їй уваги при гостях.

Її рішуча постава відсунула Рожу на віддаль і зробила з неї ворога. У часі перерви, Рожа сідала за столиком у кімнаті, призначеній для обслуги, і розгортала газету. В своїх окулярах із інкрустованою оправою, подобала на науковця, що стежить за найновішими досягненнями науки. В дійсності, вона шукала за приписами на тісточка та м'ясива і вирізувала їх. Коли переповідала свою з кимсь роз-

мову, обов'язково свою мову закрашувала природньою лагідністю, але наслідуючи мову другого, надавала своєму голосові пискливі тони. Людина, про яку була мова, ніколи не мала рації, нею добре було розсмішувати інших. Але коли випадково ця людина з'являлася перед нею, Рожа робила солодкі очі і здавалося, ніби її єдину в світі вона любить.

Підхоплювала всі недоліки Христі, додавала до цього те, чого навіть не було і покvapно бігла з тим до ,боса'. Поверталася спиною до Христі і робила вид, що говорить про погоду, але її погляд кутиками зиркав у бік де вона була, а язик не мав стриму. ,Бос' поглядав на Рожу уважно і на кожне слово схвально хитав головою. Але, що і його погляд повертався в бік Христі, отже без труднощів догадалася, що там мова про неї. З'явився поруч неї, як тільки Рожа зникла із залі. Сказав ніби ненароком:

„З тими бабами не так легко витримати. Більше хочуть воювати, як чоловіки. ,Джі'! Втопили б другу в ложці води! Більше тої води доливають, коли та друга — молода й гарна дівчина. — Помовчавши, він докинув: — Вважай там, дівчино, як стираєш столи. Знаєш, таки треба пам'ятати, що гості мають коліна! Але я думаю, що ти є ,олрайт'.“

Христя сказала ,окей' і помашерувала просто до Рожі. У висках стукотіло. З охотою вийшла б зараз з будинку, щоб не повернутися до нього ніколи. Але ще мала в думках своє блукання по Нью Йорку, коли залишила була дім Еви і тому тільки опинилася перед Рожею.

„Слухай, Роже, — силувалася на спокій. — Як говориш щось босові про мене, то дивися, щоб це була правда! — але раптом щось її понесло і не витримала: — Чи ти думаєш, що я нічого не знаю?

Колись, вдома, до нас приходили в гості музики, професори, судді і це не було будуще, повір мені!

Без застанови вскочила в службову підйому і опинилася на покрівлі-городі. Сперлася до мурованого обрамування і дозволила вітрові танцювати довкола себе. Було їй байдуже, чи сидить хто з гостей, або мешканців готелю в тіні буксів і агав, чи немає там нікого. Близько за дахами вищих і нижчих хмародерів, наїжених телевізійними антенами, поклатася густа зелень Центрального Парку. Ніби недбало кинений кусничок ляма, виблискувало там озерце. Блистів літак над стейтом Нью Джерзі. Низько-низько у долині снувались авта. Яка вона була непомітна, наражена на неправдиві і злосливі закиди серед того розмаху і сили, що так манили її колись на Нінчиних картках! Політики, підприємці, мистці мінялися в готельних кімнатах і при столиках у ресторани, творили якісь важливі справи в своїх середовищах, але вона була тільки „місс“ або „Кріст“, якій наказували подати те, на що мали охоту! Так, якби вона не зуміла мешкати у тих розкішних кімнатах, чи покрутитися трохи перед фільмовим апаратом, або відповісти на настирливі питання журналістів, як тут не з одним буває! А взагалі чому це одного чужинця приймають із парадом, посвячують йому цілі сторінки, містять світлини, пропонують тисячі, а другий мусить мити посуд, чи підлогу, хоч у нічому не уступає іншим? Гроші! — додумалась нарешті. — Як не стоїть за тобою держава, мусиш мати гроші! Бос має рацію, гроші мають велике значення! Якби в неї були гроші, вона була б тепер студенткою консерваторії, перед нею були б відчинені двері до слави! Якби у неї були гроші, вона купила б цей готель і викинула б Рожу на вулицю! — переключи-

лась у тількищо пережите. — З великою приємністю! Навіть без виповідження!

Потішившись грізною пімстою, що була писана літаком по небі, покликала першу з краю підойму, потиснувши гудзика. Хлопець в однострою, побачивши її, звузив очі, розглянувся на боки. „Для тебе?“ — спитав нарешті. „Для мене, — промовила. — Вези!“ Хитав головою, але натиснув гудзик і зупинився аж у підвалі, хоч червоні світла домагалися підойми на шостому і третьому поверхах. „Не хочу клопоту через тебе, Кріст! Тільки тому, що ти гарна дівчина! . . .“ — і з якимсь веселим співчуттям глянув на її чорну сукню, білу запасочку і білий півмісяць офіціантки.

Здавалося, що здобула признання своїм виступом проти Рожі. Всі були ніби по її боці, але треба було тільки, щоб вона, Христя, мала вихідне, як відразу усі враз із Рожею, стояли одностайним фронтом проти неї. Помітила, що за її плечима, Рожа робить гримаси, розсмішуючи других. Христя затискала зуби і всміхалася до гостей. Десь у закутку душі народжувалися злі наміри, ворожі до всіх настрої, бажання нещастя для тих, що з ними працювала, чи подавала до стола. Знаходила в тому відпруження. Звела всіх до одного знаменника і не хотіла допустити думки, що не всі на те заслужують. Затратила серед них почуття справедливости. Хотілося самій очорнити другого, вказати на його хиби. Вночі плакала, встромивши ніс у подушку і хотіла до мами. Віл у ярмі вона і більше нічого. Дорого купує кожного дня своє життя. Спершу кожен палець її рук страждав від того переключення з фортепіану

до помий. Тепер лякерує свої нігті червоним ляком і терпить від того, як люди до неї ставляться. Другі дівчата вчаться, провадять елегантні авта, танцюють. Є молоді і мають те життя, що належиться молоді, а вона невільниця, невільниця . . .

Але мама ніколи не дізналася про її настрої у тих днях. Затримала собі свою гіркоту. А втім, почувши таке, мама могла б сказати: „Чому ж ти не мала розуму і не поїхала до Честеру?“

Котила день за днем поміж столиками в готелевому ресторані і кімнатою в Домі Старців. Мальована любила під ніч обговорювати злочини Нью Йорку. Мешканці сиділи у вітальні перед телевізором і хотіли спокою, але вона не втихала. На Лонг Айленд пірвали дитину. На Квінсі напали на банк. В Менгеттені юнак покрав на шматки дівчину. Порторіканку, що мешкає через дорогу, хтось покалічив ножом . . . Христя затулювала вухо подушечкою і намагалася спати. Вранці їй треба було встати в п'ятій годині, щоб встигнути прибути на час до праці. Але страх загножджувався в серці, а її погляд безупину біг до вікна. Банк і дитина не мали для неї значення, але порторіканку вона бачила кожного дня. Злочин підсувався під сам поріг, міг зачепити й її. Ствердивши, що сну їй не дігнати, вирішила протидіяти. Висунулася до вітальні, з якої входилося до її кімнати і примруживши очі так, як це робила молоденька мільйонерка в готелі, солодко попросила в Дон Жуана: Чи не надає яка станція доброго фільму? Так радо побачила б . . .

Дон Жуан кинувся шукати у програмі. „Здається на сімці буде йти любовна історія . . .“ — ска-

зав і післав Христі багатомовний погляд. Але зміряючи до сімки мусів минати п'ятку і тоді Мальована викрикнула з захопленням: „Ах, когось вже замордували! Залишіть це, прошу!“ „Діно! — думала з тугою Христя. — Де ж ти і ця вся молодь?! . . Як подзвонити до тебе, щоб не відповіла твоя мама? . .“

Неділя була ніби дороге намисто, що про нього мріє молода дівчина. У календарі вона повторюється що шість днів. У Христі вона була що двадцятьсім днів. Чекала на неї з тугою, мріяла ніби про зустріч з любим. Неділя давала відпочинок, поворот до самої себе, до свого духового „я“ і приносила надію на зустріч із знайомими. Не було нічого приємнішого, як полежавши довше в ліжку, без поспіху вдягатися, добирати до лица зачіску і сукню, а потім у святковому настрою чекати на підземну, щоб поїхати до церкви. Навіть ці довгі, припорошені тунелі, що ними проїздила до праці, здавались іншими у ці рідкі неділі. Не треба було нервуватися і поглядати на годинник, добрий Бог не був дрібничковий і не вимагав, щоб штампувати картку при вході і виході з святині! Нехай буде за те благословенний! Змовить щиру молитву вже на платформі підземки! Потім вдивлена в світло на престолі, оточена звідусіль різного віку людьми, вимолювала в Нього швидкого виїзду батьків і розуму для себе . . .

Ніби лява з кратеру, зсувалася з висоти сходів на вулицю різнобарвна, різнолиця юрба вірян, як тільки світла погасли на престолі. Закинула погляд, немов рибалка вудку, і виловила знайому. Ходили до одної кляси, не було між ними дружніх відносин, але тепер зраділи одна одній. Засипували себе пи-

таннями і оглядали себе серед вулиці. Люди розсіпалися по обидвох пішеходах, гуртами стояли на середині дороги, з недалекої книгарні „Сурма“ заблукана з піль і лісів України пісня, тужливо прилипала до великоміського чужого бруку.

„Спішуся, Христю — казала знайома дівчина. — Наречений чекає на мене. Я одружуюся. Ми любимося, я така щаслива . . . Бачиш там коло того зеленого авта? Ну, будь здорова! Покажися колись! Прийди на хор, ти ж любиш співати!“

Пішла і ніби забрала щось із собою. Христя не відразу знала, що це в неї пропав спокій і вдоволення. Поїхали тим довгим, блискучим автом, до якого всіла щаслива пара. Їх очі звернені на себе, йшли за Христею крок у крок. Втиснулися в її думку і там загниділись. Геройськи намагалася відвернути увагу від самої себе. Це нічого, що повертається до Дому Старців така самотня. О, зовсім таки нічого! Пусте це, що в неї немає хлопця і немає авта! Чи це вершок щастя? І нічого те, що завтра і післязавтра і наступних днів чекає на неї тільки Рожа зі своєю подвійною мовою. Солодкою в очі і злобною за спиною. (Дивно, як одна злобна людина зуміє притїмити багато добрих!) Це нічого, абсолютно нічого, абсолютно, абсолютно . . .

Перед входом до підземки збунтувалась. Дім Старців налякав, ніби в'язниця. Пора б уже побути трохи з молоддю! Побачити інших людей! Пережити щось миле! Круто повернулася від сходів у глибину підземних коридорів і несподівано опинилася в ресторані, в якому кілька місяців тому одержала адресу Хутерниці.

Столики з накриттям і люди, що обїдали, нагадали щоденну працю і це трохи розчарувало її. Але

всміхнулася до дівчини з серветкою в руці, що принесла їй „меню“. Хто зна, вона теж могла мати тут якусь Рожу, що викручувала її нерви! Від деякого часу вирішила всміхатись до всіх людей, що обслуговували її в якийнебудь спосіб. Запах страв, що завис у повітрі, нагадав маму, а музика, що пліла з голосника, якимось без переходу впровадила в цілком інший настрій. Здавалося ніби перенеслася в добре знаний світ, якого давно не було довкола неї! Враз із тим виринув в уяві їх колишній дім у Станиславові, мама у вікні, що всміхається їй назустріч, коли вона біжить з кіоску Святої, а тільки потім тато. Неприсутний для них, з олівцем у правій руці, піднятій до нотного паперу на пульпіті, в той час, як пальці лівої руки були на клявіатурі фортепіяну! Коли вже мала перед собою тарілку голубців, щось у кутиках очей підозріло запекло. Було це непристойно і цілком по старосвітськи! Гонила думкою за чимсь, що допомогло б втримати сльози і знайшла. Вони висохли від самої згадки про Рожу!

Хотіла побіжно сконтролювати своє обличчя у дзеркалі, що займало протилежну стіну, але забула про те, як туди поглянула. Молодий чоловік, що сидів за сусіднім столиком, прилип до неї поглядом у дзеркалі. Інші хлопці, що там сиділи, теж поглядали на неї. Зайнялася знову голубцями, але знала, що цей один що кілька хвилин повертає до неї голову.

„Марку! Шия буде боліти!“

„А ця панюся, про яку я говорив тобі, Богдане..“

„Ігоре! Вийде з понад хмар!“

Дивно — думала Христя. З голосника розходилися звуки батькової пісні. — Люди, це немов музика. Одна зрозуміла для всіх, інша для вибранців.

Одну слухається залюбки, друга разить слух. А деяка полонить від перших тонів . . . Втопила погляд у склянці чаю, але побачила там обличчя цього одного, немов воно відбилося в блискучій поверхні малесенького плеса.

Стало чомусь сумно, як хлопці встали. А втім це здається було сумно, що цей один відходив. Минаючи столик, кожен із них поглянув на неї. „Хтось загубив цент!“ — промовив він і схилився до підлоги. Мала близько перед своїми очима його тонку, обпалену сонцем шию і темне, коротко стрижене над карком волосся. Перевела погляд на цент, що несподівано опинився перед нею на столі, а тоді глянула на нього.

„На щастя!“ — сказав він і темні, веселі очі допитливо глянули на неї.

„Дякую . . . “ — відповіла проти своєї волі.

Накрила centa долонею, немов це справді було щастя, яке могло від неї втекти. Ладна була доганяти цього, що здавалося розділював його другим. Кинулася справді відходити, помітивши батькового приятеля, що розговорився з хлопцями на самому порозі. Але Марко відійшов швидше, ніж встигла туди дійти. Замість здійснення якихсь неясних сподівань, опинилася віч-на-віч з д-р Пихуном. Розчаровано, впевняючи його, що дуже спішиться, відповідала на цілий ряд його питань. Зацікавилася, коли в мові торкнувся хлопців, які тількищо відійшли.

„Переходьте жити до дому Марії Семенівни — говорив д-р Пихун. — Чого вам, справді триматися цього, як кажете, Дому Старців?! Ви бачили цих хлопців, що зі мною говорили? Вони там також меш-

кають. Це студенти. І ще одні львовяни. Будете, як у себе вдома! Заложуся, що тужите за маминим крилом!

Овіяв її смуток, хоч душа її роздзвеніла саме піснею, назви якої не догадувалася. Мама, тато . . . Дім! Бути нарешті „вдома“! Дім — це опіка, любов, відпочинок . . . Дім — це Батьківщина, це Рідний Край! Це така пристань у житті, яка завжди пригорне заблуканий пароплав!

Переїзд до дому Марії Семенівни відбувся без зайвих пригод. З тим були пов'язані неокреслені надії, але саме Марка там не знайшла. Він мешкав десь у місті враз із мамою і сестрою. Був тільки Богдан, Славко, Ігор. Мама, розуміється, відразу затривожилась. „Чому так часто міняєш помешкання? — питала в листах. — Не маємо спокою відколи знаємо, що ти залишилася в Нью Йорку. Дуже нас журить твоя самостійність! І взагалі чому так скупко тепер пишеш і ніколи не пришлеш своєї світлини? Розумієш хіба, що ми хочемо знати все, що відноситься до тебе . . .“

Чому вони постійно тільки журяться мною? — питала себе Христя. Справжні пережиття ховалися за заслону особистих почуттів і зібрати думки та написати було щораз важче. — Я вже не малий Христинчик, якого колись Ганя мусіла стерегти, щоб побіг купити собі цукорки в кіоску через дорогу! Невже вони думають, що мені і досі треба такого пастушка?! „До дому Марії Семенівни перетягнув мене Ваш приятель д-р Пихун, тому можете бути спокійні, що я в безпечному місці, — написала після довгих зволікань. І щоб не торкатися нічого особи-

стого, вдалася до опису мешканців. — Цілий цей дім, це такий пароплавик, що вплив на океан. Нехай собі на океані сонце, чи мряка, але на пароплавику йде своє життя! У мене в кімнаті стоїть квіт. Він належить до родини ‚філодендронів‘. Має дрібне листя і мандрує. Мешканці цього дому, це так, як той філодендрон. Коріння цілого квіту в землі, але гони помандрували далеко-далеко від нього. Вони пішли по стіні і по підлозі, заглядають і у вікно. Але всі, навіть найдальші листочки, черпають поживу з землі у глечичку.

„Перші, великі листочки це п-во Луцики, що мешкають на горі. Вони одержали цю найліпшу поживу з землі, розвинулися як слід, але помандрувати не мають змоги. Їх не манить те, що діється на стіні, чи на підлозі. Кінчики цих листочків вже потрохи жовкнуть . . . Почувши моє прізвище, вона спитала: ‚Чи не будете ви донею композитора Сумика? Та ж ми дуже добре знаємо ваших батьків! Колись у Львові, ми разом працювали в товариствах!..‘ Мушу Тобі, Татку, зрадити, що я напухла з гордощів, впевнившись зайвий раз, що належу до славного роду! Таке саме враження я відчула в ресторані, де грали Твою пісню! У такому ж настрою я пішла вранці до праці, але там ні Рожа, ні Еді не мали цього зрозуміння! Я подумала: зле! Наша слава не виходить поза межі нашого пароплавіка! У зв’язку з тим я вирішила навчитися плавати по океані, але так добре, щоб брати участь у змаганнях!

„Тепер повертаюся ще до мого філядендрона. Марія Семенівна і її чоловік Іван Іванович, це ті листочки по середині. Віддалилися вже від землі, але їм цілком не цікаво мандрувати далеко. Вони ще бачать землю і дуже мало цікавить їх стіна, по якій

попнялися. В одному вони схожі з п-вом Луциками, тобто з першими листочками. Позмінювали тут назви вулиць, площ, рік! Центральна вулиця Нью Йорку, від якої це місто розділюється на східню і західню частини П'ята Евеня для них це Хрещатик або Академічна. Замість 'Таймс Сквер', кажуть Софійський, або Марійський майдан. Ріка Гадсон перемінилася у Дніпро, на якому не бракує Труханового острова, або Слобідок! — У нас у Львові . . . — чую часто на горі, після чого приходить якийсь спомин. — Пам'ятаю, у нас, у Києві, під час голоду . . . — говорять на долині. Це були тяжкі пережиття, але в споминах вони повертаються до того залюбки. Вони живуть кожне якимсь іншим минулим, кормляться чимсь вже недійсним, але вони його мають. Земля в глечику ще так близько них! . .

„Молоді листочки, як Ви певно вже догадується, це молоді студенти і я. Ми вже далеко-далеко від глечика з землею. Ми її вже не бачимо. Ми черпаємо ще з неї поживу, що проходить до нас не малу дорогу. Нам її замало. Якщо не прибуде нової, наші листочки будуть щораз менші. І одного дня хтось прийде до кімнати з ножичками, відітне кінчики і посадить у новий глечик . . . Ми відчитуємо назви вулиць на перехрестях, у спомини не заглиблюємося, бо їх ще не маємо. Нас так манить все, що довкола нас, що близько і далеко, нам хочеться самим формувати і ці стіни по яких пнемося і це вікно у яке заглядаємо! Така Ваша Христя тепер! Але про Вас вона не забула! . .“

До листа не попала навіть згадка про одну жахливу неділю, ні про те, що цент „на щастя“ опинився в мішечку з целюлози!

Неділя. Одна Богослужба скінчилася, друга починалась. Одна юрба вийшла на вулицю, друга заповнила наву. Зупинилася поруч порога і повна покори просила Невидимого пробачити їй, що таки шукає очима за ним. Скрізь шукає, не може тому парадити. Що зробіть? Закохана здається. Кохання не вона видумала і нема ним чого соромитися. Воно прийшло з людиною на світ. Сумно, як його нема. Але сором те, що замість дякувати за всі ласки, замість просити, щоб батьки поборолі всі труднощі і приїхали сюди, вона водить очима за кожним, хто входить до церкви і чекає на Марка. Вона знає від студентів, що він студіює електрохімію. Страшно цікаво побачити і познайомитися з ним, але він часто до них не заходить!

„Боже, дай мені розум! Саме цього мені треба — думала. — Завжди щось бажаю і роблю таке, від чого потім сама терплю. Чому так? Поможи мені, прошу . . .“

Від престола священник благословив людей. Коли почав заповідати порядок Богослужень на наступний тиждень, несподівано почувла:

„ . . . за спокій душі Еви Штогрин . . . “

Захолола. Ноги перемінилися в дві колоди, в руках не стало сили, язик знерухомів. У голові затовклося: що-що?

Жила до-недавна в Домі Старців і не знала, що діється поза його межами. Ніколи не подумала про Еву, хіба що з погляду своєї образи. Жила своїм тяжким, але самолюбним життям і не вмiла викресати навіть дрібки зрозуміння, або вдячності для

людини, що в круту годину прийшла їй із допомогою. Це зрозуміла тільки тоді, коли почула цю страшну вістку. Не могла освоїтися з нею, повірити в це. Ева померла? Значить у Діни немає вже мами . . . Там сталося нещастя, а вона, Христя, осуджувала і кинула хвору людину, що від неї зазнала тільки добро! Ніколи не спромоглася навіть подзвонити до Діни, тієї життєрадісної, веселої дівчини, що відчиняла їй двері у нове життя!

Д-р Пихун здивувався, коли сказала йому, що нічого про те не знала. Ева померла нагло, здається, о восьмій годині вечора, саме тоді, коли чоловік сидів над якоюсь працею в своїй бібліотеці, а доня танцювала у нічному клубі. Про це було в „Свободі“ . . .

Коли дорахувалася в думках до точного дня, приголомшила її страшна правда. Це сталося того вечора, як вона відійшла. Сталося після того, як вона подала їй склянку з ліками . . .

Пережите розкрутилося фільмом і не давало їй спокою. Відштовхувала від себе страшну думку, але вона вперто поверталася новим питанням. Чіплялася уявою Марка, знову і знову відтворювала цю хвилину, коли поклав перед нею цент „на щастя“. Але це вистачило тільки на короткий час. Потім поверталась у думках Ева, що лежала на веранді і вона, Христя, як подавала їй склянку з ліками. Питала себе: дала один порошок, чи два? Не дала нічого, чи дала забагато? Зробила мимовільний страшний злочин, чи не вміла врятувати людини? І що буде, як це викриється? . . .

Сталося чудо. Ева провадила досі якесь важливе для себе, але непомітне для Христі життя. Була колись у її житті, записалася в пам'яті молоденькою дівчиною, як виглядає своїх „симпатій“, як танцює на домашній вечірці, як робить лалкі обіцянки допомоги для краю з вікна пульману. Потім зникла на довший час і ожила знову після приїзду Христі до Америки. Віджила на коротко, на те тільки, щоб зробити добрий вчинок, не знайти зрозуміння для себе самої і знову зникла. Цим разом уже назавжди.

Досі вона існувала в пам'яті, була в думках. Але тепер, коли перестала жити, залізла в Христинину душу, ніби в належне їй помешкання і влаштувала все на свій лад. Не було куди від неї сховатися, куди втекти. Навіть у сні появлялася. Контролювала всі Христині вчинки, всі наміри. Хоче кинути працю в ресторані і пошукати іншої? И-и, — відзивалася Ева в душі. — Спершу знайди нову, тоді кидай стару працю! Заощадиш собі турбот. Очорнюєш Рожу? Чи не тобі треба мати більше зрозуміння для неї? Ти доня композитора, Рожа дитина вулиці. Не очорнюй нікого, не перевірявши вперед докладно! Поглянь ліпше, як поводить ся європейка, опинившись тут! . .

„Ах, залиши мене! — збунтувалася нарешті Христя, ніби справді могла говорити до Еви. Але навіть бунт не поміг. Ева не зникала. Що, на Бога, може з цього вийти? — бився неспокій в її думках. Переглядала газети, зо страхом чекала пошти. Виглядала, але й боялася зустрічі з батьками. Коротенький лист, що його одержала в тому часі, не міг у нічому улегшити їй. „З огляду на давню татову

хворобу легенів, нам остаточно і невідклично відмовлено у приїзді до ЗДА . . .” — написала мама.

У темряву безпросвітнього настрою, закрався ясний промінь. „Де я вас бачив?“ — питався Марко, коли студенти знайомили їх. Це було в сінях, Христя саме збиралася кинути листа до батьків, але в ту хвилину забула про нього. Навіть Ева, здавалося, сховалася десь у куточок. Христя пересувалася поглядом по його обличчі і намагалася не виявити йому своєї радості.

„Це старий дотеп, Марку! — сміявся Ігор. — Спробуйся на щось більше оригінального! Ми тебе і так знайомимо!“

„Ви дали мені цента „на щастя“!“, — промовила.

„Рація! Дійсно! Я дав вам цента на щастя! Чи приніс щастя?“ — поцікавився майже поважно, похилючись трохи над нею.

„Не знаю, — відповіла вдивлена в його очі. — Пробачте, у мене справи, я мушу йти, — хотіла сказати, але раптом вирішила, що нічого в цій хвилині не було настільки важливе, щоб скоротити цю давно-очікувану хвилину знайомства. — Може!“ — додала голосно.

„Ви до міста? — спитав Марко. Хлопці гуртом вийшли з кімнати. У дверях кухні Марія Семенівна всміхалася до них. — На ріг вулиці, — хотіла сказати Христя, але тільки потакуюче хитнула головою. — Я вас підвезу! — запропонував Марко і спішно пішов відчиняти дверці авта, що стояло недалеко дому. — Прощу!“ — всміхнувся, відчинивши їх.

Христя підійшла до нього з почуттям метелика, що летить до світла. Марко затріснув дверцята за

нею, всунувся з другої сторони за керівницю, махнув рукою до хлопців, що з невизначними мінами залишилися на хіднику. „До побачення!“

7.

— Америка? — міркує Христя над питанням пана Бордо. — Якщо Нью Йорк можна розтягати на цілу Америку, то я знаю їх три — може вона сказати. — Америка, що прийшла до мене з Діною і тією я була захоплена. Потім я пізнала другу, що прийшла до мене з Рожею і тим листом від батьків, що поховав мої надії на їх приїзд сюди і цю я ненавиділа. І нарешті третя, яку я пізнала враз із Марком і ця стала немов моя рідна. — Але це не доходить до нього. Все, що він чує, це тільки: — інший світ, як там. Його треба добре пізнати. Тоді можна любити.

— Дійсно? — рушає бровами адвокат. — Я радий, що ви тут почуваетесь добре. Це напевне, щось цілком інше, як ваша Україна? Чи не так?

Христя задумано закусує губи і навіть забуває про страх, що ніби невидимі кліщі тримає її серце ввесь час їх розмови. Стає їй ніяково. Досі все було ясне, відтворювалося цілим фільмом від одного його слова. Тепер було так, немов перед її очі засунули завісу. Поринає в минуле, але виловлює тільки кіоск Святої, кусничок хрустальночистої річки в Карпатах, клаптик посиленої жужлем дороги вздовж чийогось паркану, що його минала, йдучи з Богданівки до вулиці Городецької у Львові, тато на концерті. Замрячені образи зникають перед галерією образів у Мюнхені, перед замком баварського короля в Ліндергофі, чудами природи в Альпах, відкритою сценою в Авгсбурзі, де ставлять оперу Кармен! Дитячий, скупий спомин рідних сторін, заслоняє куди виразніша чу-

жина. Але вона не піддається. Думка скаче, немов світло наставленого до сонця дзеркальця і вперто шукає. Досвід із Діною і її нареченим наказує їй не показувати адвокатові нічого в роді хатки над Дністром, чи розкривати перед ним щось із сусідських лоракунків. І раптом їй здається, що виловила саме те, що може бути йому зрозуміле.

— Пробачте! — відзивається пан Бордо швидше, ніж вона встигає сказати два слова. На письмовому столі відзивається телефон. Він заглиблюється у фотель, тим разом на його обличчі появляється усмішка, пальці сягають по забуту на попелничці цигару і з насолодою несуть її до уст. Перед ним на столі мала біла коверта. — Знаю, люба, дванадцята година!... Вдячний!... Я візьму салатку з ячок, будиць, морозиво... Як?... Обов'язково молоко!... Не турбуйся!... Так... так... так... Певно...

Пан Бордо розвиває цілий список страв, присмаків, лакоминок, у той час, як Христя підготовляє для нього цілу промову. Плете косу з пісень, з прочитаних повістей і поезій, церковного обряду, світлин і готується заблиснути перед ним красою та культурою свого краю! Байдуже, чи вона там довго була, чи коротко, важне те, що він існував до неї, існує тепер і буде існувати, тож треба вміти сказати щось про нього! Несподівано з допомогою приходять їй татова пісня, ця сентиментальна, розмріяна музика, яку колись співали Січові Стрільці. Тепер вона помічає в ній неочікувану вартість. Без великої напруги своєї уяви, вона бачить за Стрільцями ближче собі покоління, хлопців, яких вона знає, що мають ще такі свіжі знаки з ран на своїх тілах! Але як він довше поговорить про ці салатки, то забуде про своє питання! — турбується вона. Прилипає поглядом до малої коверти, яку він поклав перед собою. Чи не

могла ця дбайлива людина подзвонити хоч кілька хвилин пізніше?!

— Заложуся, що це прекрасний край! — сповнюються її побоювання, коли адвокат відкладає слухавку і не дає їй нагоди відповісти. Він дивиться на неї з усміхом зрозуміння. — Як це сумно, що ви мусіли покинути його! Вірно, що котрогось дня зможете його відвідати і жити, якщо забажаєте! Знаєте, моя мама походила з Ірляндії, а батько з Франції. До кінця свого життя вона вважала, що Ірляндія — це найкращий край, а він, що Франція. А я, їх син, тверджу, що нема кращої країни в світі, як З'єдинені Держави Північної Америки! Хоч я не заперечую їй тієї краси і колись напевно виберусь туди! Але, здається, що де ми ростемо і виховуємось, там для нас найкраще! „Но плейс лайк гом!“ Ми це розуміємо!

Він бере в руки малу коверту і повертається до неї з фотелем.

— Я повинен просити у вас пробачення за те, що доручую вам це так пізно — каже. — Але ви нікому не залишили своєї адреси, потім змінювали помешкання. Крім того моя операція відсунула цілу справу на дальній плян. А я обіцяв пані Еві виконати її волю і це спізнення тяжіло трохи на моїй совісті!

Пальці Христиних рук цупко сплітаються з собою. Вони холонуть на кінчиках. Але її очі не зраджують нічого.

— Евіна воля?... — починає і вриває питання.

— Так. Того вечора, як ви відійшли, я заїхав був до них. Як ви певно догадуєтесь, у неї переховувався льос, що рахувався за вами. Отож її останнє бажання було передати вам гроші, якщо б цей льос виграв.

— Ні! — палко скрикує Христя і швидко підво-

диться. Якщо б була знала в чому справа, не з'явилася б тут цілком! Ах, тільки не те! Рум'янець сорому поволі розходить по її обличчі. Колись, на початку її побуту в Евинім домі, була мова про коні в Ірландії, про якісь льоси, про конкурси, давно забута справа, до якої вона не мала найменшого права! Евина шляхетність напухає, немов тісто у печі, а враз із нею росте, як на дріжджах Христина невдячність.

— Що ні? — не розуміє її відруху пан Бордо.

— Я не маю найменшого права до цих грошей, це Дінині гроші, це...

— Це дуже малі гроші, — каже адвокат. — Це тільки п'ятдесят долярів. Льос виграв кілька тисяч, але було багато співвласників! Якщо вони вам непотрібні, ви можете зробити з ними, що бажаєте. Але не думаю, що буде все в порядку, якщо знехтуєте її останньою волею!

— Я не хочу нехтувати, я вже доволі натерпілася... — починає Христя. Її власна провина пече тепер ніби сонце на рівнику. Вона дуже близька того, щоб висипати перед ним усе, що в неї на душі, скинути нарешті цей тягар, що скрізь іде з нею!

— Я розумію вас, — він підводиться і поступає крок до неї. — Вам боляче за пані Еву, — каже, бо так розуміє її відрух. — Але вона вже поза межами усякого болю, щаслива, я думаю, і ніщо земське їй не потрібне. А втім, що ви в силі були зробити, щоб не допустити до цього?

— Що я повинна була?... — питається і відповідає собі. — Визбутися свого самолюбства, не забути про вдяку за добрий учинок, думати про те, що виконується! Але слова стрягнуть у горлі і вона тільки безрадно розводить руками. — Дякую! — каже лиш. — До побачення! — і швидко повертається до дверей.

— Хвилиночку! — відзивається він. — А гроші? Якщо ви їх не бажаєте, ви мусите сказати куди їх передати!

Біла коверта підсувається щораз ближче до її очей. Вони розширюються все більше й більше. Втекти якнайшвидше, інакше розплачеться тут з сорому, з жалю, з досади, що не мала розуму! Пан Бордо терпеливо стоїть напроти неї і чекає на її слово, хоч йому пора уже піти поїсти тієї салатки і напитися молока, виконати те, що приписує його лікар, а допильновує дружина. Але він чекає, ввічливо, з усміхом.

— Інженер Штогрин твердить, — відзивається, в той час, як Христя мовчить, — що вся провина була по стороні Еви. Вона мала якесь незрозуміле упередження до лікарів. У кожного є домашній лікар, але Ева цього не признавала і не хотіла систематично лікуватись. Думала, що для неї досить цих ліків, які давно вже не мали ніякого значення для неї! Фармацевти й лікарі працюють над новими середниками, кожного дня появляється щось нове, щоб продовжити життя, зменшити терпіння, але Ева вірила й чекала, що організм сам має побороти все! Хто її цього навчив? Її чоловік твердить, що з таким самим успіхом, вона могла пити кожного дня дистильовану воду, як заживати ці порошки. Не пошкодить, але й не pomoже.

— Ви думаете... — починає Христя. Випускає ручку дверей із своїх рук і поступає крок у його бік. Виловлює щось за склом його окулярів, на яких нема відблиску лампи. — Ви дійсно думаете, що ці ліки... — каже вона майже шепотом, а в кутиках її уст займається несмілива, надійна усмішка.

II.

Людські обличчя, лінії будинків, авт і дерев, заломлюються в сльозинках, що тремтять на її віях. Разом із тим поволі і ще несміливо та засоромлено висувається радість. Докори совісти топляться немов милиннє від зимної води. Ще тріпочеться стривожене серце, але вже з виру скаламучених думок і почуттів, вискакує свідомість: За нею нема ніякої провини!

Дивуються деякі прохожі, минаючи її. Ця дівчина всміхається крізь сльози! Це в неї ликує душа, це вона сміється тепер сама зо свого страху! Адвокат провадив з нею таку ввічливу розмову, а вона завмирала з переляку, думаючи, що прийшла на допит! Не була в його канцелярії навіть години, а видається ніби пересиділа там цілий день. Майже таке саме враження буває в неї, коли виходить із кіна. За три години переживє часом цілу історію чистогось життя!

Коперта з грішми, поміщена в торбинці поруч Маркового centa, у цій хвилині цілком забута. А втім, на гроші є в неї місце. Вони підуть до батьків. Спиновати на них думки ніяк не варто. „Мамо — починає підсвідомо, що власне вже є зарисом листа до батьків. Це повертається до неї звичка, притовчена і обезвладнена переживаннями, що казала їй розповідати їм усі свої пережиття. — У мене було стільки тяжких переживань! А стільки радісних хвилин! Я пізнала життя, я знаю тепер, що в ньому і добро, і зло.

Тобі здається, що я про Вас забула, але це не так. Нове життя забрало думки, забирає час, здобуло навіть моє почуття, але любов до Вас, Мої Дорогі, завжди та сама! Чому вона має завмерти? Тому, що я не з вами? Але я належу до Вас!...“

Багато, дуже багато таких і подібних слів та обіцянок може вона виписати тепер на папір, бо такий настрої її душі. І ще вона шепоче: — Ево, пробач, прости мені... Я таки справді П'явка...

Розігнавшись у минуле, думка пливе туди самочинно. Нікому вже не треба відповідати на питання, непотрібно спинюватись на якомусь одному означеному факті, але думка сама шукає того, що її тішить і болить, за чим тужить, стрибає невпорядковано від події до події в той час, як Христя все більше віддалюється від хмародеру з густим рядочком різних вивісок.

Ух! Таки добре, що не знатиме, де це жіноча в'язниця! „Мій Боже! Ева за кілька годин вмерла тоді, а я такі вимоги мала до неї!“ — ще раз повертається до неї те, що сталося. Але болю тепер немає, немає й викидів совісти. Виглядає на те, що колишня „долярова панна“, сповнивши якесь не цілком ясне Христі завдання, задумує нарешті покинути її. Може тепер відчувати радість від такої дрібнички, як відблиск сонця на вікнах хмародерів і зелених їжачків городів на покрівлях, від поспіху юрби і руху авт, навіть на вид залізних зубів, що з силою в'їдаючись у землю, тягнуть залишки погорілого будинку. У малесенькому парничку її мозку, де кільчаться і розвиваються її ідеї та бажання — що часто не витримують холодного подиху зовнішнього світу — ще зранку назрів плян використання вільного від праці дня, що такий рідкий у неї, як кінь на вулицях Нью

Йорку. Десь там у куточку її свідомости таки жевріла надія, що нічого злого не станеться їй у тій адвокатській канцелярії! У неї не сміє бути ніодного необдуманого кроку, ніодної невикористаної хвилини, якщо хоче, як оперовий Фігаро, скрізь встигати.

Спершу побіжить до бібліотеки, це і те випише, забере кілька книжок до дому, а тоді вже піде на душевний пир. Темна заля, далеко-далеко у долині обличчя освітлені рожевим відблиском лямп, рухи смичків, а під їх музику, її думки посунуть-понесяться маленьким вагоником у світ мрій, у край заповітних бажань. А ввечорі буде вже з Іваном Івановичем розгортати свої дискусії. Доки не познайомилась із ним, не думала, що астрономія це немов музика. Без телескопів, а тільки з його слів, описів, з рисунків, бачить таємничу, незбагнуту вселенну, а від Ліри, Діви, Близнюків, від усіх тих легенько блимаючих світел, проходить до її серця нова мелодія.

Марія Семенівна, очевидно, добродушно глузує з „папочки“, мовляв, не може бути без „школи“! Того і гляди, а в їх двох кімнатках із кухнею, появиться таблиця і крейда. Потім прибуде катедра і далекозір! Ще добре, як обійдеться без дзвоника! Але де хто бачив людину, щоб усе своє життя вчила та не тужила за студентами?! „Не дозволяйте замучувати себе, Христиночко!“ — радить вона, насправдіж рада, що її „папочка“ може говорити про те, що його цікавить. Іван Іванович почуває себе немов професор за катедрою, забуваючи, що Христя це його єдина постійна слухачка, бо хлопці — Славко, Ігор, чи Богдан — тільки інколи приєднуються до них. Від тих розмов і обговорення прочитаного, у неї таке враження, немов на всі боки відчиняються двері!

Всуває руку в торбинку, тепер потрібне їй це посвідчення з бібліотеки і список книжок, які поручив їй Іван Іванович, але все кудись засунулося і знову їх не знайти. На широких сходах публічної бібліотеки, де кількоро студентів щось читає — Нінка. Христя може цілі години ходити вулицями Нью Йорку і не стріне ніколи, кажім, Марка (ах, Ти Боже мій, куди ж ти подівся, Марку?!), але Нінка попадається якось скрізь. Правда, вона ж належить до сім'ї книжкових молів і саме тут її місце. Напевно відразу знала, де в місті, які бібліотеки!

— Нінка...? — справжньої радості від тієї зустрічі якось не відчуває, але все таки стає мило, що має нагоду говорити до когось, кого давно знає.

— А, Христя?! Також до бібліотеки? — викрикує радісно Нінка. Подумати! Ніби нічого не сталося, не було тих розчарувань і жалів, немов це вони, як колись піднімаються широкими сходами галерії образів на Принцрегенташтрассе у Мюнхені! Але ні, за ними шумить великоміським темпом П'ята Евеня, довкола звучить англійська мова, понад присадкуватий будинок бібліотеки попнялися в гору хмародери. А якийсь вітрячок включається у Христиній душі і віє холодочком. Переходять просторим вестибюлем, піднімаються вгору дві колишні приятельки, а Христя цілком не знає від чого починати розмову. У своїй самоті навчилася мовчати, могла говорити тільки до Марка, що слухав усього уважно і очима казав: „гарна“, „люба“. А втім, думками вона ще не цілком відбігла від канцелярії ньюйоркського адвоката, ще чує його слова і ціле її напруження ще не розвіялось як слід. Але у Нінки не слідно ніякого розгублення. Тягне Христю до кам'яної лавки, що на переломі сходів ще вище і, вдивляючись уважно в її лице, каже:

— Я дуже радію нашій зустрічі, Христе. Давно хотіла тебе бачити! У мене невіривняний довг супроти тебе...

— Ах, Нінко! — швидко відповідає Христя, немов це справді вже не грає ніякої ролі. Але підняти погляду на неї, вона чомусь не може. — Це вже проминуло, забудь!...

— Христю, я не хочу оправдуватись, ти знаєш, я не вмю цього робити. Але хочу, щоб ти знала, що це тяжіло на моїй совісті!

— Добре. Отже відтяжи свою совість! Бачиш, що я здорова, живу тут, у Нью Йорку, тобто там, де бажала, переді мною продовження науки співу, словом, здобуваю це місто немов вояк чужі землі! П'ядь за п'яддю!

— Прекрасно! Але за вояком стоїть держава, а ти сама, отже ти більший герой. І що ще в тебе?

— У мене? Нічого...

— А „він“?

— Який „він“?... — питає швидко налякана й рада. Від цього слова Марко стає кимсь знову цілком реальним, кого можна стрінути кожної хвилини.

— Він! Кожна дівчина має якогось свого „Його“, — каже Нінка майже нетерпеливо. — Чому ти маєш бути інша, як усі дівчата? Правда, — признає відразу — ти є інша, як усі дівчата. Кажи ж хоч, як тобі живеться? — за швидко, для Христі, погоджується на зміну теми.

— Нічого цікавого. Доки не дістану стипендії і не назбираю грошей, працюю в готелевому ресторані. Це пусте. Говорім краще про тебе. Чи... ти... щаслива...? — питає і тепер дивиться на Нінку кутиками очей.

— Що можна сказати про мене? — Нінка зне-

важливо рухає плечима. — Я переключилася на старосвітський лад. Не працюю, тільки займаюся домом і дитиною. Маємо власний дім, дитина має городчик і не потребує бігати по вулиці. Крапка. Не знаю, що можна б ще додати. Правда, знаю, що погано думаєш про мене. Що ж, виговори, що маєш на душі, може зуміємо далі приятелювати. Якщо, очевидно, тобі цікаво бувати в домі, де чоловік піванглієць, а півбермудець!

— Нінко, ти знаєш, я завжди хочу шанувати погляди і розуміти вчинки іншої людини . . . — каже Христя. Я їй не скажу цього — думає і бачить себе під дверима колишнього Нінчиного мешкання з валізкою в руці. Тихо ховає усмішку. Зуміла сама порадити собі!

— „Хочу!“ Це не значить, що дійсно так роблю, чи відчуваю! А втім, байдуже! Зробила, значить уважала, що так буде ліпше. Мій християнський Бог — а хто ж власне більше важливий? — на це подружжя згоду дав. А все таки — вона зідхає, а її очі вперті в останній ступень сходів на гору, повні надуми і невдоволення. — Все таки з мене ще поганка. Як щось між нами не до ладу, як мені не подобається, як він поведе себе, то я не подумаю „ах, ти дурню“, чи „ідіоте“, чи щось таке, зрештою цілком негідне, тільки „ах, ти чорнюху!“ Бачиш, це не в порядку! Але що ж, я видно не дозріла до справді християнських висот! Бо що ж нарешті кольор шкіри? Одного дня медицина може винайти якусь субстанцію, що надаватиме кольор шкіри згідно з бажанням людини. А сьогодні він уже очний лікар. Але наразі всі раси проти мене. Біла, чорна, червона і жовта! Не переч! Я знаю, що це так! Помилка . . . ? Моя найбільша помилка — моє перше подружжя. Мій

„що-мені-зробиш“ вигляд, це тільки поверховність, бо в душі я подротований баняк! Поглянь на мене! Щаслива? Неправда! Я зіплюю своє життя, бо воно розліталосся. Але люди су-дять..! Що знають ті, яким усе життя йде так складно, що вони навіть не мають нагоди грішити! А втім, люди судять тільки на підставі того, що бачать...

Справедливо! Взяти хоча б пані Луцикову. Скільки прихильності виявляла їй, Христі, і як дивиться на неї підозріло, відколи в її життю появилвся Марко! Причиною цього Маркове авто, яким вона не один раз їздила. — Якби так п-во Сумики знали, що їх доня їздить кудись автом з якимсь юнаком, що то ні чоловік, ні наречений? — гіршиться вона. Го-го! Які далекі від правди були її підозріння! Мама і тато за водою, але в авті з ними була завжди присутня Ева і не дозволяла на ніщо. Але хіба пані Луцикова знала щось про існування Еви і взагалі чи повірила б у те? А втім, чи вона, Христя, не повнолітня людина, що має право на свої власні приємності? Нарешті в добу пані Луцикової чомусь дуже радо бавилися в „пташка“, „кляштор“, „телефон“...

— Чи... чи маєте про що говорити...? — питає Христя обережно, немов сягає по чужу річ. Вітрячок на хвилину виключується. Переводить погляд на Нінку, на її лице, дбайливо прикрашене помадками і пудрою, затримується на її очах, в яких прибуло щось визивне і чекає без надії на щиру відповідь. Нінка водить очима за постатями, що часом появляються на сходах.

— Не знаю, — каже нарешті. — Не знаю, що тобі відповісти. Здається, що тихо не буває, коли опинюємося вдвох, але справи, які ми обговорюємо, це наш побут, це сучасність і наше майбутнє. Сотні-

тисячі людей тільки тим цікавляться, ні? Кого це болить, що якусь там Нінку можуть цікавити глибші проблеми? Нінка світу і так не змінить! Отож поховала усі свої бажання і поклала хрестик! Але її дитина... О, дитина мусить стати справжньою людиною, для неї немає найбільшої жертви! Всі малі і всі добрі! Все одержить, що забажає, одне буде їй забороно: закохуватись без пам'яті й одружуватись без застанови!

— Ах, Нінко, — Христя зідхає. Вітрячок далі не рухається. Якийсь уривок розмови в канцелярії адвоката неочікувано проховзується через голову. Марко стирчить в уяві немов статуя з бронзи. — Хіба це хтонебудь стримати в силі...?

Власне, хто на кого образився? — питає раптом себе і забуває про Нінчині справи. — Очевидно, я на Марка! — впевнює себе. — Нечувана річ запропонувати дівчині кількадечну прогулянку автом до Канади! Нечувана, хоч... прекрасна! Але відмовити мусіла і навіть не тому, що проти цього бунтувалася Ева. Вона сама на це не могла погодитись! Обурливе! Сказала кілька слів Маркові, що думає про те, тоді він образився. Відїхав і пропав. Ані слова від нього. У зимку лижувалися вдвох, танцювали на забавах, влітку вона не використала своєї відпустки, щоб тільки бути разом із ним, потім він не використав своєї, бо вона тоді працювала, а потім прийшла ця його пропозиція поїхати на кінець тижня до Канади і розбила все. Ігор сказав їй, що Маркова мати і сестра переносяться до Баффало. І власне, чого б їй чіплятись його думками, як довкола стільки хлопців?! Одні байдужі до неї, але другі неприховано залицяються! Багато, правда, але ніодин не такий, як Марко, що там не говорити! Пішла була зі Славком до

кіна на злість Маркові і щоб перевірити себе, і не могла віджалувати! Ніби медичну книжку читала. Нудно ж як було і чужо! У Маркових очах знаходить щось таке рідне, чого ніяк нема в інших хлопців! І треба ж було йому вилазити з тією Канадою?!

— . . . як її мама зробила . . . — ловить з повітря Нінчині слова і не може догадатись до чого вони відносяться.

Нінка говорить ще щось, чого Христа ніяк не може склеїти в якусь оформлену цілість, раптом дивиться на годинник на своїй руці і швидко підводиться:

— Засиділася! — каже. Її очі нервово просовуються по стіні, підлюзі, підводяться до Христі. — Мала невдовзі зо школи повертається, мушу чекати її на автобусовій зупинці. Ну що ж, Христю, до побачення? — і всміхається піддобрююче до неї.

Теплий промінчик огортає Христину думку. Що там справді ще якийсь жаль колотиться в її душі? Їй же самій тількищо символічно прощено її провину! Хто вона, щоб не зробити цього супроти другого, супроти Нінки?

— Подай свою адресу, Нінко — каже.

Музика симфонічної оркестри, а за нею фільм, Нінка, Бордо, і спомини минулого, перемішалися разом і створили втому, коли вже повертається додому. До всього ще долучилася Діна. Не ця Діна, яку Христия знала після свого приїзду до Америки, але Діна нова, яку стрінула після смерті її мамі. Це вже була сарна, яку поцілила стріла мисливця вперше і глибоко. Вона всміхалася, але усміх був короткий, швидко зникав з обличчя. Вона казала: „о, велл, всі ми котрогось дня туди підемо, але доки живу, доти

радію життям“, але в її рухах прибуло щось неспокійне, суетне. Вона ладилася до свого шлюбу без цієї промінливої радості, з якою прийняла свої заручини. Значить, Евині намагання були даремні, Діна відчула її смерть. І немов торкаючись Христіної втечі з їх дому, вона питала:

„Скажи мені, чому ви всі, що вродилися там, не вдоволяєтесь так легко життям і в усьому щось підозріваєте?“

„Пощо робити з цього загальну справу, Діно, коли це тільки я так зробила?!“ — хотіла сказати Христя, як колись зробила Ева, але Діна сказала ще:

„Чи тепер, чи за десять років, але я там буду, щоб переконатися, чому ці люди інші, як я...“ Чи вірна, чи фальшива, але це вже була думка дорослої Діни, що над нею Христя не мало думала.

Тепер хочеться їй заплющити очі і відпочати. Заглядає до книжок, які везе з собою, але втома не дозволяє скупити думок на нічому. Наступного дня чекає на неї Рожа, Еді, бос і якісь високопоставлені особи, що прийдуть на обід і слід би їй подумати, чи не треба б їй ще цього, чи того зробити.

— Яка прекрасна погода! — несподівано заговорює до неї сусідка з плетеного сидіння залізнички. Вона викочується вже з підземелля назустріч безхмарному небу, всувається між звисаючі рами Вілліамсбургського мосту, за якими проблискує безбарвне плесо Східньої Ріки, з якимись пароплавиками і взноситься до висоти горішніх поверхів домів неширокої вулиці. Знову верхи церков, дерева, фабричні комини, що їх минала кілька годин тому. — Індіянське літо! — з захватом докидає сусідка.

— Справді гарно, — признає Христя, не настроєна на розмову. Але люди, серед яких тепер

живе, схильні завжди до розмови, до широкого обговорення того, що їх цікавить і слід відплатити їм тим самим. А втім це тема для всіх важлива і зрозуміла. Говорять про неї всі раси і всі верстви людей. Спершу сміялася, що так багато слів присвячують цьому, доки не зрозуміла, що ньюйоркська погода, це химерна дівчина, що підпорядковує всіх своїм примхам. Ловить холод з Канади, спеку з Мексика і закропивши їх вологістю океану, вгощає мешканців буревіями і гураганамі!

Лист! — впадає їй нова думка, коли двері вагону відсуваються на плятформу, широко розтягнену над бульваром. Ціле підмостя тремтить ще від руху залізнички, що поспішила в глибину Джеймейки. Христя стукає зап'ятками по залізних сходах, що закінчуються на хіднику вулиці. — Лист! На неї чекає пошта! — переконає сама себе, коли після шуму і гуку рухливих вулиць Менгеттену, опинюється на спокійному, обсадженому деревами, заулку. Віддиhaє глибше, з насолодою. Фабричні дими й їдкі запахи хемікалій сюди не доходять. Клеми похилили свої росохаті корони над рівно зрізаними живоплотами буксів, їх грубе коріння попідсаджувало вгору асфальтові плити хідників. Живе з природою, з сонцем і рістнею, з кожною травичкою і квіткою. Як цього нема, здається їй, що щось не в порядку. Може це насліддя її далеких, хліборобських і ближчих, священничих, предків, що жили з землею і для землі. Запах м'яти її розніжує. Це атавізм у неї, бо сама вона прекрасно почувається на великоміському бруку.

— Лист! — огортає її вже певність, коли бачить мосяжний дашок над прорізом дверей домику, в якому мешкає (горда власність Марії Семенівни та

Івана Івановича Ключко), крізь який вкидають пошту. Минає дітей, що не сходять їй з дороги, тільки продовжують свою гру серед хідника вулиці і вбігає на сходи.

На підлозі невеликих, подовгастих сіней, розсипано листи й газети. Між ними вузька коверта з синьо-білими берегами летунської пошти з печаткою Мюнхену, адресована до Христі дрібним батьковим письмом.

„ . . . Від деякого часу помічаємо якесь замрячення в Твоїй душі, хоч Ти і намагаєшся писати до нас у погідному тоні, — читає втулившись у фотель, що стоїть поруч п'яніна в її кімнатці. — Не питаємо від чого воно, хіба, що нам сама про те скажеш. Але, думаю, що маленька розмова батька з донькою нічого тут не зашкодить, тимбільше, коли до нас почали приходити такі листи, як ті про філодендрон!

Ти, моя Христю, сьогодні доросла, самостійна людина і до такої саме хочу говорити. Батьки хотіли б дати своїй дитині все, що можливе, а одного дати не можуть: власного досвіду! Молоде покоління вони ні вдоволяють, ні переконують. Врешті я з тим цілком згідний, бо кожна людина мусить по-свому пережити життя. Не хочу робити трагізму саме з цього, що війна кинула нас на інші землі, а післявоєннн ще і розділило нас, хоч це, очевидно, є глибока трагедія. Але не дивімся так на це, може тоді буде нам легше. Нехай нам здається, що ми виїхали з дому на краще пізнання світу і людини. В тому також буде своя частинка правди, бо тепер таки ми ліпше його знаємо!

Але де б ми не були, то ми з Тобою — два

світі. Ти **молодий** і я **старий**. Це давня проблема батьків і дітей. У наших обставинах, це тільки новий варіант знаної мелодії.

Мені пахнув мій чорнозем, мене колисала трохи тужлива рідна пісня, стрілецька шапка була мені символом, як і хатка під стріхою (яка для Тебе вже є символом нужди!) і молився я в церкві дерев'яній, що слухала молитов гетьманів, в якій святі образи були дуже далекі від того, що сьогодні називають мистецтвом. Але якось цілком близько був Бог і була земля. Вони були ідеєю, за них вмиралося.

Що з цього знаєш Ти, моя дитино? Ти може чула про те від Мами, або від мене, з наших оповідань, яких напевно не слухала уважно, з книжок, які може й не дочитала до кінця. Ти нічого з цього не знаєш, Ти навіть мало вдихувала те рідне повітря, в якому є зародки любови Бога і Рідного Краю. Ти наковтана різними мовами і культурами, хитаєшся між тою хаткою і хмародерами, між старовиною і найдалі посушеною новизною, між бажанням затримати давнє і нестримним походом уперед, що можливо несе загладу людству, між тим, що створила Твоя нація і що інші, і напевно у душі Твоїй повно розбіжностей. Може там у світі здається Тобі, що за Тобою нема нічого, тільки така хатка під стріхою, може переконуєш себе, що традиція, в якій ми Тебе виховували, вже віджила і цілком не заслуговує на продовження, може тужиш за тим, може розтопилася в новому середовищі, може і може без кінця.

Я цілком не знаю обставин, у яких Ти опинилася, може навіть хибно уявляю собі життя

там, бо створюю його на підставі збираних звідомлень, описів, листів і розмов. А кожний бачить світ крізь свої окуляри, тому думаю, що Твій Нью Йорк, це таки щось трохи інше, як Нью Йорк тих восьми мільйонів мешканців. Не знаємо докладно в яких товариствах обертається і які люди мають на Тебе вплив. Твої листи писані прихапцем і з них ми не все знаємо. Я знаю, що Ти розумна і по Мамі одідичила життєвому зарадність. Я знаю, що Ти, подібно, як і я, знаходиш відпруження в музиці. Але і знаю те, що Ти спалахуєш швидко і даєш себе нести хвилі. І тут починається наша журба, яка, думаю, була б на багато менша, якщо Ти була б послухала нас і поїхала до Честеру, до своєї тітки.

Одного ми свідомі: Тебе чекає наука, велика праця над своїм голосом, над собою. Яка це була б для нас насолода бачити Тебе на рідних і чужих сценах, або хоча б читати про Твої виступи! До цього ще далеко і шлях не такий легкий. І мене це дуже болить, що нічого Тобі тепер не можу допомогти. Але, не дивлячись на мое велике бажання бачити Тебе і допомогти Тобі добитися до вершин успіху, слави, я першусього бажаю дати Тобі один спадок: багатство душі. Полягає воно не на тому, що видиме для всіх, що набуте, що манить блискучою позолотою, але нікому не знане, соромливо і скромно сховане в душі. Це її світло. Ясність.

Назв'єм це ясність. Це її зміст, глибший і більший, як усе, що бачиш. Якщо цього немає, життя стає немов дорогоцінний дзбанок: гарний, але надутий і порожній. Я не можу Тобі

цієї ясности накинути. Кожному її що інше приносить. Але, я хотів би, щоб це було світло, що освітло б усі Твої сумніви, розяснило всі турботи і було дороговказом.

Мені це дає музика, мої пісні. Нехай вони тепер незрозумілі, може навіть наївні для тих, що дозрівали після мене. Часто, якщо не казати, завжди, молоде покоління нехтує тим, що творили перед ними, з ними ж бо прийшов на світ більший розвій. Тільки за сторіччя повертається зрозуміння праці дідів. Тільки, Ти обурюєшся цілком несправедливо на те, що Твій тато не створив чогось, що імпонувало б світові. Творець може творити тільки так, як наказує йому його душа. Тут не його провина, що природа не наділила його геніяльністю. До того, моє покоління не думало ще про те, щоб імпонувати світові, тільки щоб дати щось народові, якому світ нічого не дав.

Бажання молодого покоління відмінні від мого. Це підстава розвою людства. Тут усе було б у порядку. Тільки, що завдання молодого покоління не висміювати і закидувати безвартість зробленому перед ними, але розвивати ідеї, що прийшли з ними на світ. Подумай, яким шляхом розвивалась людська думка тільки кількох поколінь, коли йшлося про осідок на землі:

Бог — Край — Батьківщина — Бог і Батьківщина — Людство — Бог і Людство.

Я думаю, що Ти стоїш перед цим останнім. Не можу заперечити краси цього, бо воно всеобіймаюче. Я хотів би тільки, щоб Ти вміла виконати свою частиночку обов'язку так, щоб

у тому святі людства не забракло народу,
з якого Ти вийшла.

Бо Ти, моя Доню, на жаль, емігрантка, тобто людина, до якої життя ставить більші вимоги, як пересічно. Край, з якого емігрант виходить, вимагає від нього любови і пам'яті. Край, який його приймає, вимагає, якщо вже не такої самої любови, то перш усього льюальности і вдяки. Я не хотів би, щоб Ти забула, або злегковажила одне, або друге. Я не хотів би, щоб Ти була тим філодендроном, який втнуть і посадять у новий глечик, але я не хочу також, щоб Ти не поглянула у вікно, до якого попнялася. Не хочу давати Тобі ні вказівок, ні наук. Думаю, що якщо нам не вдалося заповнити Твою душу справжнім багатством, то тепер уже запізно на те. Але прошу, перевір свої вчинки і вдумайся в себе. Пам'ятай про Маминне „май розум“, а якщо огорне Тебе сумнів, поглянь у Новий Заповіт і пошукай, що сказано там про обов'язок супроти Бога і кесаря.

Відносно кохання, яке воно не було б, я цілком безсилий. Воно право Твого віку, воно необхідність у житті. Але у вирішальній хвилині, не забудь зідхнути:

Боже, дай мені розум, бо це на ціле життя...

Хоч гора не в силі прийти до Магомета, то все ж таки Магомет може прийти до гори...
Що думаєш про те...?”

Хоч сонце світить тепер крізь прозору корону старого ясеня на сусідньому подвір'ї — знак, що наближається вже до заходу — то Христия знає, що промине принаймні дві години, заки дімок не заго-

монить голосами. Опинилася сама з своїми думками, може передумувати їх на всі лади без ніяких перешкод. А вони, немов зерно у воді, починають кільчитись. Про відпочинок не думає і втоми тепер нема. Остання дописка у батьковім листі висувається на першій плян і забирає всю її увагу. Справді! Ніколи досі не подумала про те, що як їм не дозволено приїхати сюди, то вона може повернутись до них! Наука співу тут не може бути ніякою перешкодою! Її світик ще такий малий, її шатра не закріплені ні трохи і можна їх кожної хвилини звинуті і рушити далі. Що більше заглиблюється в ті думки, то більше відчуває, що вони поривають її, манять, що її туга за батьками більша, як вона думає і що пора, дійсно пора вже побачити їх, вицілувати, виговоритись! Як так не бачити мами і тата?! Вона належить до них, вона хоче бути разом з ними! Трохи дитячого ще бажання їх пестоти й уваги будиться відразу в душі, але швидко долучується інше, нове, це хотіння заблизнуті перед ними своїм життєвим досвідом і знанням.

У тишу маленького домику вдирається з вулиці розрадуваний крик дітей. Надбігли відкілясь і галасують під їх вікнами. Втихаючи, у рівних відступах, їм у такт гавкає собака. В її кімнаті, всупереч прийнятним місцевим приписам, паперова стора підтягнена високо в гору, щоб філодендрон, що стоїть на комоді, мав доволі світла. Христя дивиться на світлинку батьків, що стоїть поруч нього, її очі набирають ніжності, але і збиточності. Як тут вимагати, щоб чужі люди розумілися, коли її рідний батько не зрозумів її листа з тим філодендроном?! А втім, що вона там написала? Це було так давно. От, висилувалася на якусь мудрість, щоб тільки не сказати

і не зрадитись, що справді з нею діється! А татові він завдав біль! Жило це в нього в думках і певне мучило, доки не відписав їй! Як такий лист мучив його так довго, то що тоді тато скаже на цілу пригоду з Евою? На всю цю причину її сьгоднішнього хвилювання в канцелярії пана Бордо? Напевно скаже, що вона не мала розуму і взагалі невдячна. Тепер вона сама так думає, але тоді відчувала інакше, тоді була героєм, здавалося, що переводить у життя те, що намагалися її навчити. Правдоподібно, кожна справа інакше виглядає з віддалі, а інакше зблизька, немов краєвид, бачений із різних кутів. Але в одному тато має рацію. Вона хитається між настроями, поглядами, світосприйманням, у неї нема ще тої непохитної стійкості, що в них. Ще нема, чи взагалі не буде, бо вона за багато змін зазнала в своїм житті майже від коліски. За татовим високим чолом, прикрашеним ясним волоссям, що непомітно переходить у сивину, за маминим худорлявим, немов викутим обличчям, відчувається якусь таку незмінність власного погляду, щось таке постійне і незрадливе, як у природі буває граніт. А її думка перекочується з місця на місце, немов ртуть, розділюється на частинки і знову з'єднується і їй навіть важко виробити собі якусь незламну опінію про татову пісню. Має вона справжню мистецьку вартість, чи тільки промовляє до сердець, до почувань людей одного клаптика землі і тому вони знаходять для неї прихильну оцінку?

„Хіба я знаю, що значить ходити до одної школи від першої до останньої кляси?“ — питає себе. Дивиться на світліну батьків, але бачить їх живими, такими, які вони є у дійсності, а за ними якісь кімнати, якісь околиці, якийсь кусник життя, проведений

разом із ними. Її туга за ними побільшується. Мамині зацікавлення кружляють довкола батька і її, у тата ж усе вбране в музику. Навіть, як за столом бере в руки вилку, то здається, що тримає камертон і зараз подасть тон! Хіба в їх часах можлива була така ситуація, як от у Нінки, чи хоча б у неї? То як можна прикладати до них одне мірило?! Нінка — грішниця без бажання грішити, а вона мініатюра Дон Кіхота!

„Маріє Семенівно, — скаже вона, як тільки пані Ключко повернеться з праці — я повертаюсь до батьків! А в пана Бордо все пішло добре! Прикра справа, але власне кажучи, то я дістала спадок...“

Я повертаюсь до батьків! — пише на блокноті, що стоїть на столику поруч книжок. Повторяє це кілька разів, як закохана учениця ім'я свого коханого. Сідає до піяніна і без застанови вдаряє кілька акордів. „Вже здалека чути дзвоник, дзень-дзелень“ співає і повертає всміхнений погляд на татову світлину, ніби він справді може виявити їй своє задоволення з виконання його пісні. Христя співала її на „Крісмес парті“, що її влаштувала була управа готелю для своїх працівників. Це був такий безпретенсійний вечір із даруночками для кожного, у концертній частині якого виконавцями були самі працівники. Тепер бачить, що це буде її єдиний виступ тут. Незнаною дівчиною приїхала сюди і такою ж від'їде. Даремне якийсь журналіст бажав їй колись щастя! Десь у готелевому ресторані ще трохи будуть пам'ятати Кріст, будуть навіть згадувати її спів із признанням, навіть захопленням, як завжди, коли вже немає людини, але швидко забудуть. До виступу в Карнегі Голл не дійшла, хоч мріяла про те. Може колись приїде на виступ знаною співачкою, але не тут буде початок її кар'єри. Заїде до „свого“ го-

телю, хлопці від підойм чекатимуть на її слово з застиглими лицами, а Рожа служитиме при столі! Уявляє собі такий образ, але насолоди від такої дешевенької пімсти якось не відчуває. Стає сумно, що ніде не буде записана студентка Христина Сумик, ніякі великі мрії тут не здійсняться, її побут у Нью Йорку буде тільки коротким епізодом, про який згадуватиме своїм приятелям. Тепло, чому ні. Коли допливала до берегів Нового Світу, не знала нічого про нього, хіба ці обриси будинків з Нінчиних карток. Не знала навіть коротенького відтинку якоїсь вулиці Нью Йорку, ні мешканців, не знала його краси і страху, його ціннощів і недостач. Але, коли від'їздитиме, лишить якихсь своїх приятелів і навіть маленьких ворогів, це і те місце запишеться у споминах і збуджуватиме якесь почуття, бо там уже буде якась частиночка її „я“. Залишить його перш усього поруч Марії Семенівни, пані Луцикової, тут, у цьому домику і десь там далі, поруч Марка . . .

Дзвоник телефону дрібно бринить у сінях. Поклали його там на столику для вигоди всіх мешканців домику і Христя біжить тепер до нього, повна напруги і цікавості.

— Галло! — каже, а услужна уява підсуває можливість почути голос Марка.

— Хто це? Христя? — чує здивований голос Богдана.

— Так, — відповідає розчаровано.

— Я думав, що Ігор уже прийшов. Ігор повернувся вже з гір, знаєш? Але ще видно не доїхав до дому . . .

— Так, можливо. Чи ти хотів щось? . . .

— Так . . . Чи є до мене пошта?

— До тебе? . . . — наміщує слухальце між під-

нятим раменем і підборіддям і переглядає листи. Яке ж їй тут усе вже знане! Навіть з почерку знає хто і до кого пише. — Не хвилюйся, Богдане, — потішує, всміхаючись. Це ж теж Дон Жуан, тільки на багато молодшею від того в Домі Старців! — До тебе є лист від неї! Пахне, як перфумерія!

— Та невже? — і в телефоні бринить вриваний сміх. — З вдяки скажу тобі, хто приїхав!

— Чую. Ігор.

— Не важне! Марко! Марко Рубич!

Слухальце безмовно спочиває в її руці, воно мертво, не несе нічийого голосу, не передає ніякої вістки, але Христя ще тримає його в руках і чекає на щось. Марко повернувся! Що це значить? Адже мама і сестра вже в Баффало! Чи він буде тут? Чи тільки полагодить якісь свої справи і від'їде? Чи прийде?

Адже вони гніваються! — нагадується і її радість стає немов земля під час затьміння місяця: існує, але не така виразна. Заки вони познайомилися, Марко рідко заходив до хлопців. Нема причини думати, що ї тепер прийде. Всувається глибше у свої думки, на саме дно, немов у студню. Гніву у своїм серці не чуває. Він розтопився у тузі за ним. Відкілясь напливають оправдання. Це був відрух, не бажання образити її. Раптом ціла вона — одне бажання побачити його, вчути голос, відчувати його рідний погляд усіма своїми нервами! Які її очі дивні тепер! . . . — дивується, приглядаючись до себе в дзеркалі. Ясність її душі дає сама думка про Марка! Куди не поїде, не позбудеться його з думок. Але без співу також не може бути. Радісно стає, як тільки візьме ноти до рук! Нічого не подіє, але таки хоче добитися місця поруч Саломеї Крушельницької. Оксани Петрусенко, Зої Гайдай, усіх тих, що чару-

вали своїми голосами! Татове навчання співу, вона завершить, як не в Нью Йорку, то в Мюнхені, то в Медіоляні, то хто зна де, але дійде до своєї мети!

Малий квітничок за домом манить її різнокольоровим килимим осінніх квітів. Збере думки і відпише батькам, відпічне трохи від надміру вражень. Деякі тижні проходять цілком без подій, а деякі дні наладовані ними від сходу до заходу сонця! Власне день ще не скінчився, ще може щось прийти, якщо саме цей такий багатий у враження!

З сусіднього ясеня паде на городчик тінь. Мала латка неба над ним прибирає вечірній кольор, виполоканий від яскравости, від глибших тіней. Христя сідає на мурований ступень ганочку і креслить на коліні листа. Мої Любі, я вирішила . . . Марко повернувся! — вискакує непотрібна думка й олівець зависає в повітрі. Приїхав для продовження студій, чи для неї? Прийде, чи гнів, немов ріка, проплив між ними? Прийде і вона подасть йому руку, немов бачила його вчора? Чи може вона зависне допитливим поглядом на його темних очах, шукаючи знаного виразу? Вона гордо мовчатиме? Вона вийде, коли він увійде? Ах, куди ж там! Від самої думки, що він тут, квіти дістали яскравіші кольори, листя глибшу зелень, а світ заповнився можливостями! Добре, добре, але йому не треба цього виявляти! Мої Любі — повертається знову до листа. — Я думаю, що нам пора вже побачитися . . .

Шкода, що духову зміну людини не можна перевірити так, як її фізичний розвій. Вистачить одна сукня і людина знає, яка зміна зайшла в ній. Якби така „духова сукня“ існувала ще в домі її батьків, Христя напевно не підходила б уже до неї після свого приїзду туди. Даремне шукати того, що зали-

шилося! Що зробив Нью Йорк? Який він? Справді! Який її Нью Йорк? Хвилюючий! Багатий у враження! Всі, з ким познайомилася, з ким працювала, різьбили потрохи її розуміння світу. Тоншими, або грубшими долотцями були слова Еви, Діни, її нареченого, боса, Рожі, ребі, Ключків, Луциків, навіть Нінки і пана Бордо! А Марко . . .

„Але я повертаюсь до батьків! Я повертаюсь до Європи!“ — впевняє себе і рішуче повертається до листа.

З-поза дерев і домиків розходитьсЯ в повітрі мелодійна гра дзвонів. Це у недалекому костелі відзначають так кожду годину.

III.

Червоний дімок, схожий на сильно побільшену дитячу забавку, ожив перед сьомою годиною у вечорі, як і кожного будня. Стоїть він у ряді таких же самих невеликих будиночків схованих під коронами старих кленів і ясенів, з ганочками обведеними сітками проти комарів, з малесенькими квітничками від вулиці і низькими живоплотами буксів. У декого їх обтягнуто грубезним ланцюхом і пані Луциковій це нагадує Личаківський цвинтар у Львові. Це заулок, що його не так дуже давно розбудували голляндські поселенці, люди із скромними банковими контами

і малими вимогами, тому дімки були малі, стиснені і не цілком пригожі до найновіших електричних устаткувань. З часом їх банкові конта подвоїлися, сім'ї побільшилися, а з ними вимоги і вони, продавши дімки, пересунулися далі, туди, де можна будувати дома оточені травниками, де є місце на гаражі, а в помешканні всі вигоди модерного існування. В перших дімках залишили свою тугу за рідним краєм у виді вітрячків причеплених над ганками, грядочок туліпанів, хоч уже це й те примінили були до ньюйоркського клімату. Коли хтось завертав до домику Марії Семенівни, мусів думати про Голляндію, але вже за порогом овівало його духом Котляревського, Гоголя й Мазепи і здавалося, ніби людину в чародійний спосіб перенесено на Полтавщину. Теперішні мешканці дімків, це такі ж самі люди праці, як і Марія Семенівна, що зароблений у поті чола гріш відкладала совісно й послідовно майже від першого дня прибуття до Америки кілька років тому.

Спершу проскрипів сходами на гору др. Пихун. За якої пів години, він зійде на низ, на обід, відсвіжений, у чистій сорочці, але від його рідкого, лисіючого волосся буде заносити фабричною оливою і квасами, бо серед них, за великою машиною, він заробляє на своє життя. З колишнього його звання адвоката, залишилося йому тільки добре знання права його часу і незрівняна пам'ять до всього, що минуло. В його голові немов існують картотеки людей з якими колись працював, стрічався, чи тільки про них чув і коли йде мова про когось із них, він витягає таку картотеку і має що сказати. Перед обідом він завжди встигає прочитати це й те в „Свободі“ і, намагаючись, щоб юшка з тарілки якнай-

швидше проховзнулася його горлом, обговорює актуальні справи з Іваном Івановичем.

Відносно Івана Івановича, то він з'являється вдома на яких п'ятнадцять хвилин пізніше і у вхідних дверях домику, вони сходяться разом із Луциком, після чого відбувається одна і ця сама сцена.

— Прошу, прошу, пане раднику! — один одного хоче першого впустити до середини.

— Але ж прошу, Іване Івановичу!

— Так, які новини, пане раднику? — питає вже в сніях Ключко, як і кожного вечора. Додавання титулів у розмові для нього чуже, навіть смішне, але він знає, що це грало важливу роль в попередньому житті Луцика, тому не щадить йому цього. Сам він любить, коли до нього звертатися по імені й по батькові. Видно, що людина іменем поцікавилася і батька шанує. А не, хто зна, якась польська офіційщина!

— Стара біда, Іване Івановичу! — каже бувший львов'янин, для якого в свою чергу чуже це величання другого по імені і по батькові, але він відплачується подібною куртуазією. — Втомлені, старіємося, але не піддаємося! Го-го!

— Ото ж то й є, пане раднику! — Іван Іванович сміється добродушно, трохи роблено, щоб притовкти те якесь невиразне почуття чужості, що віє від Луцика. Ух, ти церемоніє! І гордість яка! Так і відчуваєш, що ти для нього ніщо! — Тепер уже і почитати можна! — докидає вже в дверях кухні.

— Тепер ми пани! — погоджується радник Луцик, у якого відзивається подібне почуття по відношенні до Івана Івановича. У його переконанні Ключко належить до людей, у яких не розвинена національна гордість, які не можуть відірвати богобійного погляду від північного сусіда — і думає тоді про Мо-

ську. Насправді, вони ніколи не намагалися перевірити тих підозрінь і жили під одним дахом і далі, немов усе ще ділила їх річка Збруч там, на їх Батьківщині.

Др. Пихун, колишній оборонець у карних справах, людина, що її природа наділила даром вибілювання людських провин, шукає і в цьому випадку за якимсь оправданням одного й другого.

„Що різьбили віки окупації, не можуть вирівняти роки волі“ — заявляє і йде на розмову на гору і на низ.

Іван Іванович входить у малу кухню на долині домику і першим ділом витягає з ледівні зварений ще попереднього дня борщ і печеню та кладе їх на кухню. Перекручує газ і деякий час стоїть там, не помічаючи навіть, що червоносині листочки газу виходять поза межі баняка. Тепер для нього найщасливіша хвилинка, саме тепер, коли тількищо повернувся додому. Залишив хворих, яких мие, возить і подає, що їм треба, а ще не встиг розгоститися вдома. Саме ця хвилинка чекання на Марію Семенівну, те збирання думок для написання статей, а потім розмова з Христиночкою і часом хлопцями і приносить йому найбільше щастя в теперішньому житті. Вже пізніше, коли пише, говорить, читає, коли може розвивати свою думку, чи передавати своє знання, немає вже цієї насолоди, бо все вже йде до закінчення, сну і нового дня, що починається працею, якої він не любить. Хворий у лікарні щось попросить, або лікар накаже і він кидається, щоб те виконати, але в половині дороги навідаються до нього його зорі, комети, метеори з метеоритами і він зупиняється, забуваючи куди і пощо йде. У Києві бувало... Та от взяти хоча б те цікаве явище північного саява, яке бачив

під час свого заслання . . . Потім дякує Всевишньому, що це не трапилося з ним тоді, як треба було привести кисень для вмираючого!

— Добрий вечір! — будить його з задуми веселий голос. Вхідні двері з силою затріскуються, з валізкою в руці входить Ігор.

— А, доброго здоров'я, Ігоре Даниловичу! — повертається до нього Іван Іванович, що не зачинив кухонних дверей. — Повернулися вже? Як же там у горах було? Заробили трохи копійок?

— Вистачить, та не надовго! — сміється Ігор. — А в горах гарно!

— І намалювали, либонь, багато!

— Кілька мазків! — кричить Ігор, прихильник Пікасса. — Забагато дівчат було! — і сміється на цілий голос у своїй кімнаті, а слідом за ним Іван Іванович підтягає виrozumіло від кухонного стола — Ха-ха-ха!

Трохи мозолиться, щоб нагадати собі, які саме розпорядження залишила йому Марія Семенівна. Але пам'ять у нього до тих справ, щось ніби сітка на вікні, що не затримує нічого. Не нагадавши, махає рукою і спішить до свого столика, де повно книжок, записок, вирізок із газет, де все таке знане й потрібне. Ще хвилина і пише вже статтю без надії, щоб її хтонебудь видрукував, у той час, як у кухні розходиться запах спаленого м'яса.

— Що десь ті на долині ніколи не можуть допильнувати того, що варять! . . — обурюється пані Луцикова на горішньому поверсі й спішно відчиняє вікна. Всі запахи дерев'яного домику йдуть угору, заповнюють кімнати, всякають у речі і вносять щось чуже в її хату. Майже годину тому, вона покинула машину до шиття, над якою горбиться цілих вісім го-

дин у день, купила це й те подорозі й тепер береться варити обід. Припинає чистеньку запасочку, пригладжує двома долонями сивіюче волосся і рухами, що виявляють замилювання до чистоти й докладности, приготує м'ясо й ярину. Радник Луцик — в одній руці цигаро, в другій рушник, яким має намір витертися після купелі, бо треба ж змити весь бруд цілоденного прибирання у фабриці бісквітів і піти трохи зайнятися суспільними справами — стоїть поруч радія приміщеного в кухні і намагається зловити якусь європейську радіостанцію. Праця не така легка і він трохи воркотить під носом, до того ж Ігор саме накрутив платівку найновішої любовної пісеньки й ті звуки в'ються з його кімнати вздовж сходів аж до квадратного отвору на вишку.

— Яка краса в цій музиці?! — не може зрозуміти радник. — Тут би Сумика треба! — Рушає до дверей, з бажанням спинити галасливість Ігоря, але його дружина затримує його. — Лиши! — каже, бо не любить непорозумінь.

Ігор співає на цілий голос, не помічаючи того, що тут і там відбігає від темпа платівки. Накидає на рамена купелевий плащ, скидає черевики і голосить своїм звучним тенором: „Ти моє сонце, що світить зранку, ти моя радість, моя зоря“ — але, здається, не вдумується в зміст тих слів. Затовчує цигарку в попельничці у сінях і зникає в лазничці. „Ти моя радість, моя зоря“ — несеться відтіля під гучний шум води.

Двері зачиняються якимось легко і тихо й Марія Семенівна дріботить своїми малими ногами до відчинених кухонних дверей.

— Так і знала! — голосить швидше, ніж встигла дійти до порога. — Папочка! Та невже ж ти не мо-

жеш допилнувати навіть того, що ще вчора було готове?! — говорить без особливої злоти. — От кара мені з тобою! Куди ж ти подівся?

Гасить одне, перекручує друге, щось забирає і щось кладе, не встигнувши навіть відложити своєї торби й переодягнутись. Кухня відразу перемінюється в упорядковану лябораторію.

— А що це було з Христиночкою? — питається, заглядаючи через поріг до Івана Івановича, зайнятого своїми книжками.

— А я не знаю, — каже він не відразу.

— Як не знаєш? Не казала тобі?

— Я її не бачив.

— Ні? Хіба її нема ще?

— А хіба їй пора бути вже вдома?

— От, Господи! За стільки років співжиття і ще забуваю, що ти живеш понад хмарами! Та ж Христиночка не ходила сьогодні до праці! Її кликав до себе якийсь ньюйоркський адвокат . . .

— А я і не знав, — каже Іван Іванович. Марія Семенівна в поспіху змінивши сукню, стукає до відхилених дверей Христининої кімнати.

— Христиночко!

Ніхто не відповідає. У лазничці все ще чути шум води і спів Ігоря. Платівка в автоматичному апараті змінилася на пісеньку, в якій іншим голосом і новими словами співають про кохання: „Ай лав ю, ай місс ю, о, май дарлінг . . .“

— Христиночко . . . — Марія Семенівна нетерпеливо морщить чоло. У фабриці електричних жарівок, де вона працює, цілий день радіо грає якісь скочні мельодії, а тут відразу ціла хата повна звуків і ніде не знайти їй спокою. Єдиний спів Христиночки її не дратує. — Христиночко . . . ? — Може заснула?

Відчиняє тихенько двері й заглядає через поріг. У кімнаті немає нікого. На її обличчі відбивається питання. Поволі повертається і все з тим самим виразом незрозуміння на обличчі, опинюється перед Іваном Івановичем.

— Христиночки нема . . . — каже, присідаючи на кріслі. Кінчиками пальців торкається висків. — Чекай, нехай подумаю, — каже. Іван Іванович залишив свої записки й дивиться на неї з виразом дитини, якій несподівано відібрали тількищо подаровану забавку. Він не має права до своїх власних зацікавлень впродовж восьми годин дня, але все, що залишається після цього, це вже, вибачте, це таки належить до нього! Як тут можна спокійно приймати, як щось, чи хтось перешкоджає йому в тому?!

— Нема? — питає не цілком свідомий того, про кого тут йдеться.

— Христиночки нема, — думає в голос Марія Семенівна, і підводиться. — Напевно не повернулася від цього адвоката. Без причини вона мене не повідомляла, що йде туди! З нею щось сталося!

— От, зараз і сталося! — каже Іван Іванович, який не любить цього зажуреного виразу лица своєї дружини. Намагається знову зайнятися своїми записками.

Тимчасом Марія Семенівна сидить за столиком у снігах і водить вказуючим пальцем лівої руки по цілих кольонках прізвищ у телефонній книзі. Ба-бе-би . . . Кара Господня, скільки назбиралося тих прізвищ з літери Б! Бр-Бор . . . Тепер розбери! Тут тобі Бордо з „х“ на кінці і без нього. Ага, цей перед Хрещатиком, як же їй там . . . Накручує число і даремне чекає на відповідь. Годинник на її руці вказує

за десять хвилин восьму. У канцелярії нема вже нікого.

— Що сталося з дівчиною? — міркує голосно. — І що тепер робити? — питає в Івана Івановича, що вийшов до неї.

У справах небесних світел Іван Іванович небудь-який знавець, але в земських турботах він цілком розгублюється. Тому стоїть безрадно і не знає, що відповісти. Ігор виходить із лазнички, клаптики мокрого волосся сягають його брів, слова пісні замирають на устах на вид зажурених господарів.

— Чи може десь горить? — питає жартома.

— Христиночки ще нема . . . — непевним голосом заявляє Іван Іванович.

— Може пішла до кіна, — відразу вирішує Ігор і крокує до своєї кімнати. — Не могла ж полетіти на Фльориду! А може читає в городі!

Марія Семенівна піднімає погляд на відчинені двері його кімнати, її обличчя вияснюється. Не подумала навіть! Біжить на ганок у той час, як у входних дверях появляється Славко. „То що-що сталося?“ — чути, як допитується.

— Її там нема, — заявляє понуро Марія Семенівна, повернувшись з городу. — Ніде нема! З нею напевно щось сталося! Господи! Що ж тут робити?

— Та чекай, та як так відразу сталося, — намагається заспокоїти її Іван Іванович щораз більше непевним голосом. — І взагалі, що могло статися?

— Мало що . . . — Марія Семенівна дивиться на нього очима, що не бачать нічого і раптом повертається до сходів на гору. — Необхідно порадитися з людьми! — каже, задихавшись уже на четвертому ступені. — Ви знаєте, пані Луцикова, — чути її голос на горі. — Христиночки нема! А хвилююсь

я тому, що тут мені не все ясно. В суботу вона одержала листа від якогось адвоката з Нью Йорку. Бордо, його прізвище. Запросив її на сьогодні вранці. Вона не знала, хто він і чого хоче. Я бачила, вона хвилювалася. . . І от досі вдома її нема! Радьте, прошу, що робити! Не можна ж справи так залишити!

— Та не може бути?! — чути наляканий голос Луцикової. Рівночасно радник спокійно запитує: — А ви певні, що її в міжчасі не було вдома?

— Певна? Ні. Але в такому разі де вона? В цій порі вона з дому взагалі не виходить!

— А може поїхала куди з тим паном? — висуває здогад пані Луцикова.

— З яким паном? З Марком Павловичем, хочете сказати? Та ж його нема з того часу, як поїхав до Канади! До Баффало перенеслися, чи щось таке. Що робити, кажіть, якби не цей адвокат, я б не хвилювалася так, звісно. . .

— То що сталося з Христею? — включається голос д-ра Пихуна. — Я чув якісь слова. . .

Марія Семенівна повторяє від початку. Іван Іванович слухає уважно закинувши голову. Патефон у кімнаті студентів вгощає всіх карпатською коломишкою.

— Тільки спокійно! — заявляє авторитетно др. Пихун, що раптом переминюється у правника. — Зараз усе розберемо. Нема ще причини хвилюватися. Спершу мусимо перевірити, чи вона в міжчасі була вдома. Якщо зможете це ствердити, відпаде підозріння відносно адвоката. Якщо це справжній адвокат, то зрозуміло, що нема чого хвилюватися. Але може бути якась засідка, цього не можемо легковажити. Прошу собі нагадати, як Христя була одягнена, коли йшла до цього адвоката. Дівчата люблять

переодягатися і коли виходила кудись удруге, напевно змінила сукню.

— На жаль, ніхто з нас цього не бачив, бо всі ми були в той час у праці. — каже Марія Семенівна з жалем у голосі.

— Ага. Добре. В такому разі можемо піти всі до її кімнати і поглянути, чи щось не вкаже на її присутність вдома. Напевне має якихсь приятелів і можна подзвонити до них. Якщо б до одинадцятої години не повернулася до дому, то треба повідомити поліцію. Цікаво . . . — додає. В його голосі відчувається не то хвилювання із створеної ситуації, не то радість, що може згадати щось із минулого. — Я мав раз майже подібний випадок, як я був у . . .

Він називає одне з галицьких містечок, у цій хвилині так і здається, що він забув, що тут йдеться про доню його приятеля, з якою невідомо, що сталося, тільки радий нагоді, що допоможе йому вирвати ще раз на світло денне якийсь вчинок, що колись був його успіхом. Марія Семенівна і Луцкова, що в цій хвилині не всілі стежити за його думкою, дивляться на нього трохи нетерпеливо. Перша, все ще оглядаючись на нього, починає сходити вниз. Ця подія, колись актуальна, в цій хвилині нікому не цікава, але Луцик робить вид, що вона його інтересує і він всміхається і хитає головою, крокуючи й собі до сходів. Дійсно? — ніби дивується. — Го-го! Та ви були знані! — Остаточо обидва вони належать до одного середовища, до одного покоління, то як їм не розуміти себе! Протекційним рухом кладе руку на його рам'я і дивиться вслід за жінками. — Ми вас знали!

Його дружина з виразом застиглого страху на обличчі вирушує, трохи отягаючись, за Марією Семенівною. У них відмінні зацікавлення, інше минуле,

у них нема часу на розмови, але тепер обидві перейняті однією турботою і раптом знаходять багато спільних слів. Майже шепочучи, ступаючи на низ, одна одній підсуває якнайгірші можливості і лякають себе ще більше. Один із перших адвокатів Нью Йорку, пан Бордо, нікому не знаний у межах цього домику, виростає раптом до розмірів небезпечного бандита. Нарешті, це ж Христя, це доня панства Сумиків зі Львова, це Христиночка, золота дівчина для Марії Семенівни, та як же ж можна спокійно прийняти те, що в цьому великому світі вона кудись пропала? Бо, наприклад, він може бути справді адвокатом, але хтось підшиється під нього, мало чого не буває в теперішньому світі?!

Іван Іванович стоїть на порозі кухні цілком розгублений і чекає на рішення людей більш обзнайомлених з такими справами. Його лисина світить погідно, добродушно і цілком суперечить нещасливому виразові його очей. Славко з Ігорем вийшли з своєї кімнати й дивляться зацікавлено, як ціла процесія, очолена др. Пихуном, крокує до Христиної кімнати.

— Ти! — шепоче Ігор, насилу стримуючи сміх. — Ти віриш, що їй справді щось сталося? Пішла дівчина трохи перейтися, а вони панахиду правлять! Ще проголосять, що її пірвали!

Вдумливий, поважний кандидат на ескуляпа, морщить чоло.

— Чи я знаю?! Особисто я вірю, що Христя потрапить викрутитися з усіх тяжких ситуацій. А втім, це все смішне, ще навіть нема дев'ятої години . . .

— Якщо вже повернулася, коли була з тобою в кіні . . . — починає Ігор з хитрою усмішкою і відхилюється від Славкового ляпанця.

Луцикова ввійшла до Христиної кімнати, але тримається більше порога. Почувається дуже нещасливо. Ніколи в житті вона не входила до чужої кімнати, коли там не було її мешканця, не була заплутана в неясні справи і тепер серце їй б'ється голосніше, як повинно, а в голову вдаряє гаряч. Вона вже жаліє, що прийшла сюди, ще може прийдеться бути свідком якихсь цілком немилих подій. Може Христю вже вбили, може пошматували, може вона попала під авто, окалічила. Мама і тато десь там у Мюнхені цілком не знають, що їх доня кінчить життя! Ніколи такого не знала! Коли не рахувати різних політичних авантур, то пригадує собі у Львові, як тільки вийшли були радія, вкрали були у сусідки зі спальні килим. Вона була в кухні й розкошувалася новим винаходом, а злодій робив, що хотів в її спальні! Таке несе з собою поступ! Що за думки в голову лізуть... Серце товчеться, як несамовите, по цілому тілі розходиться гаряч, здається, що проб'є тонку поволоку шкіри й витрисне фонтаною! Ах, ні, такі речі вже не для неї...

— У неї зависокий тиск крові, — думає Славко розгоном медика, помітивши почервоніле лице Луцикової. Скільки їй років? Шістдесят два-три...? В її віці неможливо мати більше, як 150/78. У Пихуна кінчик носа небезпечно червоний. Чи з цього розвинеться пістряк, чи це в наслідок надмірного пиття? Цікаво, чому Луцик не скаже спалити цю бородавку на чолі...

— Я відпроваджу на гору, — жертвується та услужно заокруглює своє рам'я до пані Луцикової. Пальцем правої руки він напружено слухає її живчик. — Зробилося слабо? Найкраще лягти... Я зараз послухаю серце... — і повертається з нею

до сходів поважний і зацікавлений тим першим у своїм житті випадком. — Пане раднику!

Луцик стоїть з цигаром у руці, тепер він уже знову елегантний пан, як за львівських часів, і ніхто з фабричних робітників, що знають його вже кілька років, не міг би його пізнати. Він чує слова Пихуна, на хвилину навіть допускає можливість нещасливого випадку, але раптом його думка біжить назад, до днів його молодости, до щасливих студентських часів і першої зустрічі з молоденькою дівчиною, теперішньою мамою Христі. Не знав ще тоді своєї дружини, жив буйним студентським життям, не мріяв, що буде мати колись сина і не догадувався навіть, що цього єдиного сина покличе війна, забере Батьківщина! От він підводить це молоденьке дівчатко з вечірки до дому в третій годині над ранком, а з ними інша молодь, а потім повертається пішки до дому. Грошей нема на авто, чи філкра, а трамваї в тій годині ще не ходять. Ноги втомлені танцем і довгим ходом, ледве воліче ними, але душу має повну музики, сміху, жартівливих слів і почувається безмірно щасливим!

— Пане раднику!

— Що сталося, Зоню? — питає, не відразу усвідомивши собі, що це його дружину провадять на гору. Пані Луцикова, цупко тримаючись поруччя, поволі піднімається згору.

— Це зараз перейде, — каже авторитетно Славко і виглядає як лікар, який тількищо повісив на стіні в канцелярії свій диплом. — Непотрібне цілком це все хвилювання . . . — докидає, й очима вказує кімнату Христі. — Їй нічого не сталося . . . — потім чути скрипіт дверей, випливають голосні слова

німецької передачі, знову тріск дверей і на горі втихає.

Спершись до одвірка, Іван Іванович зо смутком заглядає до дівочої кімнати. Вона бентежить його, наводить якийсь цілком непотрібний настрій. Він палко бажає, щоб це все „відсталось“, щоб нічого з цього страху, хвилювання, замішання не було, щоб усе повернулося до щоденного порядку і він знову міг зайнятися своїми справами. Він ще хвилину спостерігає рухи др. Пихуна, що поводитьсь, немов суддя на „льокальній візії“, чує його мову, але швидко висувається до кухні і сідає за столом. Кому він там потрібний? Що він там може допомогти? Живе ж, як каже Марія Семенівна, понад хмарами, або ні, у якомусь великому кітлі, де варяться помилкові події і всі його справи й учинки виглядають по-дітвацьки смішні. От, мешкає в їх хаті ця золота дівчина, цей соловейко і їх потіха, але ніколи не подумав, що вона також великий рушій його теперішнього життя. Вона була його студенткою, тією підмінкою усієї студіюючої молоді, що така необхідна в його житті. Кому цікаво слухати щось про зорі від людини, яка переказує тільки свій досвід, яка не може продемонструвати того, про що викладає? Але вона слухала з розміряними, розцікавленими очима, бігла до бібліотеки і до планетарія і тими вістками, що приносила з собою, вливала якусь нову силу в його душу. Вона незрозуміла може для Ігоря, чи Богдана, але для нього вона стала тією підпорою його нецікавих буднів. Якби так, не доведи Господи, з нею справді щось сталося, йому залишаються тільки праця в лікарні й вістки про досягнення інших людей, людей, що не є поза межами своєї батьківщини, або віком молодші за нього і тому

скрізь потрібні. Але голова повна того, про що вчився, що його цікавить, того ніяк не втримаєш, воно продирається наверх, воно ніколи не залишить його. Зложити руки і вмерти, ще не прийшла пора, а до того ж гріх забрати з собою у могилу своє знання і свій досвід. Як нема до кого говорити, треба про те писати, а обов'язково залишити другому! А якже! Що? Заболіло, Іване Івановичу, що не побачиш грубих томів своєї праці, бо тепер нікому нецікаво буде їх видати? Ну, це вже дарма! А хіба Бах бачив свої ноти друкованими? А хіба Франко знав, що йому покладуть пам'ятник? Для людей, як він, Іван Іванович, з наповненою головою і душею, не може все скінчитися саме смертю. Бог дасть і люди знову будуть цікавитися зорями і небом і коли в загальній суматосі розтопиться його фізичне існування, на полицках київських університетських бібліотек знайдеться місце для його книжок! А видати їх, видати це вже справа молоді, справа таких, як Марко Павлович, як Христиночка... Та що з Христиночкою?...

— А що там з панею Луциковою? — питає він у Славка, що сходить на низ.

Ігор швидко відповідає за нього:

— Поклали до ліжка і доктор Славко подав їй ліки, які хтось давніше записав!

— Вже все добре, — відповідає Славко і знову вгощає Ігора ляпанцем, минаючи його.

Ніби сорока, несподівано помітивши кістку, Ігор перехиляє голову в бік і нерухоміє. Але за хвилину він уже стрибає в свою кімнату. Там на столику, поруч його ліжка, стоїть завжди готовий шкіцівник і добре загострений олівець. Весело насвистуючи, не

цікавий виміни слів у сусідній кімнаті, він швидко креслить щось на папері.

— Що там, пане наслідувачу Пікасса? — питає його Славко від свого ліжка.

— Тихо! — каже Ігор. — Нова картина! „Паніка в заулку“. Інша справа, що я цілком не розумію, чому у старших усе якесь таке трагічне?

— Чи це тільки щось одне, що ти не знаєш?!

— Гм... Цікаво... — доходить з сусідньої кімнати голос др. Пихуна. — Ніхто з нас не знав, що панна Христя вибирається покинути нас!

— Що таке? — скрикує налякано Марія Семенівна. — Покажіть!

На рух відчинюваних вхідних дверей, з кімнат висуваються голови. Але це входить Богдан, Іван Іванович відразу інформує його з порога кухні:

— Христиночка пішла вранці з дому і не повернулася ще. Її закликав якийсь ньюйоркський адвокат...

— Не повернулася? — дивується Богдан і шукає за листом до себе. — Як не повернулася? Та ж я говорив з нею телефоном...

З кімнати студентів чути голосніший свист Ігоря. Іван Іванович вигукує радісно:

— Маріє Семенівно! Чуєш? Христиночка була вдома!

Але Марія Семенівна стоїть нерухомо поміж столиком з астрономічними творами і піаніном із нотами Лисенка, Барвінського, Бізе, Верді. Її лице ніби погашена свічка. „Я повертаюся до батьків!“ — читає вона ще і ще раз. Мати Божа! Чому ж це так болить? Що тут дивного, чи надзвичайного, що дівчина хоче повернутися до своїх батьків?! Нічого,

справді нічого, а проте це болить якось гостро й глибоко і вона раптом знає чому. Забула, зовсім забула, що десь там в Європі існують справжні батьки Христиночки! Бо власне відколи вона замешкала у них, якось ніби дім став інший, більш веселий, мав якийсь зміст. Ціле життя стало інше, було чимсь заповнене. Тільки тоді вона зрозуміла, чого ще доля не дала їм: дитинки! В їх житті тільки розцвітали надії. Розцвітали й в'янули . . . Великою революцією почалися і не переривались. Ніколи не здійснювалися. Була надія на якесь велике народне щастя і не здійснилася, була надія на особисте щастя і покінчилася засланням Івана Івановича. Була надія на його поворот з Сибіру і коли здійснилася, принесла з собою ще більший страх. Івану Івановичу повернутися до Києва ніхто дозволу не давав і сидів він, немов хом'як, у підвалі і тремтіла вона, щоб те не викрилося і ще більшого лиха не принесло. Ночами у чергах вистоявала, щоб для них хліба принести, а в день працювала, щоб заробити якийсь гріш, щоб стояти в ряді працюючих людей. Боялася, щоб із виразу її очей не відгадали, що в підвалі, немов живцем замуrowаний, сидить її чоловік. Тільки війна й окупація випроводили його на світло денне. Жила людина, займалася зорями, а на землі видалася чомусь підозрілою. Куди ж там було до дітей, до сімейного щастя?! Крихіточку дала їм чужа дитина, Христиночка, спізнено й неповно, а все ж таки дала їм трохи тієї ілюзії батьківського почуття. А от і таке умовне щастя і те може кожної хвилини розвіятись! І знову будуть вони двоє старих людей, що ніде й нікого з рідні не мають, що їх життя нікому не потрібне і проходить без сенсу і без вартости. Проходить сьогоднішнім днем.

— Але . . . хіба й рідні діти не кидають батьків? — питає себе. З кімнати студентів чути розмову про Христю, про вакації, про науку, але вона стоїть із клаптиком паперу, на якому Христя виписала своє бажання, і забула, що Івану Івановичу та др. Пихуніві пора б уже подати обід. — Хто мені заборонить любити Христиночку на віддаль?! Хто не дозволить думати про неї?! Сумна любов, неповна любов, без прояву, без відплати, але щож поробиш, як тільки така суджена?! А все таки легше, як подумаєш: жила ти і мала кого любити в житті, не була тільки твариною, що промишляє, як прожити з дня на день, як захватись перед мисливим. Ні, таки була людиною і не втратила віри в добро . . . Бо ж любов до чужої дитини, вона навіть ніби і шляхетніша . . . І легше, як подумаєш: маєш таки кому хату залишити . . .

— Марко! — чує радісний вигук хлопців у сіннях. — Ходи ближче, ексцеленціє! — радісно викрикує Ігор. — Як? А Христя не з тобою?

— Христя? — чути здивований Марків голос. — Де? У Баффало?

IV.

Марко стоїть на сходах домику повен надуми, а дим з цигарки кружляє довкола його голови. До корон дерев приліпають сумерки, тут і там роз'яснені світлом ліхтарень. Повертає голову на боки,

у нього, очевидно, немає певности, відкіля саме може надійти Христа. Від буксових живоплотів, від ганків поглядають на нього сусіди, що відпочивають після праці на порогах своїх домів. Діти, що до недавна пустували на вулиці, розбилися на гуртки, сидять тепер по двоє, по троє поруч своїх батьків, затихлі і втомлені цілоденним рухом. Для них настала пора звірювань, пора слухання видуманих історій, хвальби. Сидять ці майбутні суспільні діячі й, може, які злочинці, а їх ліниво, але й з насолодою, спостерігають батьки. Крізь вікна, до половини заслонені сторами, видно, як на екранах телевізорів мигають сіробілі тіни. Тишу теплого, осіннього вечора проріже інколи воркіт літака, відізветься нічна пташка і знову стає тихо. З недалекого костела знову відзивається гра дзвонів, це вдруге вже, відколи Христа писала листа.

Марко зупиняється поруч свого авта, що його залишив на кінці заулка і ще раз повертається в бік домику. Затемнене сторами, паде з вікон світло. Але до його дверей ніхто не підходить. Стоїть з рукою на дверцях авта, високий, темноволосий, із зажуреним обличчям і власне нагадує молодого батька, якому кудись втекла дитина і він виглядає її нетерпеливо, щоби вхопити палко в свої обійми, але й покарати. Йде трохи далі, тепер на кінці однієї з коротких вуличок показуються дерева Форест Парку, що виступають усе темнішою, розмазаною плямою на безбарвному небі. З бульвару доходить шум авт. Мами з дітьми, закохані пари, цілі гурти молоді показуються на котрійсь із стежок парку і зникають на вулиці. Підлітки в обтислих штанах, з припинками на закручених кучерях (гідних наслідниках старосвітських папільотів у яких ніхто не поважився б був виходити на вулицю!) у шовкових хусточках зав'я-

заних під бородою, заповняють повітря неопанованим вівканням, що має бути виявом їх захоплення і зникають десь за світлом ліхтарень. Марко знову повертає в бік заулку, нетерпеливо закурює цигарку, йде кілька кроків, немов хоче зайти до хлопців, але раптом рішучо повертає до свого авта.

Хідником вулиці переїздить наколесник, а за ним, не поспішаючи, крокує Христя. Він випростується, відвертається і, ніби байдуже, теж поволі, йде їй назустріч.

— Ах, це так! — каже замість привітання. — Там усі можуть хату перевернути, можуть нервуватися, захворіти, але панні Христі це цілком байдуже! Де ти була?

Хвилину вона стоїть безмовно, а сумерки ховають цілу гаму почуттів, що перебігають її обличчям. Але швидко чоло посувається взад, а погляд майже ховається за повіками.

— Де я була? — питає. — Де ти був, і з'явився тепер тільки на те, щоб робити якісь смішні докори?!

— Прошу сповідатися з усіх провин і всіх намірів!

— Я? З якої речі?

— Бо я так хочу! Розумієш? Бо я маю право знати, що ти робиш!

— Ніякого права ти не маєш! Ніхто тобі його не давав!

— Право ніхто не дає, його береться! І я вирішив його взяти, бо хтось нарешті мусить тут заопікуватися тобою!

— Дякую! Я прекрасно вмію порадити сама собі! Я саме зробила одну постанову і написала про те своїм батькам! Як тобі цікаво знати, де я була, то власне кидала листа до них!

— Скринька на листи там на розі, а тебе не було вдома цілу годину, як не більше!

— Яка докладна контроля! Потім я пішла до парку, бо там з якоїсь нагоди грала музика. Чи це дозволено? А втім, я не питаю, де хтось був цілі дні, тижні, і не ласкав був написати одне слово! Ні, я не питаю, бо мене це не обходить нічого, нічогісенько!

— Христинко!

— Марку!

Ах, у їх очах стільки почуття, в одного і другого так багато зацікавлення тільки собою, що навіть хлопець, який бадьоро видзвонюючи, везе маленьким білим автом морозиво, може це помітити. Не грізний їх гнів, не глибока їх суперечка. А втім вони навіть не знають, що він їх минає. Дивляться на себе, а вираз їх очей змінюється, лагідніше, виповнюється почуттям.

— Бо, Христинко . . .

— Бо, Марку . . .

Без одного слова порозуміння, починають йти в напрямі парку. Тепер їх голоси лагідні і одне і друге має що сказати. Сипляться слова стримувані півтора тижня про все і про ніщо, про поважні справи і речі без значення. „Я їх збирав, знаєш, я думав: мушу це сказати Христинці! Цілий міх їх назбирав! У Баффало, я цілий час був там, я перепроводжував маму і сестру . . .

— Я хочу повертатися до батьків — в свою чергу звірюється Христя. Але в її голосі нема тепер певности, вона нагадує людину, що бажає перевірити, чи в її городі не може витприснути нафта . . .

— Сама? . . . — питає Марко здивовано, з недовірям — Ну? . . . Що? . . . Чому ця хмарка в очах? . . .

— Марку, прошу, тільки не зачинай знову щось

таке, як з тією Канадою, не змушуй мене бути недоброю...

У бічній стежці парку захована лавочка. Поклали її там здається для закоханих, оточили кущами і деревами, відгородили від ліхтарень і від авт. Тільки рудосіра вивірка, з претенсійно вигнутим вгору хвостиком, зашарудить між опалим листям, підбіжить до лавочки і, уставившись в людину очима, чекає горішка.

— Я думав — починає Марко трохи непевно — Поїдемо туди одружені, або щоб одружитись. Тепер голос його має ніжні нотки, а рука поволі підсувається до її пальців. — Це як ти схочеш...

— Одружитися?.. — починає. Він швидко повертається до неї і не дає їй докінчити.

— Так! Одружитися! Подумай, чи я не маю рації? Нам обидвоім треба покінчити студії. Тимчасом ти марнуєшся в тому ресторані, а я замість вчитися, думаю про тебе! Так, так, думаю! Подзвоню до тебе, бо хочу чути твій голос і зараз же відложити слухальце. Але як його почую, не маю сили цього зробити і говорю цілу годину! Зайду на хвилину до хлопців і сиджу там цілі години! Ні! Я вирішив, що нам треба одружитися, тоді я буду певний, що ти зі мною, я не буду відбігати думкою від книжки. І ти також! Досить вже цього ресторану, тобі пора перемінитися в студентку! Ти маєш бути співачкою, а я винахідником! Разом нам це на багато легше склеїти, ні? Погоджуєшся зі мною?

— Одружитися!.. Одружитися?.. А ти не думаєш, що я нудна?

— Певно, що нудна, але що зроблю, як я в такій нудній закохався?!

— І це дасть тобі ясність? Ти певний, що дасть?

- Чи що дасть?
- Таку ясність, світло, за яким ти хочеш йти в житті, що тобі буде з ним добре. Чи дасть?
- Таку, як відблиск атомової бомби!
- О, Боже! Чи я маю розум?.. Але мені здається, що я всідаю до належного літака!
- Христинко, я не вповні тебе розумію . . .
- О, ні хто каже, напевно ні! Я колись виясню тобі все-все! Наразі я не можу говорити. У мене таке враження якби мені подаровано дорогу різьблену скриньку, в якій сховані відповіді на всі мої питання!
- Я не одержав відповіді, Христинко, не забувай . . .
- Ні?.. Ти одержав її давно-давно, здається, що ще там у ресторані, коли ми вперше стрінулися . . .
- Їх очі зустрічаються з собою, вони не мають тепер усміху, вони поважні, жевріючі почуттям.
- Мені здається — каже нарешті вона -- що я могла б компоувати . . . Щось таке з хрестиками і трелями . . . Тато має рацію. Можна передати тільки те, чим повна душа . . .
- Мені здається — в тон їй відзивається Марко — що я знайду спосіб, як вхопити, думаю, закріпити, соняшну енергію, щоб занести її на полюс . . .
- Марку! Це ж фантазія! Щасливі люди нічого не творять! Вони зайняті собою!
- Це колись так було. Теперішня людина до творчости потребує щастя!
- Це я називаю вмінням швидко думати!
- Трохи згодом він відзивається:
- Я сподіюся, що д-р Пихун не повідомить поліцію . . .
- Поліцію? — сміється вона Чого?

— Бо Марія Семенівна думала, що ти пропала в того адвоката.

Вона відразу зривається з лавки.

— Бачиш! — каже. Він підводиться також, його очі сміються до її нагло наляканого лица. — Щасливі люди, це самолюби! Я знала передати їй свій клопіт, але щоб його зняти, я не подумала! Я їй передам тепер своє щастя! . . . — докидає після надуми цілком тихенько, коли вже виходять з парку. — Як би я була поїхала до Честеру . . . — починає — Марку! Чи ж це можливо було не знати тебе?!

Він сміється. „Ні! Це був би злочин!“ Йдуть рука в руку, ніби двоє чемних дітей, доходять до бульвару і чекають на вільний перехід. Два ряди ясних і червоних світел майже безпереривною лінією пересуваються перед їх очима. Зорі переморгуються з освітленим літаком, на коронах дерев завис запах бензини. Вітер даремно намагається струсити його. Прибуває і прибуває новий.

Залишім їх так, як стоять, чекаючи на зелене світло на сигнальному стовпі, щоб перейти на другий бік вулиці. Чого нам далі журитися ними? Їх уже тепер двоє, щоби вважати, коли і на їх дорогах появляється зелене, або червоне світло. Сподіймося, що слова їх батьків стануть для них тим фундаментом, на яким вони розбудують своє майбутнє життя.

Ми ж огляньмося за іншими людьми з новими проблемами, щоби знову якийсь час прослідити їх шлях.

Ньюарк 1956 р.

Із записок.

Нью Йорк – 1950-ті роки.

Ненавиджу говорити про себе саму. Можливо тому, що бажала б бачити себе на багато ліпшою, як у дійсності. На щастя ньюйоркській адвокат не вимагає цього. Та і сумнівне, чи він взагалі чекає якоїнебудь відповіді зайнятий своїми справами. А втім я є тільки перекладачкою, бо повен доброї волі чи вирахування – хто його там може відгадати! – він запропонував новоприбулому працю двірника у своїй кам'яниці, що займає цілий квартал. Пояснивши де, як і скільки, бажав повезти показати це домище на Бранксі, але телефони, диктафони, секретарки і сторонні люди (ця молоденька дівчина, яка вона цікава!) тримають його за письмовим столом. Його питання для мене немов монети для музичного приладу, бо награвуть в моїй душі якісь мелодії минулого. Де я тільки не побувала в думках і що не побачила! Пересунулися знайомі обличчя на тлі рідних і чужих міст, нагадалися події, а ще хвилина і все зникло і мій співрозмовець нічого-нічого з цього не знає! Щоби їх розповісти треба б витратити цілі години, або списати цілі сторінки, але як же легко і швидко завернути в минуле у думках!

Цікаве спостереження при безпосередній зустрі-

чі з представником Нового Світу. 1. Ніхто в Старому Світі не ставив мені таких питань. (Душно на дворі, правда? То відкіля ви, із . . . – усе тільки не Україна. Як вам подобається Америка? А Нью Йорк? Війна була справді страшна там за океаном, правда? і т. і.) 2. Якщо б навіть так було, то вони не викликували б такого почуття контрасту поміж тим там і цим тут і свідомості, що щоби познайомити співрозмовця з тим треба б починати від якогось прапочатку, щось немов вчити азбуки чужої мови. Коли говорити з земляком з яким спільна історія, проблеми, суперечки, то людина знає, що від одного слова він має перед очима цілу картину. Тут, натомість знає, що від десятиох слів він ще не має навіть зарису її.

„У такому випадку я йду у бій!“ – сказала б певно у такій ситуації письменниця К. У бій нема часу йти (та й як іти у бій, як він бажає допомогти людині, що не має ще даху над головою?!), але з’являється цікава думка: так можна би написати повість . . . з’єднуючи два світи

Ця скромно вдягнена жінка там на пероні, це певно ніхто інший тільки якась мама, що виправляє кудись свою доню. Може до бабуні на свята, може на нову працю, а може на студії на іншу півкулю. Нагадує ще востаннє . . . „а пам’ятай це а не забудь те . . . а зроби так . . . а поведися пристойно . . .“ цілком даремно, бо доня тримає вже валізку в руках і дивиться до якого вагону їй всісти б. Морщить нетерпеливо брови і розсіяно впевнене затурбовану маму: „Та добре, добре . . .“

Чи ця мама думає, що така наука в останній хвилині справді може мати успіх? Чи можна узброїти людину у відпорність на всі несподіванки життя?

Хто всилі передбачити їх, коли людська дорога постійно біжить у якийсь велике невідоме?!

До речі: В Х. почався тепер процес заперечення. Кожен хто дійшов до сороківки дістав назву „старця” із словом якого не варто рахуватися. Попробуйте, щоби такий „старець” мав рацію?! Його життя це даремно витрачена енергія! Подумати, що кожне покоління переживає добу своєї рації, доки і воно не перекотиться поза межі сороківки!

Чи можуть справді зрозуміти себе близькі собі покоління . . . ?

Хвилі води безупину б'ють у високе підмурвання порту. Бризги води вистрілюють у гору і розсипуються на боки немов перли. Гуркіт у повітрі не переривається. Гудуть автобуси, що привезли прогульковців, гудуть пароплави, літаки, поліційний гелікоптер. Із запахом риби, що його вітер несе від води, з'єднується сопух спаленої бензини. Прибережні пароплавики, що везуть охочих побачити Статую Волі, Ричмондів острів, або об'їхати довкола Менгеттену, причалюють до берега, або відбивають від нього, люди стоять у грубій черзі, щоби всісти до них, люди надбігають від кас із квитками в руках люди переходять набережною, або сидять на лавках. Поміж ними освоєні голуби і влізливі горобчики, а над усім високе небо без означеного кольору насичене парою океану.

Рух докільця втискається в думки і наводить сонність. Людина розтоплюється у загальній суматосі і відпочиває від себе самої, від проблем, від роздумувань. Насолоджується нічого-недіянням. Це триває так довго, доки не помічує одне молоденьке личко. Їх багато довкола розсміяних, самопевних,

життєрадісних, бездумних або визивних молодих облич. Багато гамору молодечих голосів, зачепного, безжурного сміху. Але це одне таки трохи інше. Зачіскою і одягом ця молода дівчина вірна своїй добі і своєму докїллю. Але в її очах пробивається щось відмінне, немов вони є вузлом, який з'єднує якийсь інше, навіть трагічне минуле і надію на ясне майбутнє. Задумано-всміхненим поглядом вона супроводить спершу юнака, що побіг до каси по квитки на пароплавик, а потім повертається до води. Спершу видається, що докїлля для неї це декорація для її кращого самопочуття, що вся вона тут. Але коли слідкувати, як її погляд посувається з хвилиєю, з мєрехтливим плесом води усе далі і далі аж до замряченого обрїю, людина мусить думати, що в своїх думках вона причалює до якихсь берегів далеких і невидних. Цікаво знати хто вона, куди тепер поїде, про що говорить із тим пристїйним юнаком, який надбігає вже із каси. Їх омотує якийсь чар і видається, що усе мусить бути якийсь інше, якийсь надзвичайне. Він не обїймає її, як це робить молодий хлопець у черзі перед ними, він тільки легко торкається її лїктя, коли вона вже входить на місток, щоби перейти на пароплавик. Потім переходять на сам край його, спираються на поруччю і, задивлені у воду, і поглядаючи час до часу на себе, займаються собою без уваги до оточення і до слів провідника, що їх зміцнює мікрофон. Може вже не один раз відбували цю дорогу і все їм знайоме, а може в цій хвилині знайшли себе і це більш важливе для них, як історія островика до якого пливуть, що її можна буде почути вдруге і втретє.

– Я не можу жити в обмеженому світі – доносити вітер його слова. Згущені, різної форми високі

будівлі відпливають у далечінь накреслюючи на небозводі лінію міста-велетня насиченого долями, подіями, проблемами. Закутується у безбарвний серпанок далекий верх хмародеру „Емпайр стейт” . Ціле місто можна б тепер охопити долонями і мати перед очима немов образ у рямцях. – Я мушу сам вирішувати і творити – несуться знову слова – Трудно вимагати від людини, щоби вона жила надбаним...

Дівоча відповідь кладеться на блискуче плесо води, що виглядає тепер немов розсипано по ньому мільйони малюсінських дзеркалець, і гине. Тільки її погляд, що піднімається на нього, краще слів каже про її одностунність і відданість його справі.

Несуться-переливаються води океану, свідки людських почуттів, злочинів, щастя і трагедій, сховки затоплених скарбів і таємного, відмінного від земного життя, хвилюють набираючи сили, доки не прибу'ють до берегів інших частин світу.

Якщо в цій хвилині я справді чогось сильно бажаю, так це бути вдома за письмовим столом, мати перед собою друкарську машинку і багато паперу і будувати словами кладку із Рідного Краю в чужину, від покоління до покоління, від дівочого серця до чоловічого

ДОСІ ДРУКУВАЛИСЯ –

У журналах і часописах:

Нариси:

- Спадок – 1931 р. Станиславів
Наймит – 1931 р. Станиславів
Дарунок – 1931 р. Станиславів
Біля церкви – 1932 р. Станиславів
Перейшов – 1935 р. Львів, "Неділя"
Абісинка – " " "
Різдвяна мрія – 1936 р. Львів, "Діло"
Перехитрив – 1937 р. Львів, „Неділя”
Мрія і дійсність – 1942 р. Станиславів, „Станиславівські Вісті”
Антосько – 1942 р. Станиславів
Мати – 1946 р. Мюнхен, „Громадянка”
Світанок – 1947 р. Мюнхен
У ранковій годині – 1948 р. Мюнхен, „Молоде життя”
В тіні старих дерев – 1948 р. Міттенвальд, „Християнський Шлях”
Дума під Різдво – 1959 р. Вінніпег, „Жіночий Світ”

Новелі:

- Івонка – 1938 р. Львів, „Українські Вісті”
Під шум ріки – 1942 р. Станиславів, „Станиславівські Вісті”
Лавочка під скелею – 1949 р. Париж, „Час”

Промінь чужого життя – 1949 р. Вінніпег
Жінка з моєю долею – 1950 р. Лондон, „Укра-
їнська Думка”
" " " – 1954 р. Філадельфія, „Наше життя”
На шпиль – 1954 р. Джерзі Сіті, „Свобода”

Етюди:

Мені сімнадцять років – 1948 р. Мюнхен, „Гро-
мадянка”
Голуби – 1957 р. Джерзі Сіті, „Свобода”
Милосердя – 1957 р. Торонто, „Ми і Світ”
Злочин малолітнього – 1958 р. Джерзі Сіті,
„Свобода”
Кладка – 1958 р. Вінніпег, „Жіночий Світ”

Повісті:

Її Нью Йорк – 1957 р. Філадельфія, „Наше життя”

Вийшли книжками:

Повісті:

Полин під ногами – 1938 р. Львів (нагороджена)
" " " – 1943 р. Станіславів-Львів
Поміж берегами – 1953 р. Філадельфія
Її Нью Йорк – 1959 р. Нью Йорк

Романи:

В обіймах Мельпомени – 1948 р. Мюнхен, (зложене, не вийшло через грошову реформу).

В обіймах Мельпомени – 1954 р. Буенос Айрес

РУКОПИСИ –

Острів ДіПі – роман

Промінь чужого життя – новелі

Жінка з таємницею – роман

Лікар чекає! – повість

